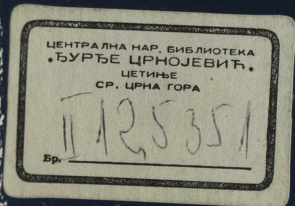

CETINJE

0
ID = 09990416.

nr. 1589/97

CETINJE

BIBLIOTEKA SUSRETI

Broj 3

YU ISBN 86-7133-018-4

Korektori

Ana Ivelja-Dalmatin

Mile Maslač

Fotografija

Mato Novaković

»Muzeji Cetinje«

»Turistkomerc«

Štampa

»Turistkomerc« Zagreb, 1986.

F 125351

Recenzenti

dr Jakov Mrvaljević
dr Jevto Milović
Stanislav Vujošević

UDK: 908(497.16)

Autori teksta

Milan Jovićević
Tatjana Pejović
Mladen Lompar

Redakcija

predsjednik, dr Jakov Mrvaljević
Ratko Đurović
dr Jevto Milović
Stanislav Vujošević
dr Rajko Vujičić
Danilo Kalezić
Mladen Lompar

Glavni i odgovorni urednik

Danilo Kalezić

Izdavači

»Muzeji Cetinje«, Cetinje
»Turistkomer«, Zagreb
»Veljko Vlahović«, Beograd

Za izdavača

mr. Pavle Nikšić, direktor

Cetinje, panorama

Cetinje, nekadašnje središte Knjaževine, odnosno Kraljevine Crne Gore, Zetske banovine i Socijalističke Republike Crne Gore, danas je centar komune i ima oko 15000 stanovnika. Ime mu je podarila rijeka Cetinja, koja je, vjerovatno u XVII vijeku, nestala u nekom od brojnih ponora u Cetinjskom polju.

Polje je kraškog tipa, uzdužna mu osa iznosi 6 km, a širina od 0,3 do 1,3 km i zaprema površinu od oko 4,5 km². Ravan polja je nagnuta prema pravcu pružanja, pa se nadmorska visina kreće u rasponu od 660 do 760 metara. Horizonte zatvaraju otvorena strmogledna brda, sprana vječitim kišama i snjegovima.

Zahvaljujući blizini mora (8 km vazdušne linije), jezera (14 km) i lovcenskog masiva u čijem podnožju leži, Cetinje ima specifičnu klimu — topla ljeta (prosječna temperatura 19,5 C°), umjerenohladne zime bogate snježnim padavinama (0,7 C°), blaga i kišna proljeća (9,5 C°) i umjerenotople jeseni (10,4 C°). Ogromna količina vodenog taloga iz polja nestaje kroz brojne ponore i izduhe i dalje se pećinama sprovodi do Obodske pećine, izvorišta Rijeke Crnojevića, sa kojom je Cetinje hidrološki povezano.

Od svih oblika kraške razuđenosti, najljepše su Lipska i Cetinjska pećina. Lipska pećina, udaljena 6 km prema istoku, je bogata stalagmitima, stalaktitima i malim jezerima koja nikad ne presušuju. Mada nije turistički valorizovana, zainteresiranom posjetiocu može pružiti nezaboravan doživljaj. I Cetinjska pećina, odnedavno pristupačna ulazom u samom centru grada, ima bogati pećinski nakit, a velikim dijelom je dostupna posjetiocima.

Zahvaljujući blizini dva nacionalna parka (**Skadarsko jezero i Lovćen**), ovo područje ima specifičnu floru i faunu, sa brojnim endemičnim vrstama.

Cetinje je povezano magistralnim putevima sa Titogradom (30 km) i Budvom (28 km), a sa Kotorom ga spaja stari, asfaltirani put kroz **crnogorsko kameno more** i Njeguško polje. Sa 25 serpentina ovoga puta, koje se penju uz obronke Lovćena, pružaju se nezaboravni vidici na zaliv Boke kotorske.

Lovćen noću

Skadarsko Jezero, panorama

Grand hotel

Od puta prema Titogradu, odvaja se krak (14 km) za Rijeku Crnojevića, idiličnu varošicu na pobožju Skadarskog jezera. Sa puta Rijeka Crnojevića — Titograd, isto kao i sa magistralnog puta Cetinje — Titograd, otvaraju se čaroviti predjeli Skadarskog jezera i okoline. Isto tako, izvanredan doživljaj pruža i pogled na budvansku rivijeru sa puta Cetinje — Budva.

Najbliži aerodromi Cetinju su u Golubovcima kod Titograda (45 km), Tivtu (45 km) i Čilipima kod Dubrovnika (115 km).

Iako djeluje kao kulturni centar SR Crne Gore, zahvaljujući najznačajnijim institucijama kulture koje su tu smještene (Muzeji, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture SRCG, Centralna narodna biblioteka **Đurđe Crnojević**, Državni arhiv Crne Gore i dr.), Cetinje ima i razvijenu privredu:

Elektroindustrija **Obod**, Fabrika obuće **Košuta**, Preduzeće za eksploataciju bijelih boksita, više uslužnih i trgovinskih preduzeća, kao i hotel **Grand** A kategorije sa pet zvjezdica.

Kao kruna talasa nekog skamenjenog mora, Cetinje pruža mogućnost upoznavanja kontrastne ljepote podneblja i dostignuća duha preko blaga što ga čuva u odajama svojih kamenih dvora.

Boka kotorska, pogled s lovčenskih strana

Budvanska rivijera, pogled s Brajića

Oktoih prvoglasnik, Cetinje 1493/94. godine

ISTORIJSKI RAZVITAK

*Što uteče ispod sablje turske,
što na vjeru pravu ne pohuli,
što se ne hće u lance vezati,
to se zbježa u ove planine
da ginemo i krv prolivamo,
da junački amanet čuvamo,
divno ime i svetu slobodu.*

(P. P. Njegoš, Gorski vijenac)

U podgorini Lovćena, gdje prestaje Istok i počinje Zapad, na razmeđu dva svijeta, na granici između islama i hrišćanstva, udareni su, početkom osamdesetih godina XV vijeka, temelji posljednje prijestonice zetskih vladara Crnojevića. Povlačeći se pred turskom najezdom, ustupajući dio po dio državne teritorije, tražeći spas i uporište za dalji otpor, Ivan Crnojević se zaustavio u malom polju usred besplodne i besputne lovcenske vrleti. Tu je 1482. godine sagradio dvor, a dvije godine kasnije manastir, u koji je prenio sjedište Zetske mitropolije. Dotad beznačajno naselje, koje se 1440. godine prvi put pominje pod imenom Cetinje, postalo je novo historijsko žarište. Utemeljenje Cetinja označilo je kraj srednjovjekovne zetske i početak nove crnogorske historije. U sljedećih 450 godina, kroz uzlete i padove ovog grada, ogledaće se čitava historija jednog naroda.

Nastalo iz nužde i očaja, na ostatku ostataka nekadašnjih crnojevićkih posjeda, Cetinje je po mnogočemu bilo specifično naselje. Ni grad, ni selo, ni tvrđava — postalo je političko i duhovno središte posljednje slobodne balkanske države, države koja se svodila na granice šire cetinjske okoline i imala jedva 100 000 žitelja. Stiješnjeno između Osmanske imperije i Mletačke republike, bilo je dovoljno žilavo da očuva nacionalnu samosvojnost, a, istovremeno, dovoljno otvoreno

Priestona stolica Ivana Crnojevića, XV vijek

i prijemčivo na plemenita strujanja renesanse i humanizma koja prodiru sa Sredozemlja. Tako, u krajnje nepovoljnim uslovima, kad su se svi naponi ulagali u očajničku borbu za očuvanje nezavisnosti, uz ivicu Cetinjskog polja niču raskošna gotičko-renesansna zdanja Ivanovog dvora i manastira. Posljednji vladar od loze Crnojevića, Ivanov sin Đurađ, osniva na Cetinju štampariju, prvu među Južnim Slovenima. Iz nje izlaze knjige koje zadivljuju ljepotom slova i majstorstvom iluminacije: **Oktoih osmoglasnik** (završen 4. I 1494), **Oktoih petoglasnik** (1494), **Psaltir** (22. IX 1495), **Trebnik** i **Cetvorojevanđelje**. Sticajem čudnih istorijskih okolnosti, srednjovjekovna balkanska kultura doživjela je na malom i nepristupačnom Cetinju posljednji bljesak.

Stalna ugroženost od turske vojne sile dovela je do zaštoja u materijalnom i kulturnom razvoju grada. Nestalo je Crnojevića i njihovog dvora, a Cetinje se svelo na Manastir i crkvenu upravu. Počev od XVI vijeka, Cetinjska mitropolija dobija sve više na značaju i postaje opštecnogorsko središte, preuzimajući postepeno, pored duhovnih, i političke prerogative. Uz Opštecnogorski zbor, Cetinjska mitropolija se nameće kao najvažniji faktor u održanju crnogorskog jedinstva, organizaciji otpora i očuvanju nacionalnih tradicija. Tako prekid kontinuiteta u urbanom razvoju Cetinja ne utiče na njegovo političko značenje. Ono će naročito da naraste u XVII vijeku, kad je otpočeo široki pokret našeg naroda za emancipaciju od turske vlasti. Cetinje postaje središte ideja i podsticaja, nada u spas od beznada, simbol nepokornosti, zastava slobode.

Istorijska uloga Cetinja i Cetinjske mitropolije doživljava novi uzlet početkom XVIII vijeka. Kad Crnogorci, uz politički oslonac na Rusiju, prave planove za stvaranje samostalne i nezavisne države. Ton tom vremenu daje i snažna ličnost vladike Danila, rodonačelnika dinastije Petrović Njegoš. Posebno je bio velik njegov doprinos na planu učvršćivanja opštecnogorskog jedinstva i pokretanja organizovane borbe protiv Turaka. Sastavni dio tog procesa je i »istraga poturica«, konačni obračun sa islamiziranim Crnogorcima, kojoj je on bio glavni inicijator i pokretač. Istraga je poslužila kao motiv Petru II Petroviću Njegošu (1813-1851), vladici i vladaru Crne Gore (1830-1851), za njegov dramsko-epski i filozofski spjev **Gorski vijenac**.

Čitav XVIII vijek ispunjen je neprekidnim borbama za očuvanje nacionalne nezavisnosti. Ovi naponi su krunisani uspjehom pri kraju toga vijeka kad su Crnogorci, pod vođstvom vladike Petra I Petrovića Njegoša (1784-1830), u dvjema velikim bitkama 1796. godine, potpuno porazili skadarskog vezira Mahmud-pašu Bušatliju. Otada Crnogorci, naporedo sa oslobodilačkom borbom protiv Turaka, ulažu napore za izgradnju institucija svoje nacionalne države, kojoj se postepeno prisajedinjuju oslobođeni djelovi nekadašnjeg državnog i nacionalnog teritorija.

Pečat Ivana Crnojevića, avers i revers

U dugotrajnoj oslobodilačkoj borbi izgradio se i poseban mentalitet Crnogoraca kod kojih se junaštvo, pregalaštvo, visoki ratnički moral i čovječstvo predstavljali najveće ljudske vrline. U tom patrijarhalnom društvu se razvijao ideal čovjeka-pregaoca, sposobnog za najveće žrtve, riješenog da ide do nemogućeg — »Neka bude što biti ne može« (Njegoš).

Od kraja XVIII vijeka Cetinje i Crna Gora privlače pažnju slovenskog svijeta pa i čitave Evrope. Postepeno počinje da se razvija kult Crne Gore, koji će u XIX vijeku, kad nacionalno-revolucionarni pokreti na Balkanu razaraju i lome državnu zgradu nekadašnje velike Osmanske carevine, dostići svoj vrhunac. Taj odnos ilustruje tekst koji je veliki engleski državnik Gledston napisao o Crnogorcima kao uvod u Tenisonovu odu Grnoj Gori:

»Od svoje strane, pak, Crna Gora razvila je junaštvo, koje se može mjeriti sa onim na Termopilima i Maratonu, ako ne i prevazići ga, sa brojnim i materijalnim sredstvima daleko manjim, a protiv neprijatelja nesravnjeno hrabrijeg i strašnijeg«, da bi na kraju zaključio »... da i najromantičnije i najpotresnije slike drugih istorija blijede pred običnim životom Crne Gore.«

Cetinje se kao grad razvijalo vrlo neujednačeno. Već u samom početku, nepovoljni istorijski uslovi onemogućili su da oko ambiciozno zamišljenog gotičko-renesansnog urbanog nukleusa, koji čine dvor i manastir, nastane odgovarajuće gradsko naselje. Kad su posljednji Crnojevići pod pritiskom Turaka bili primorani da napuste zemlju (kraj XV vijeka), nastao je dugi period stagnacije i opadanja. Kako je napušteni vladarski dvor uskoro propao, gradsko jezgro svelo se na Manastir i njegove posjede. Siromaština i nesigurnost zbog stalne prijetnje od turskih upada, diktirali su skromnu gradnju. Prizemne kamene kućice pokrivene slamom podižu se samo po obodu Cetinjskog polja, uz sama brda, koja u slučaju potrebe nude utočište i sigurnost. Prvi pouzdani podaci o njihovom broju sačuvani su u zapisu jednog cetinjskog kaluđera iz 1592. godine. Tada se čitavo naselje, uz manastirski kompleks, svodilo na 44 potleušice. U sljedećih 250 godina njihov broj se tek neznatno povećavao.

Godina 1692. donijela je mnoge nevolje. U pustošnom pohodu skadarskog paše, razorene su sve cetinjske nastambe, uključujući i Manastir. Obnovljen je 1701. godine, od strane vladike Danila Petrovića, uz obronke Orlovog krša, na mjestu gdje je nekad bio dvor. Za njegovu gradnju korišćen je kamen i dekorativna plastika od razorenih crnojevićkih zdanja.

Tačno 20 godina poslije prvog, uslijedilo je drugo razaranja Manastira. Velika vojska bosanskog vezira Ahmet-paše, poslije teške borbe i uz velike gubitke, prodrla je na Cetinje i razrušila tek obnovljenu crnogorsku svetinju. Najveći dio kuća po Cetinjskom polju razorili su sami Crnogorci, koji su u

Knjaz Danilo, nepoznati autor

povlačenju pred bosanskim pašom pustošili sve za sobom, želeći da na taj način liše Turke sredstava za život i mogućnosti opstanka u Crnoj Gori. Iza turskog pohoda ostali su samo palež i ruševine, ali osnovni zadatak dobijen od sultana da zauvijek skrši otpor Crnogoraca i zada smrtni udarac Cetinju, Ahmet-paša nije izvršio. Kao da su turska divljanja još više podstakla borbeni moral i razbuktala osvetnički plamen. Prkosnim kolom, koje su Crnogorci sa razvijenim zastavama povelili oko manastirskih ruševina, simbolično je objavljen nastavak borbe i neuništivost Cetinja i njegovog značenja. Manastir je još jednom obnovljen (1724), ponovo razrušen (1785) i sagrađen.

Knjaginja Darinka, J. Čermak

Do 1810. godine ništa se nije izmijenilo u urbanoj fizionomiji Cetinja. Napoleonov oficir Viala de Somijer zabilježio je da je po obroncima Cetinjskog polja raspoređeno oko 70 neuglednih kućeraka. Nekoliko godina kasnije, uz manastirski kompleks, sa njegove sjeverne strane, niče prva kuća sa profanom funkcijom. To je čuvena **Sionica**, jednostavna kamena kuća sa slanim krovom pokrivačem. Tri njena odjeljenja služila su kao prostor za zasijedanje organa vlasti ondašnjeg crnogorskog mitropolita Petra I Petrovića (1784-1830).

Nekoliko novih kućica, sagrađenih na prostoru u blizini Manastira u doba vladike Petra II Petrovića Njegoša, nijesu značajnije uvećali gradsko naselje. Međutim, tada se prvi put

gradnja prenosi sa oboda po sredini polja, a u rasporedu kuća već se nazire začetak buduće ulične mreže. Usto, Njegoš je na brdu iznad Manastira sagradio 1835. godine **Tablju**, tvrđavicu zamišljenu kao odbrambeno uporište, a 1838. **Biljardu** (po bilijaru, omiljenoj vladicihnoj igri), u koju prenosi svoju rezidenciju. U **Biljardi** je smješten i dio sve razgranatijeg i brojnijeg državnog aparata.

Njegoš daje jedan drugi važan sadržaj gradu. On udara temelje prosvjetnom i kulturnom razvitku. U Manastiru je 1834. godine otvorena prva crnogorska škola. Iste godine proradila je i Njegoševa štamparija. Kao i škola, dobila je skromni smještaj u prostoru Cetinjskog manastira. U njoj su štampane crkvene i školske knjige, prva književna djela mladog crnogorskog vladara, prevod Šlecerove **Istorije**, zatim razni proglassi, obrasci za pasoše, itd. Od 1835. godine, iz cetinjske štamparije izlazi prvi crnogorski kalendar **Grlica**. Pored čisto kalendarskog dijela, sa oznakama vjerskih praznika i poukama vjernicima, **Grlica** je imala poveliki dodatak sa literarnim i istorijskim tekstovima, pa njena pojava označava, u stvari, rađanje prvog crnogorskog časopisa.

Promjena političkog statusa zemlje u doba vladavine knjaza Danila Petrovića (1852-1860), koja se ogleda u proglašenju Crne Gore za knjaževinu i njenog vladara za nasljednog knjaza, dala je novi impuls crnogorskoj prijestonici. U **Biljardi** više ne stoluje vladika, već vladar sa svjetovnom titulom, a njen dograđeni dio uređuje se za potrebe prve crnogorske knjaginje i novog dvorskog osoblja. Temeljite reforme u mnogim oblastima života utiču na dalje formiranje i porast grada. Gradsko jezgro, već formirano u dvije glavne i začetke nekoliko sporednih ulica, uvećava se za 34 nove kuće. Istina, gradnja je i dalje skromna — čine je niske kućice sa zidovima od grubo obrađenog kamena i slamenim krovovima.

S druge strane, u ovom periodu porast grada je usporen gotovo neprekidnim ratnim stanjem na crnogorsko-turskoj granici. Već 1853. godine Cetinje je bilo neposredno ugroženo od moćne armije Omer-paše Latasa, koja je stigla nadomak grada. U očajničkim naporima da se pruži otpor Turcima, a u nedostatku municije, pretopljeni su u puščana i topovska zrna olovni krov Biljarde i slova Njegoševe štamparije.

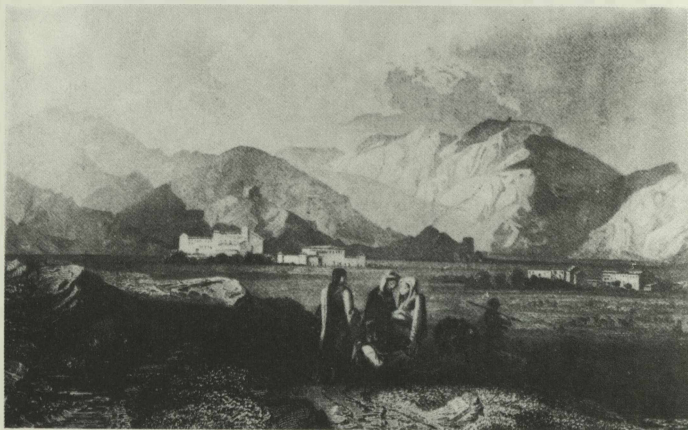
U prvoj fazi vladavine knjaza Nikole, od 1860. do početka crnogorsko-turskog rata 1876-1878. godine, Cetinje nastavlja da raste ubrzanim tempom. Taj porast najbolje ilustruje zvanična statistika — 1872. grad ima 115 kuća i oko 500 stanovnika, a samo tri godine kasnije 160 kuća i gotovo utrostručeni broj žitelja (1400). Dobar dio kuća je na sprat, a krovovi se od 1870. godine, po zvaničnoj naredbi, moraju pokrivati crijepom. Osim Biljarde, dotad jedinog objekta javne namjene, niču veća i pretencioznija zdanja: prva moderna gostionica, poznata **Lokanda**, novi dvor knjaza Nikole, zgrada Djevojačkog

Posmrtna povorka knjaza Danila, Anton Karinger

instituta, **Bolnica Danilo I**, radni prostori za poštu i telegraf, Redakciju lista **Glas Crnogorca** i druge državne institucije. Gradska struktura je već jasno oformljena sa glavnim trgom i nekoliko većih i manjih ulica.

Poslije Berlinskog kongresa (1878), koji Crnoj Gori donosi i formalno-pravno priznanje državnog suvereniteta, nastupio je dugotrajni mirnodopski period, koji je omogućio nagli razvitak Cetinja, kao prijestonice znatno proširene i osnažene države. Grad se povezuje solidnim cestama sa Rijekom Crnojevića (1882), Kotorom (1884) i Podgoricom (1890). Cetinje se formira oko već stvorenog jezgra, a gradsko područje se znatno proširuje. Razvijeni državni aparat, prosvjetne i kulturne ustanove, strana diplomatska predstavništva, razvitak gradskih djelatnosti, kao i porast stanovništva, nametali su potrebu ubrzane gradnje. Niče veliki broj zgrada, uređuju se ulice, poravnava teren, podižu dva parka (Dvorski i Opštinski), otvara moderna pijaca, više trgovačkih, zanatskih i ugostiteljskih objekata, gradi se vodovod (1891) i uvodi električno

Cetinje, gravira iz 1851. godine

osvjetljenje (1910). Od samog početka, ova gradnja počiva na jasnoj urbanističkoj zamisli. Ulice su prave i ravne, relativno široke, osvjetljene fenjerima, zasadene drvoredima lipa i bagrema, izuzetno čiste. Kuće su uglavnom niske i skromne, sa prelomljenim krovovima; većina ih ima dvorište i mansardu.

Oko glavnih ulica, Dvorske i Katunske, formira se elitni dio grada, koji sa vrlo različitim stilskim rješenjima zgrada odskakće od tipične cetinjske gradnje. Ističu se zgrada **Zetskog doma**, **Vojnog stana**, prijestolonasljednikovog dvora, ruskog, francuskog i engleskog diplomatskog poslanstva, nekoliko građanskih domova, **Crnogorske banke** i najmonumentalnijeg cetinjskog zdanja **Vladin doma** (sjedište ministarstva i Narodne skupštine). **Austro-Ugarska** i Italija za zgrade svojih

diplomatskih misija biraju lokacije dosta udaljene od glavnog gradskog jezgra, što je podstaklo bržu urbanizaciju tog dijela grada. Ostale zemlje, koje imaju akreditovana diplomatska predstavništva u Crnoj Gori, iznajmljuju za njihove potrebe bolje građanske kuće, a Sjedinjene Američke Države dio cetinjskog hotela **Lokande**. Oko zgrada rezidencijalne namjene niču njegovani vrtovi i nekoliko teniskih igrališta.

Period najvećeg prosperiteta Cetinja, koji traje do početka I balkanskog rata (1912), dao je mnogo i duhovnoj klimi najmanje evropske metropole. Otvaraju se srednje škole (Djevojački institut, Bogoslovsko-učiteljska, Gimnazija i nekoliko vojnih), u Zetskom domu radi muzej, čitaonica, biblioteka i pozorište. Obogaćuje se crnogorska periodika — u ovom periodu u gradu izlazi šest novina (**Glas Crnogorca**,

Cetinje, panoramski snimak 1895. godine

Vjesnik, Dnevne novosti, Cetinjski vjesnik, Ustavnost i Dnevni list), četiri stručna i dva službena lista, šest književnih listova i časopisa i dva godišnjaka. Izdavačka djelatnost odvija se preko četiri štamparije, od kojih je jedna privatna. Istovremeno djeluju prva amaterska kulturno-zabavna društva, upražnjava se sport (tenis, skijanje, klizanje, pojavljuje se prva fudbalska lopta).

Dalji razvitak Cetinja usporili su balkanski ratovi (1912-1913) i prvi svjetski rat. Za vrijeme austrougarske okupacije (1916-1918), vjekovno kulturno-istorijsko naslijeđe Cetinja i Crne Gore znatno je opljačkano i uništeno. Po završetku rata, 1918. godine, Crna Gora ulazi u sastav jugoslovenske države, a Cetinje postaje centar prvo Zetske oblasti, a od

1929. Zetske banovine, koja je pored današnje Crne Gore zahvatala djelove Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Kosova. U njemu je pored Banske uprave bila i Komanda Zetske divizijske oblasti.

Brojni činovnički aparat iz svih krajeva Jugoslavije i sve razvijenija domaća građanska klasa dali su poseban ton gradskom življenju pa i izgledu grada. Ta u odnosu na staro Cetinje prilično izmijenjena fizionomija najizrazitija je u novoj gradnji, bilo da se radi o državnim građevinama (zgrada Banske uprave — **Banovina, Hipotekarna banka, Zadrugi dom, Banski i Oficirski stanovi**, dvije škole), bilo o privatnim kućama (veće kuće trgovačkih porodica). Ranija kulturna tradicija se donekle nastavlja (pozorište, listovi, časopisi, itd), a značajnu ulogu počinju da dobijaju radnička društva i organizacije.

Uskoro poslije završetka drugog svjetskog rata, glavni grad Crne Gore postaje Titograd. Razvoj Cetinja usmjerava se novim tokovima. Pojava industrije, i gradnjom i strukturom stanovništva, prijetila je da ugrozi stari kolorit grada. Srećom, do toga, ipak, nije došlo. Cetinje je i dalje ostalo značajan crnogorski i jugoslovenski kulturni centar. Svojom blistavom i jedinstvenom istorijom, sačuvanim starim jezgrom sa lijepim parkovskim površinama, poznatim kulturnim institucijama (Muzeji, Biblioteka, Arhiv i Zavod za zaštitu spomenika kulture), posebnim šarmom grada i njegovih stanovnika i turističkim potencijalom — Cetinje uspješno drži korak sa vremenom.

Austrougarsko poslanstvo

Banovina, Skupština opštine

CETINJE — GRAD HEROJ

Cetinje — izraslo na vjekovima slobodarstva i heroike, sraslo sa istorijom — gledalo je uvijek široko u budućnost, imalo sluha za sve što je progresivno, i na svoj način, žurilo pred vremenom. Kako, inače, objasniti fenomene da se iz plemskim tradicijama još zadojene cetinjske sredine 1871. godine kliče Pariskoj komuni, 1879. u gradskoj knjižari prodaje **Komunistički manifest**, niču radnička društva i udruženja u gradu u kome je radnička klasa tek u začetku, štrajkovima i demonstracijama obezbjeđuje osmočasovno radno vrijeme za cetinjske grafičke radnike...

Već 1919, u godini osnivanja jugoslovenske Socijalističke radničke partije (komunista), u gradu od 5 500 stanovnika djeluje 226 organizovanih komunista, pa Cetinje postaje glavni crnogorski centar radničkog pokreta. U najtežim godinama Komunističke partije Jugoslavije, u danima najsurovijih represalija i policijske torture, gradska partijska organizacija ne prekida svoje djelovanje. Njen uspješan rad na širenju naprednih ideja, štrajkovi i demonstracije protiv jugoslovenskog kraljevskog režima, izazivaju divljenje kod naprednih krugova u čitavoj zemlji. U cetinjskoj okolini niče prva seoska crvena komuna.

Grad koji je vjekovima drugovao sa slobodom i krvlju je plaćao, prvi je u zemlji demonstracijama reagovao na sramno pristupanje Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu (mart 1941).

Orden Narodnog heroja

U danima aprilskog rasula jugoslovenske vojske, cetinjski komunisti i skojevci izvlače iz vojnih slagališta i skrivaju oružje i municiju i spremno dočekuju poziv Komunističke partije na ustanak i oružanu borbu protiv okupatora. Kao povod, poslužila je takozvana Petrovdanska skupština. Na Cetinju, 12. jula 1941. godine, šačica izdajnika pod okriljem italijanskih okupacionih vlasti, proglasila je restauraciju »ustavne monarhije suverene nezavisne države Crne Gore«. Na ovaj »velikodušni« gest okupatora stigao je brzi odgovor. U zoru 13. jula, po brdima oko Cetinja prasnule su ustaničke puške i, kao u prošlosti, objavile cijeloj Crnoj Gori: »Udri vruga ne ostav mu traga«.

Počeo je pravi rat između male Crne Gore i fašističke Italije. Veličanstvene pobjede na Čevu, Čekanju, Košćelima i Brajčićima, kao i na bojištima širom Crne Gore, stvorile su pravu pometnju u čitavom okupacionom sistemu. Šest italijanskih divizija sa preko 100 000 vojnika dovučeno je u Crnu Goru da uguši ustanak.

Okupator zavodi strahoviti teror. Posebno je na udaru Cetinje, koje Italijani žele po svaku cijenu da odbrane od partizanskih napada. Preko 10 000 vojnika stacionirano je u cetinjskim kasarnama, grad se okružuje bunkerima i mitraljeskim gnjezdima i opasuje bodljikavom žicom. Počinju represalije, hapšenja i strijeljanja. Međutim, Cetinje ne povija glavu. Njegovi stanovnici se masovno priključuju partizanskim odredima, prkosno umiru na okupatorskim streljštima, a gradske ilegalne organizacije pojačavaju aktivnost. Guverner okupacionih vlasti, sa sjedištem na Cetinju, u očajanju, piše Musoliniju da ga sa svim snagama prebaci na Istočni front, jer mu je »dozlogrdila borba protiv crnogorskih razbojnika«.

Poslije italijanske, grad je doživio i njemačku okupaciju. U toku čitavog rata ostao je vjeran svojoj slobodarskoj i progresivnoj tradiciji. Iz cetinjskog sreza, sa oko 15 000 stanovnika, u raznim jedinicama NOB, na bojištima širom cijele Jugoslavije, učestvovalo je 4 964 borca, među kojima preko 400 djevojaka. Svojim životom platilo je slobodu 823 Cetinjana. Zbog besprimjerne hrabrosti, čak 49 njegovih stanovnika proglašeno je narodnim herojima — svakog 25. jugoslovenskog narodnog heroja iznjedrio je grad pod Lovćenom. Pedeseti heroj je samo Cetinje, koje je, sa još sedam jugoslovenskih gradova, 1975. godine i zvanično dobilo to časno odličje.

Cetinje, panorama

Detalj sa kapitela Manastira Crnojevića, XV vijek

SPOMENICI KULTURE

Vlaška crkva

Prvobitna crkva Rođenja Bogorodice, koju su podigli vlaški stočari, oko 1450. godine, bila je od pletera (pruća), »obljepljena blatom«. Donjokrajci, potomci pastira, tri puta »prepravljahu« crkvu, da bi je 1864. godine podigli u današnjem obliku, o čemu govori natpis iznad ulaznih vrata. Od te najstarije građevine nema ostataka, jedino je ime **Vlaška crkva** ostalo kao sjećanje na Ivana Borojeva koji se, po predanju, doselio na Cetinje krajem XIV vijeka sa Zlatibora, iz oblasti Starog Vlaha.

Prilikom konzervatorsko-restauratorskih radova, koji su 1985. godine izvedeni na crkvi, ustanovljeno je da je sadašnja građevina dimenzijama obuhvatila ranije faze. Tako su u podu otkriveni apsida i podužni zidovi jednog manjeg sakralnog objekta, koji predstavljaju ostatke **Vlaške crkve** iz prethodnih perioda. U šutu su pronađeni i sitni fragmenti fresaka, što govori o tome da je **Vlaška crkva** u jednoj od »prepravki« bila i živopisana, vjerovatno u drugoj fazi, kada je bila od »klačnog zida«.

Bila je podignuta usred nekropole stećaka. Od imponantnog broja od 150 stećaka, danas su sačuvana samo dva monumentalna na ulazu u crkveno dvorište. Na jednom se još

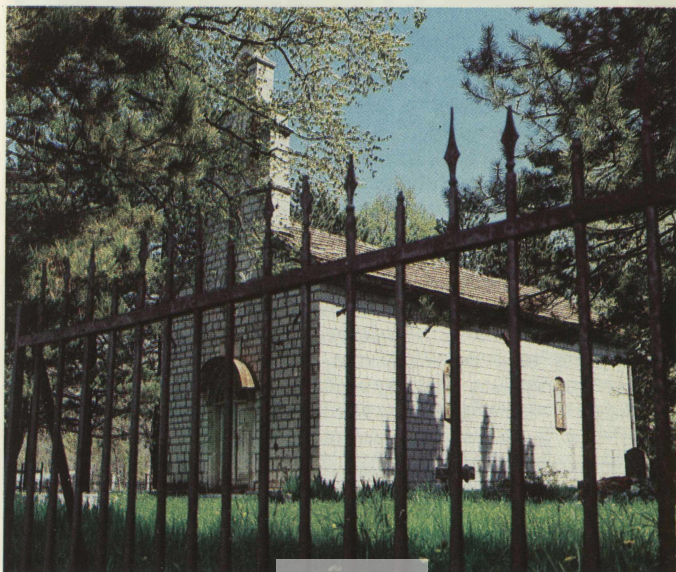
nazire predstava konjanika sa kopljem. Po jednoj verziji narodnog predanja, to su grobovi Ivana Borojeva i njegove žene Jelice, a druga ih veže za čuvenog harambašu Baja Pivljanina i njegovu suprugu.

Jedinstvena vrijednost crkve je ograda, sačinjena od trofejnih puščanih cijevi zaplijenjenih u oslobodilačkim borbama 1858. i 1876-78. godine. To je specifičan »istorijski muzej pod vedrim nebom«. Postavljanjem ograde, prestalo je i sahranjivanje na crkvenom groblju. Sačuvan je izvjestan broj grobnica značajnih istorijskih ličnosti. Kod **Vlaške crkve** sahranjena je i grupa partizana koji su poginuli prilikom oslobođenja Cetinja, 13. novembra 1944. godine.

Sama crkva je dosta jednostavna. Ima oblik jednobrodne, zasvedene grobljanske crkve, sa zvonikom »na preslicu«. U unutrašnjosti je raskošan ikonostas, koji je 1878. godine naslikao Vasilije Đinovski, zograf iz Makedonije, čija je porodica uradila brojne ikonostase po Crnoj Gori, na kraju prošlog i početkom ovoga vijeka.

Zanimljivo je da se do 1878. godine crkva nalazila, po riječima jednog ratnog izvještaja, »daleko van grada«. Danas, ona je u samom gradskom tkivu i predstavlja spomenik koji se veže za Cetinje prije dolaska Crnojevića.

Vlaška crkva

Dvor Crnojevića, gravira iz
Oktoiha petoglasnika,
Cetinje 1494. godine

Dvor Ivana Crnojevića

Povlačeći se pred Turcima, Ivan Crnojević je na Cetinju 1482. godine sagradio dvor koji nije sačuvan. O njegovom izgledu može se suditi samo na osnovu gravire **Sabor Jovana Preteče** iz **Oktoiha petoglasnika**, štampanog na Cetinju krajem 1494. godine. Na graviri je predstavljena arhitektura utvrđenog dvorca. Da je to dvor Ivana Crnojevića, može se zaključiti iz analogije sa gravirom iz iste knjige na kojoj su prikazana **Tri crkvena pjesnika — meloda**, koji sjede ispred crkve. Istorijski izvori i ostaci Manastira Crnojevića na Čipuru potvrđuju da je to prvobitni manastir. Prema tome, na drugoj graviri iz **Oktoiha** je, bez sumnje, prikaz dvora Ivana Crnojevića.

Dvor na graviri nije stilizovan, već je dato stvarno zdanje. To je bilo tipično feudalno utvrđenje sa visokim odbrambenim zidovima, kulama i osmatračnicama. Zidano je od krupnih kamenih tesanika. Po širokoj ulaznoj kapiji, prozorima i izgledu kule-zvonika u drugom planu, očigledno da je dvor bio tipična onovremena građevina sa jasnim uticajima graditeljstva Primorja sa gotičko-renesansnim obilježjima.

Ruševine dvora pominju se sve do sredine XVII vijeka. Vladika Danilo Petrović je 1701. godine na ostacima dvora sagradio novi Cetinjski manastir, pa se teško mogu izvesti obimniji istraživački radovi u cilju identifikovanja ostataka dvora.

Manastir Crnojevića,
gravira iz Oktoiha
petoglasnika

Dvor Ivana Crnojevića nije bio usamljena građevina. Kako se u dokumentima pominje dvorska kancelarija na Cetinju, vjerovatno da je tu živio određeni broj vlastele i činovnika. Na žalost, oskudni podaci ne omogućavaju da se stekne predstava o Cetinju iz doba njegovih osnivača.

Manastir Crnojevića

Dvije godine poslije dvora, Ivan Crnojević je sagradio na Cetinju **Manastir Rođenja Bogorodice** u koji je prenio sjedište Zetske mitropolije. Prilikom prinudnog boravka u Italiji, zavjetovao se čudotvornoj ikoni Bogorodice u Loretu da će joj na Cetinju podići hram. Ispunjavajući zavjet, sagradio je »mali ali prelijepi manastir« na brežuljku Ćipur. Srušen je 1692. godine, prilikom napada Sulejman-paše skadarskog.

Izvori za rekonstrukciju Manastira su gravira iz **Oktoiha petoglasnika** i plan Mletačkog inženjera Frančeska Barbijerija, sačinjen iste godine kad je zdanje srušeno. Pored toga, i sam lokalitet na Ćipuru pruža određene podatke o izgledu Manastira Crnojevića, uskraćene podizanjem dvorske crkve na temeljima prvobitne građevine.

Na osnovu pomenutih podataka, može se zaključiti da je Manastir bio trobrodna bazilika sa kupolom i karakterističnom kolonadom, koja je, kao trem, uokvirivala građevinu sa tri strane, osim sa istočne. Srednji brod bazilike bio je nadvišen. Crkva je imala bogatu arhitektonsku plastiku, posebno

na glavnom portalu i spoljnoj kolonadi. Prema sačuvanim kapitelima, konzolama i pločama sa grbom Crnojevića, može se zaključiti da je crkva bila dekorisana u gotičko-renesansnom stilu. Gotički elementi se ogledaju u motivima kapitela sa palmetama i lišćem, dok je renesansa zastupljena na kapitelima i konzolama sa cvjetovima i zrnastim plodovima. U nizu kapitela, najznačajnija su dva sa motivom dvoglavog orla, koji predstavlja grb Crnojevića.

Javljanje onovremenih umjetničkih stilova, koji upućuju na veze sa graditeljstvom Kotora i Dubrovnika, govori o nastojanju Ivana Crnojevića da slijedi umjetničke tokove svog vremena, što je nastavio i njegov sin Đurađ Crnojević osnivanjem štamparije na Cetinju.

Jedan dio kamene dekoracije sa Manastira Crnojevića ugrađen je u novi Cetinjski manastir, a na samom Ćipuru je napravljena, na osnovu istraživačkih radova, rekonstrukcija kolonade sa ostacima stubova i kapitela.

Prema skici Barbijerija, Cetinjski manastir su činili, pored crkve, i više drugih objekata — zgrade konaka, mitropolitovog stana i prostorije za žito i municiju. Kompleks je imao još jednu malu crkvu, posvećenu sv. Petru, iza koje se nalazio živi bunar. U Manastiru je radila štamparija, vjerovatno u zasvedenim prostorijama iznad potoka. Iz plana se vidi i sistem zaštite manastirskog kompleksa, koji je, sa sjeverozapada i sjeveroistoka, bio okružen tokom kraka rječice Cetinje, a s ostalih strana vještačkim rovom i ogradom od kolja.

Ivan Crnojević je Manastiru Rođenje Bogorodice na Ćipuru izdao čuvenu povelju, pisanu 4. januara 1485. godine na Rijeci Crnojevića, u kojoj se navode brojna manastirska dobra. Poveljom je određen i način života monaha, koji moraju poštovati pravila »opštežitija«, tj. zajedničkog života, bez prava posjedovanja lične svojine. Za vrijeme dvovjekovnog postojanja, Manastir Crnojevića je odigrao presudnu ulogu u kulturno-istorijskom životu Crne Gore, koju će kasnije preuzeti novi Cetinjski manastir.

Mlin Ivana Crnojevića

Na **Vladičinoj bašti**, najljepšoj zatalasanoj livadi Cetinjskog polja, postoji stara vodenica koja se veže za ime Ivana Crnojevića. Kako se krak nekadašnje ponornice Cetinje ulivao u ponor na **Vladičinoj bašti**, Ivan Crnojević je na tom mjestu sagradio mlin, koji je opsluživao dvor, manastir i, vjerovatno, čitavo naselje.

Sa jugoistočne strane mlina postoji dobro ozidana jaža, gdje se skupljala voda iz Borovičkog potoka. Mlin ima oblik obične kućice sa dvoslivnim krovom, bez prozora. U osnovi su dva volta za protok vode. Kad je prestao da radi, korito potoka je usmjereno u drugom pravcu, pa se mlin našao »na suvom«, bez jaže i vode. Danas je jedino zdanje na **Vladičinoj bašti** sa kojom gradi nerazlučivu pejzažnu cjelinu.

Cetinjski manastir, sadašnji izgled

Cetinjski manastir

Na mjestu gdje je bio dvor Ivana Crnojevića, uz obronke Orlovog krša, podigao je vladika Danilo Petrović 1701. godine novi **Cetinjski manastir**, posvećen **Rođenju Bogorodice**. On se trudio da u novo zdanje prenese ne samo prosvjetiteljski duh Zetske mitropolije nego i fizičko biće starog manastira, koristeći njegov građevinski materijal i kamenu plastiku.

Po zapisima iz **Cetinjskog ljetopisa**, vidi se da je prvobitna crkva proširena 1704. godine, a najveće izmjene Manastir je doživio 1724, prilikom obnove poslije velikih turskih razaranja.

Oko nukleusa koji je podigao vladika Danilo, Manastir je kasnije proširivan i dograđivan. Kako je priljubljen uz brdo, koje mjestimično ulazi u samo tkivo građevine, to je svako proširenje bilo »otimanje« prostora od žive stijene.

Kako je Cetinjski manastir do 1838. godine bio crnogorsko političko i duhovno sjedište, nametala se potreba njegovog radikalnijeg uvećanja. U tu svrhu, Njegoš rekonstruiše i podiže na sprat prostrano krilo konaka. Međutim, ni ova građevina nije bila dovoljna za narastajuće potrebe funkcionisanja državnog aparata, pa vladika gradi **Biljardu**.

Poslije podizanja Biljarde, Cetinjski manastir zadržava funkciju duhovnog centra i dugo ostaje nepromijenjen. Tek 1925-26. godine, uz takozvani Njegošev konak dograđuje se novi mitropolitov stan. U toj rekonstrukciji, i zvonik dobija današnji izgled.

Radi dobijanja prostora za savremenu muzeološku postavku Riznice Cetinjskog manastira, sagrađen je 1984. godine u neposrednoj blizini, u sklopu manastirskog dvorišta, novi mitropolitov stan, a stari je uključen u muzejski prostor.

Arhitektonski sklad Cetinjskog manastira čini jedinstvena simbioza starog i novog. Ugrađena plastika sa Manastira Crnojevića predstavlja posebnu ljepotu kompleksa. Na sredini crkvene apside uzidana je fino klesana ploča sa grbom Crnojevića, iznad ulaznih vrata crkve ploča sa ktitorskim natpisom Ivana Crnojevića, a na podužnim zidovima ugrađene su konzole sa motivom cvjetova i pupoljaka, koji su upotrijebljeni i na jednom broju kapitela. Stara plastika je najefektnije zaživjela na starom konaku. Šest kapitela nose arkadne lukove na gornjoj terasi konaka. Naizmjenično se nižu kapiteli sa gotičkim i renesansnim motivima. Dva od njih imaju na prednjoj strani isklesane lavlje maske. Prilikom rekonstrukcije zvonika 1925-26. godine, na početku luka, na zadnjoj etaži, ugrađena su još dva stara kapitela.

Po arhitektonskom sklopu, Manastir je neobično razuđen. Okružen odbrambenim zidom, kompleks je djelovao kao utvrđenje. Kada je krajem prošlog vijeka podignuto dvorsko groblje, srušen je dio zida sa jugoistočne strane, što je degradiralo opšti izgled manastira-utvrđenja.

Manastirska crkva Rođenja Bogorodice je jednobrodna zasvedena građevina, sa karakterističnim bočnim pijevnicama i pripratom. U vertikalnom nizu, iznad priprate, je hol na koji se nadovezuje zvonik. Sa sjeverne strane crkve, uz samo brdo, je ćelija sv. Petra, tipičan isposnički prostor, a sa južne, uz crkvu, stari konaci sa arkadama. Iz manastirskog dvorišta se ide u muzej, koji je smješten u takozvanom Njegoševom konaku i bivšoj mitropolitovoj rezidenciji. U prizemlju konaka je tamnica **Guvernadurica**, prozvana po najčuvenijem zatvoreniku guvernaduru Radonjiću. Tu je i pećina **Ladnica**, odakle za velikih kiša provaljuje voda koja otiče u ponor na Vladičinoj bašti.

Unutrašnjost crkve Cetinjskog manastira je prilično jednostavna. Ikonostas su radili grčki majstori u duhu poznog baroka. Najveća relikvija je čivot sv. Petra, mumificirano tijelo vladike Petra I Petrovića koji je 1834, četiri godine poslije smrti, proglašen za sveca. Kako je kult sv. Petra veoma poštovan, Cetinjski manastir se često naziva **Manastirom Sv. Petra Cetinjskog**. U crkvi su i grobovi knjaza Danila i velikog vojvode Mirka Petrovića.

Manastirsko dvorište ispunjavaju grobovi knjaginje Darinke i knjaginjice Olge, žene i ćerke knjaza Danila, vladike Save i Mitrofana Bana. Na dvorskom groblju sahranjeni su članovi porodice kralja Nikole.

Manastirska crkva, enterijer

Gumno koje se nalazi ispred Manastira je rekonstruisano prema izgledu istorijskog gumna iz XVIII vijeka, koje je podigao vladika Sava. Nakon povratka iz Rusije, impresioniran čuvenim **Car-zvonom** u Kremliju, vladika je sagradio gumno istog obima. Na njemu su crnogorski glavari, zaklinjući se na kovčeg sv. Petra, priznali mladog Njegoša za gospodara. Gumno je u prošlosti bilo važno mjesto okupljanja i dogovaranja.

Cetinjski manastir je odigrao presudnu ulogu u najtežim trenucima crnogorskog naroda. Turci su ga razorili 1712. godine. Obnovljen je 1724. godine. Zadnje razaranje bilo je 1785. godine. Poslije svih turskih zuluma, Manastir se obnavljao i nastavljao da prkosi, proširujući funkciju crkvenog i državnog središta na centar svih društvenih zbivanja u Crnoj Gori. U njemu se njegovala prepisivačka djelatnost, radila Njegoševa štamparija i prva državna osnovna škola. Bio je i sjedište Crnogorskog Crvenog krsta, prvog na Balkanu, osnovanog 1875. godine.

Zbog ogromne istorijske uloge koju je odigrao u prošlosti, Cetinjski manastir je postao simbol sa kojim se identifikovala sudbina crnogorskog naroda u borbi za slobodu i prosvijećenost.

Biljarda, Njegošev muzej

Tablja

Na uzvišenju iznad Manastira, Njegoš je 1835. godine podigao masivnu kulu kružne osnove, prozvanu **Tablja**, planiranu kao uporište za odbranu Cetinja. Tablja nije nikad završena, a jedno vrijeme na njoj su isticane posječene turske glave. Kasnije, Tablja je pretvorena u svojevrsni zvonik sa kojeg se na velike praznike oglašavalo zvono i pozdravljani značajni gosti.

Kad je uzvišenje 1938. godine zaravnjeno kao lokacija za izgradnju saborne crkve, srušena je Tablja, a na obližnjoj stijeni ozidana je jednostavna zvonara na četiri stuba, nalik staroj Tablji, koja i danas postoji.

Biljarda

Kad je Cetinjski manastir postao nedovoljan da primi sve državne institucije, Njegoš je, uz znatnu novčanu pomoć Rusije, 1838. godine sagradio novu rezidenciju, u neposrednoj blizini Manastira. Svoje neobično ime **Biljarda** dobila je po bilijaru, Njegoševoj omiljenoj igri. Plan za Biljardu uradio je ruski izaslanik Ozereckovski. To je bilo jednospratno izduženo kameno zdanje sa ograđenim dvorištem i četiri masivne kružne kule na uglovima. U dvorištu su bili bunari, pa je zgrada imala sve elemente utvrđenog zamka.

Biljarda je ostavljala snažan utisak na brojne političare, naučnike i umjetnike koji su posjećivali Njegoša. Za svoje lične potrebe Njegoš je koristio samo dio zgrade, dok je najveći broj odaja bio namijenjen potrebama Senata, perjanika i drugih državnih organa. Najbolje sobe bile su rezervisane za viđenije goste. Istovremeno, u novoj rezidenciji je radila besplatna narodna kuhinja za sve putnike namjernike.

Pored toga što je služila kao rezidencija Njegoševim nasljednicima, knjazu Danilu i knjazu Nikoli, u Biljardi su bile smještene razne državne institucije. Jedno vrijeme, poslije seljenja iz Manastira, u Biljardi je radila i Njegoševa štamparija. Zgrada je posebno vezana za rad prosvjetnih institucija — gimnazije i bogoslovije, nakratko i Djevojačkog instituta. U prvoj deceniji ovog vijeka u njoj su radila ministarstva, a između svjetskih ratova služila je za potrebe vojnih ustanova i bogoslovije.

Biljarda je prvenstveno vezana za Njegošev život i rad. U njoj je stvarao svoja besmrtna pjesnička djela, upravljao državom, primao poznata imena ondašnje političke i kulturne Evrope i, u dokolici, igrao bilijar.

Tokom vremena, Biljarda je pretrpjela više radikalnih izmjena. Prva je ona iz doba knjaza Danila. Tada je od njenog zapadnog krila do kule prema Manastiru dozidana posebna zgrada, a ova kula je uklonjena. Na početku XX vijeka, uz jugoistočno krilo Biljarde, dograđena je prostrana zgrada za potrebe Ministarstva vojnog. Tada je srušena i druga kula.

Najveće izmjene doživjela je 1910. godine, kad je ostala bez svih kula i ogradnih zidova kako bi se dobio ljepši pogled na Manastir i novosagrađeni Vladin dom. Tek 1951. godine, povodom stogodišnjice Njegoševe smrti, izvršena je kompletna rekonstrukcija kula i zidova i čitavom objektu je vraćen autentičan izgled, osim u dijelu zida gdje je tokom prvog svjetskog rata podignut Reljef.

Sadašnjom muzeološkom postavkom, Biljarda je isključivo posvećena Njegošu.

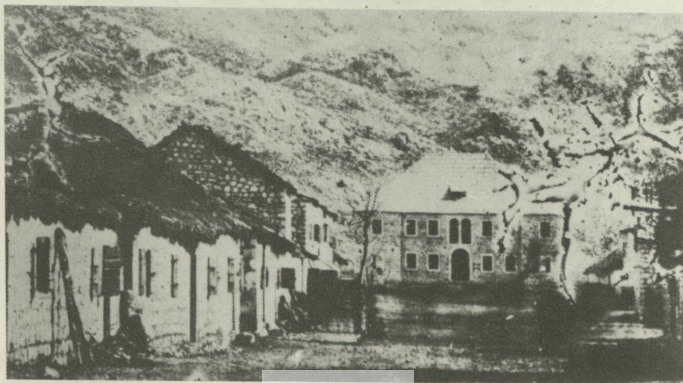
Grand hotel — Lokanda

Od sredine prošlog vijeka, na Cetinje dolazi sve više stranaca, pa se nametnula potreba za podizanjem jednog savremenog hotela. U ondašnjim krčmama i hanovima nijesu postojali ni najosnovniji uslovi za prijem gostiju. Tako je 1864. godine sagrađena **Lokanda**, kasnije prozvana **Grand hotel**. U početku je imala jedan sprat sa osam spavaćih soba i restoranom. Kasnije je zgrada dobila još jedan sprat istog oblika. Uz restorane, kafanu i kupatila, broj soba se uvećao na 20. Između dva svjetska rata Grand hotel je doživio još jednu radikalnu izmjenu i dogradnju, posebno u ulaznom dijelu.

Svojim skladnim izgledom, Lokanda je davala urbani ton čitavom okolnom prostoru. Bila je stjecište brojnih poznatih ličnosti koje su boravile na Cetinju. U njoj se gostima obraćalo na šest jezika, što joj je davalo renome evropskog hotela. U Lokandi je bilo smješteno i diplomatsko predstavništvo Sjedinjenih Američkih Država. Najstariji crnogorski hotel odigrao je zapaženu ulogu u stvaranju kulturno-zabavne atmosfere Cetinja.

Teško oštećen u zemljotresu 1979. godine, hotel je uskoro potpuno srušen. U toku je njegova obnova i stavljanje u službu novih kulturnih sadržaja.

Cetinje sa Lokandom, snimak iz 1864. godine

Dvor kralja Nikole, Državni muzej

Dvor kralja Nikole

U neposrednoj blizini Biljarde, knjaz Nikola je 1867. godine sagradio svoju novu rezidenciju, koja je poznata u narodu pod nazivom **Palac**. U odnosu na sumornu Biljardu, bez komfora, novi dvor je bio svijetao i prostran, prilagođen udobnom porodičnom i rezidencijalnom životu.

U početku, dvor je imao sprat i potkrovlje. Jedini akcent na fasadi bilo je dvokrako stepenište ispred glavnog ulaza i balkon. Kasnije, dvorac je uvećan dozidivanjem krila prema dvorištu, da bi svoj današnji izgled dobio 1910. godine, kad se slavio jubilej pedesetogodišnjice vladanja knjaza Nikole. Tom prilikom Crna Gora je proglašena za kraljevinu, a njen vladar za nasljednog kralja. Tada je dozidan novi natkriveni ulazni dio sa svečanim balkonom u čijem je timpanonu apliciran grb Petrovića. Po arhitektonskim elementima, ovaj dodatak ima odlike neoklasicizma, dok se u opremi enterijera osjeća ukus savremene umjetnosti — secesije.

Pored glavne dvorske fasade postavljene su dvije jednostavne stražarnice. Sa druge strane se nastavlja dvorište, koje se vizuelno stapa sa parkom.

U dvoru kralja Nikole je od 1926. godine smješten Državni muzej.

Cetinje, istorijsko jezgro grada

Djevojački institut

Djevojački institut je osnovala 1869. godine ruska carica Marija Aleksandrovna za školovanje ženske omladine. U početku, škola je radila u Biljardi, a od 1872/3. dobija vlastitu zgradu.

Zgrada se nalazi u neposrednoj blizini Lokande, imala je sprat, ograđeno dvorište sa verandom i vrtom. Kasnije je doživjela više korjenitih izmjena, pa je izgubila svoj prvobitni izgled. Zadnja velika intervencija izvedena je poslije zemljotresa 1979. godine i danas zgrada služi za potrebe studentskog doma, što se uklapa u njenu prvobitnu namjenu.

Po kvalitetu i organizaciji nastave, Djevojački institut je bio moderna škola evropskog nivoa. Imala je dobro opremljene kabinete, zbirke i biblioteku. Polaznice instituta su dobijale široko obrazovanje, ali i praktična znanja iz vođenja domaćinstva. Po završetku školovanja, mnoge su postale učiteljice i značajno doprinijele širem prosvjećivanju u Crnoj Gori. Pito-mice instituta su poticale iz crnogorskih videnijih porodica, a bilo ih je i iz drugih naših krajeva i inostranstva.

Bolnica Danilo I

Od unovčenih poklona pristiglih na Cetinje povodom rođenja crnogorskog prijestolonasljednika (1871), otpočela je, po želji knjaza Nikole, gradnja bolnice. Dobila je ime **Bolnica Danilo I**, u znak sjećanja na knjaza Danila, koji je ubijen u Kotoru 1860. godine.

Bolnica je sagrađena 1873. godine po nacrtu dvorskog ljekara Francuza Frileja, koji je odabrao i lokaciju. Otpočela je sa radom 1875. godine, a prvi pacijenti su joj bili ranjenici iz hercegovačkog ustanka. Pri bolnici je osnovana i prva apoteka. Prvobitna bolnička zgrada bila je izdužena građevina sa spratom, ali se ubrzo pokazalo da njen kapacitet ne može da zadovolji zdravstvene potrebe. Zato do prvog proširenja dolazi već 1886. godine, kad se formira prilazno stepenište koje postoji i danas. Zadnja veća intervencija na spomeničkom krilu bolnice izvedena je 1912. godine. Tada su izvršeni obimni radovi na rekonstrukciji i modernizaciji zgrade. Uvedeno je električno osvjetljenje i parno grijanje.

Uloga Bolnice u zdravstvenom prosvjećivanju bila je od presudnog značaja. Ona je do 1887. godine bila jedina zdravstvena ustanova u Crnoj Gori. Pružala je bolničke usluge svima kojima je to bilo potrebno, pa je od samog osnivanja postala čuvena po svom humanitarnom opredjeljenju. Plejada vrsnih ljekara, koji su pratili savremenu medicinu, doprinijela je visokom renomeu ove medicinske ustanove.

Bolnica »Danilo I«

Crkva na Ćipuru sa ostacima Crnojevića manastira

Crkva Rođenja Bogorodice na Ćipuru

Knjaz Nikola je na temeljima Manastira Crnojevića podigao crkvu **Rođenja Bogorodice**, koja je služila za dvorske ceremonije. Na crkvi je ploča sa natpisom o zidanju, gdje se pominje godina 1886. U stvari, crkva je završena 1890. godine, jer su se nakon skidanja oplata, usljed lošeg statičkog proračuna, pojavile pukotine na zidovima, pa je čitav objekat ponovo ozidan.

Crkvice ponavlja tradicionalan oblik jednobrodne zasvedene građevine. Njena dvorska pretencioznost se ogleda u šestostranoj kupoli i kamenoj plastici na portalu i uglovima. Zanatski je besprekorno izvedena od kvalitetnog tesanog kamena.

Enterijer je riješen u duhu ruskih crkava. Ikonostas je rad petrogradskih majstora, čija pomalo idealizovana ljepota odaje ukus već dekadentne ruske pravoslavne sredine.

Kako je crkva podignuta na temeljima Manastira Crnojevića, onemogućila je veća arheološka istraživanja njegovih ostataka. Međutim, elegancijom i položajem, ona se sretno stapa sa djelimično rekonstruisanim ostacima starog manastira.

Zetski dom

Zetski dom je prva pozorišna kuća u Crnoj Gori, koja je služila i za potrebe drugih institucija kulture — biblioteke i muzeja. Do tada su se pozorišne predstave održavale po privatnim kućama ili na dvoru.

U krugu **Cetinjske čitaonice** rodila se ideja o gradnji pozorišne kuće i o načinu realizacije te zamisli. Finansiranje je ostvareno preko dobrovoljnih priloga koji su dolazili iz čitave Crne Gore, južnoslovenskih krajeva i inostranstva. Na taj način, Zetski dom je postao spomenik bratstva, izražavajući na najljepši mogući način ideju jugoslovenstva. Inače, zgrada je bila posvećena četiristogodišnjici prenošenja prijestonice sa Oboda na Cetinje.

Pozorište je projektovao arhitekta Josip Slade iz Trogira, neimar mnogih objekata u Crnoj Gori. Kako su prilozima sporo pristizali, gradnja se odužila. Otpočela je 1884. godine, da bi se u još nedovršenoj zgradi 1888. godine održala prva pozorišna predstava. Zgrada je završena 1892. godine. Završetak glavne fasade bio je barokno koncipiran, sa izvijenim stranama. Na sredini tog dijela nalazio se sat. Iz nepoznatih razloga, uskoro dolazi do izmjene fasade, koja se završava jednostavnim timpanonom, a umjesto sata otvara se običan prozor.

Cetinje, panorama

Izmjene su okončane 1896. godine i taj oblik zgrada zadržava do 1918, kad su je zapalili austrougarski vojnici prilikom povlačenja sa Cetinja. Obnovljena je 1931. godine sa drugačije oblikovanom ulaznom partijom i timpanonom.

Pozorišni enterijer bio je vrlo atraktivan. Skladna dispozicija gledališta i pozornice, bogata štukatura, islikana tavanica — sve je to stvaralo utisak svečane raskoši. Ista atmosfera zadržala se i kasnije, poslije obnove iz 1931. godine.

Zetski dom je bio okosnica pozorišnog života u Crnoj Gori. U njemu su gostovale beogradske i zagrebačke pozorišne trupe, djelovale domaće amaterske družine. Prikazivan je raznovrstan repertoar, od domaćih patriotskih komada do klasike. Od 1910. godine dobija status profesionalnog teatra. Pozorišna djelatnost u Zetskom domu odvija se i između dva rata, zatim poslije oslobođenja, sve do šezdesetih godina, kad se gasi. Restauratorskim radovima poslije zemljotresa, zgradi se vraća autentičnost i njena prvobitna namjena.

Cetinjski parkovi

Čuveni cetinjski parkovi podignuti su između 1891. i 1894. godine na nekadašnjoj livadi **Romanovini**.

Cetinje, dio grada sa tipičnim parkovskim površinama

Različito stilski koncipirani, predstavljaju uspjela ostvarenja hortikulture i čine cjelinu sa markantnim spomenicima, kao što su dvor, prijestolonasljednikov dvorac i Englesko poslanstvo.

Dvorski park, danas **Njegošev**, pruža se iza dvora i njegova središnja aleja je u istoj osi sa dvorskom baštenskom kapijom. Aleje su pravilnih geometrijskih oblika, ograđene šimširo, što omogućava potpunu preglednost parkovskog prostora. Zasadi su pretežno četinarski. Drugi park, **Gradski**, danas **13. jul**, ima aleje nepravilnog oblika, oivičene jorgovanom. Zasadi su uglavnom listopadno drveće.

U parku **13. jul** su postavljene biste crnogorskih junaka Vuka Mandušića i Nikca od Rovina, radovi akademskog vajara Draga Đurovića, a u **Njegoševom** pisca Ljube Nenadovića i Sima Matavulja, koji su boravili u Crnoj Gori i o njoj pisali. Radovi su akademskog vajara Voja Stanića.

Vojni Stan

Na **Obilića poljani**, gdje su se organizovale vojne vježbe, podiže se 1896. godine kasarna za potrebe stalne vojske.

Arhitektura **Vojnog stana** je strogo podređena funkciji. Objekat je izduženog oblika, solidno zidan, bez arhitektonskog ukrasa. Jednostavnost duge fasade razbijena je nadvišenim ulaznim dijelom.

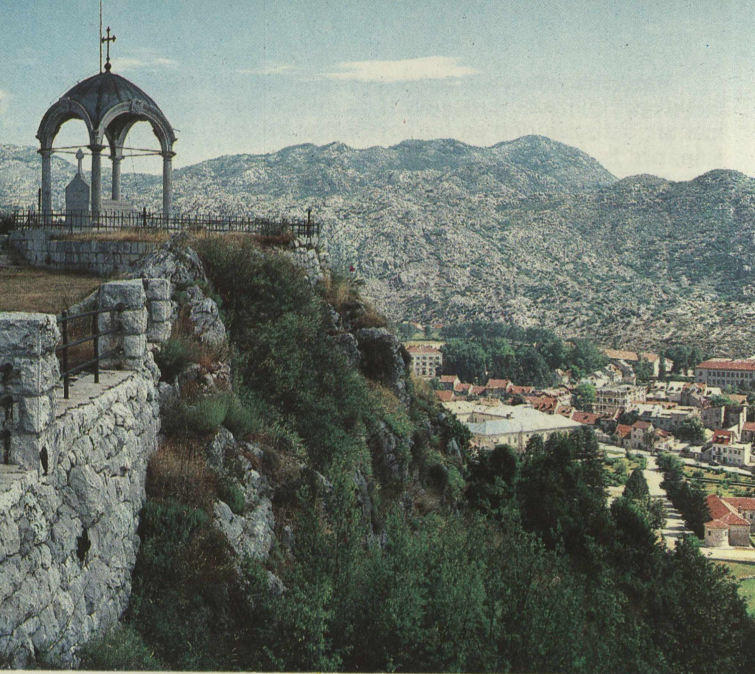
Vojni stan je bio stalno u funkciji vojne obuke i raznih vojnih škola. U međuratnom periodu zadržao je istu namjenu. Poslije oslobođenja korišćen je za potrebe sportskih društava, a novom rekonstrukcijom i sanacijom, poslije zemljotresa, obogaćuje se i modernizuje u istoj sportsko-rekreativnoj funkciji.

Plavi dvorac

Prijestolonasljednikova rezidencija, od skoro prozvana **Plavi dvorac**, nalazi se na pogodnom mjestu, između gradskih parkova. Kada je 1896. godine izgrađena, knjaz Nikola je izjavio da će Cetinje ostati trajna prijestonica Crne Gore, što je uslovalo brži razvoj grada.

Svojim skladnim proporcijama i ritmički razuđenim fasadama, i danas plijeni nenametljivom elegancijom. Glavni arhitektonski ukras građevine su četiri para stubova, u prizemlju i na spratu, sa korintskim kapitelima. Stubovi su priljubljeni uz fasadu i oživljavaju je po vertikali. Eklektički elementi raznih stilova, od renesansno-baroknih do klasicističkih, skladno su zastupljeni. Ljepota dvorca ogleda se i u enterijeru, gdje se redaju reprezentativan hol i sale, od kojih svečana na spratu ima posebno raskošnu tavanicu, izvedenu u štukaturi.

Prijestolonasljednik Danilo je koristio rezidenciju do 1916. godine. Između ratova u njoj je radila Cetinjska gimnazija. Poslije oslobođenja je u funkciji galerije i muzeja, što joj je i danas namjena.

Mauzolej vladike Danila na Orlovom kršu

Mauzolej vladike Danila

Na Orlovom kršu sagrađen je **Mauzolej vladike Danila**, osnivača novog Cetinjskog manastira i dinastije Petrović Njegoš. Grobnica je napravljena u čast proslave dvjestogodišnjice vladavine kuće Petrovića.

Vladika Danilo je bio sahranjen u manastiru Podostrog, kod Budve, a njegove kosti su prenijete na Cetinje 1853. godine, u doba knjaza Danila.

Mauzolej je realizovan po ideji knjaževe kćerke Jelene, buduće italijanske kraljice. Arhitektonsku razradu projekta napravio je francuski arhitekta Fruše. Mauzolej je izveden od kamena sa Ljubovića, radovima je rukovodio inženjer Andrija Radović, dok su majstori bili sa Korčule i iz Crne Gore.

Mauzolej je sastavljen iz dva dijela — grobnice i baldahina. Na kamenom postamentu je grobnica u obliku sarkofaga, sa krstom. Na ploči su isklesani simboli duhovne i svjetovne vlasti, a na prednjoj strani grobnice je bronzani medaljon sa likom vladike Danila, rad francuskog vajara Votijera. Iznad grobnice je kameni baldahin koji počiva na četiri vitka stuba. Na sredini lukova baldahina su isklesani različiti grbovi Petrovića — porodični, vladičanski i državni. Unutrašnjost baldahina je ukrašena štukaturom koja imitira zvjezdano nebo.

Mauzolej vladike Danila predstavlja rijetko uspio spoj arhitekture i pejzaža. Elegantan i rafiniran, bez suviše monumentalnosti, zajedno sa parkovskim prostorom koji ga okružuje, predstavlja vrlo atraktivan vidikovac.

Diplomatska predstavništva

Poslije Berlinskog kongresa (1878), Cetinje brzo poprima atribute koji karakterišu jednu metropolu. U gradu se otvaraju i strana diplomatska poslanstva, koja su se u početku nalazila u iznajmljenim ili kupljenim boljim građanskim kućama. Neke države su se zadovoljile takvim rješenjem do kraja postojanja njihovih poslanstava na Cetinju, kao Turska, Grčka, Bugarska, Srbija, Njemačka, Belgija i Sjedinjene Američke Države. Međutim, države koje su predstavljale važne političke snage tadašnje Evrope sagradile su specijalne palate za svoja poslanstva. Tako su na Cetinju nastale zgrade Austrougarske, Ruske, Francuske, Italijanske i Engleske legacije.

Sva poslanstva su podignuta na lijepim lokacijama u gradu. Sa vrtovima i sportskim terenima, dala su specifičan pečat arhitekturi Cetinja. Ljepotom i veličinom, reprezentovala su moć država koje predstavljaju. Zahvaljujući tome, na Cetinju su se obrela vrlo različita zdanja, u svim varijacijama neostilova aktuelnih na prelomu dva vijeka — od elemenata renesanse, baroka i klasicizma do čiste secesije. Poslanstva su funkcionisala, uglavnom, do ulaska austrougarske okupacione vojske na Cetinje, početkom januara 1916. godine.

Austrougarsko poslanstvo

Austro-Ugarska je podigla svoje poslanstvo u dijelu grada koji je tek bio počeo da se urbanizuje. Zgrada je rađena po projektu arhitekta Josipa Sladea, a završena je 1899. godine.

To je masivno zdanje sa spratom i mansardom. Ima skladno riješeno pročelje sa dekorativnim ulazom u obliku završenog trema sa balkonskom nišom iznad. Uz zgradu je kapela koja je do podizanja katoličke crkve, služila za vjerske obrede svih katolika u gradu. Kapela je izrazito vitka i u završnom dijelu fasade, u lučnim nišama, ima skulpture Bogorodice sa anđelima. Građevinu okružuje prostrani park sa tenis-kim igralištem, ogradom i pomoćnim objektima.

Austro-Ugarska je koristila zgradu kao poslanstvo do dolaska njene okupacione vojske za vrijeme prvog svjetskog rata. Između ratova, u poslanstvu se nalazila Komanda Zetske divizije, pa se često zgrada i danas naziva **Divizija**. Poslije oslobođenja je u funkciji školstva, da bi, nakon konzervatorsko-restauratorskih radova 1983. godine, bila namijenjena potrebama Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture.

Rusko poslanstvo

Jedno od najraskošnijih cetinjskih zdanja, Rusko poslanstvo, sagrađeno je 1903. godine po planu italijanskog arhitekta Koradinija. Ima jednu etažu i karakterističnu mansardu sa okruglim baroknim prozorima. Arhitektonski ukras je skoncentrisan na glavnoj fasadi i svojim obiljem stvara utisak zasićenosti. Barokna štukatura sa motivima fantastičnih bića, girlandi i palmeta, ima svoju gradaciju od prizemlja do mansarde. U istom duhu je riješen i enterijer sa prostranim holom i salama dekorisanim štukaturom. Stilsko jedinstvo sa zgradom imaju i dvije pomoćne kućice koje flankiraju ulaznu kapiju. Ljepota zgrade je upotpunjena kapijom i ogradom od kovanog gvožđa na kojima se ponavljaju motivi slični fasadnim.

Nakon prvog svjetskog rata zgrada poslanstva je korišćena za razne školske ustanove. Poslije oslobođenja, do adaptiranja za potrebe dječije bolnice, u njoj su i dalje bile škole. Poslije zemljotresa 1979. godine, zgrada je sanirana i u njoj je smješten fakultet.

Rusko poslanstvo

Francusko poslanstvo

Francusko poslanstvo

Francusko poslanstvo sagrađeno je 1910. godine. Neo-bičnim oblikom i upotrijebljenim materijalima, zgrada se izdvaja od ostalih reprezentativnih građevina Cetinja. To je jedini objekat koji nosi čiste stilske odlike, i to savremene arhitekture — secesije.

Francusko poslanstvo karakteriše smjelo oblikovana glavna fasada sa središnjim polukružnim dijelom. Ekscentričnost zgrade ogleda se u primjeni polihromnih keramičkih pločica, koje, gradeći razne ornamente, gusto prekrivaju fasade. Na izgled oprečni materijali — grubi kamen u coklu, zidovi od rustičnog betona i čipkasti keramički ukrasi — formiraju jedinstvenu harmoničnu cjelinu. Zdanje ima baštu sa ogradom od kovanog gvožđa, što mu daje karakteristike zamka u centru grada.

U periodu između svjetskih ratova, zgrada Francuskog poslanstva je korišćena za potrebe bankarskih službi. Od oslobođenja, uglavnom je u službi Centralne narodne biblioteke **Đurađ Crnojević**.

Italijansko poslanstvo

Slično Austrougarskom, Italijansko poslanstvo je podignuto u dijelu grada koji se intezivnije urbanizuje početkom XX vijeka. Zgrada je završena 1910. godine, po planu arhitekta Koradinija, poznatog po angažovanju na više monumentalnih projekata.

Za razliku od Ruskog poslanstva, čija je dekorativnost skoro prenaplašena, Italijansko je rađeno u sasvim drugom duhu. Karakterišu ga mirne fasade sa ritmički raspoređenim prozorskim otvorima. Glavni ukras, u obliku trema na stubovima iznad kojeg je svečani balkon, je na ulaznoj partiji. Zgrada je sa aneksom povezana zastakljenim prolazom. Enterijer je raskošniji od spoljašnosti zgrade. Nižu se holovi i sale sa tavanicama u štukaturi.

Zgradu okružuje veliki parkovski prostor, koji je znatno udaljava od ulice, što doprinosi njenoj prijatnoj izolovanoj poziciji. U okviru parka je tenisko igralište.

Poslije prvog svjetskog rata zgrada Italijanskog poslanstva je služila za potrebe policije, a za vrijeme drugog bila je sjedište italijanskih okupacionih vlasti. U poslijeratnom periodu, u zgradi je bio sanatorijum za plućne bolesti, zatim studentski dom, a od 1960. godine Centralna narodna biblioteka **Đurađ Crnojević**. Uz zgradu je podignut objekat za novi bibliotečki depo.

Italijansko poslanstvo

Englesko poslanstvo

Englesko poslanstvo

Najmlađu zgradu poslanstva na Cetinju sagradila je Kraljevina Engleska 1912. godine, u neposrednoj blizini Lokande.

To je jednostavno zdanje, bez pretenzija da impresionira. Koncipirana kao tipični engleski ljetnikovac, djeluje više kao porodično boravište nego rezidencija. Jedini arhitektonski ukras je zatvoreni ulazni trem sa balkonom iznad. Zgrada je uvučena u zelenilo intimnog vrta, koji se, sa dvorišne strane, spaja sa parkom. U vrtu je i tenisko igralište.

Poslije prvog svjetskog rata, zgradu Engleskog poslanstva je koristio za stanovanje ban Zetske banovine. Nakon oslobođenja, imala je razne funkcije, a od 1968. godine u njoj je smještena Gradska biblioteka **Njegoš**. Sanirana i rekonstruisana, zgrada je namijenjena za kulturne potrebe grada.

Vladin dom — Dom slobode

Kao što je u Njegoševo doba Cetinjski manastir postao nedovoljan za rad državnih institucija, tako i Biljarda, na početku vijeka, nije mogla više da zadovolji državni aparat mlade države Crne Gore. U tu svrhu podiže se zgrada ministarstva i Narodne skupštine — **Vladin dom**, monumentalnija i raskošnija od svih cetinjskih diplomatskih poslanstava. Završena je 1910. godine, za kraljev jubilej.

Lociran u neposrednoj blizini istorijskih zgrada Biljarde i Cetinjskog manastira, Vladin dom je bio najveća građevina u Crnoj Gori. Podignuta je, po svoj prilici, po projektu italijanskog arhitekta Koradinija, koji je radio Rusko i Italijansko poslanstvo. Na to upućuju i neka slična arhitektonska rješenja.

To je monumentalno zdanje sastavljeno od četiri krila koja formiraju zatvoreno pravougaono dvorište. Fasade su po vertikali oživljene ritmičkim ponavljanjem ispusta, zatim plitkim ugaonim pilastrima i različitom obradom zidova.

Koncentrisanje arhitektonskog ukrasa na glavnoj fasadi, ogleda se u markiranju svečanog ulaza. Ispred vrata je prostrana lođa sa lučnim otvorima, iznad koje je impozantni balkon sa balustradom. Na pročelju je centralni dekorativni ansambl — timpanon sa satom čije su ivice barokno izvijene. Timpanon je ispunjen plitkim reljefima sa predstavama raznih alegorijskih figura i fantastičnih životinja. Ova komplikovana simbolična kompozicija je dopunjena slobodnim figurama, a završava predstavom orla raširenih krila ispod kojeg su znaci

Vladin dom, Umjetnički muzej

pobjede — top, zastava i grb kralja Nikole. Bogata ornamentika u obliku maskerona, lavova i girlandi skladno je raspoređena i po drugim površinama glavne fasade.

I enterijer Vladin doma je vrlo reprezentativan, posebno svečana sala u prizemlju, čiji su zidovi i tavanica prekriveni štukaturom od raznih dekorativnih elemenata i dinastičkih grbova. U konstrukciji, prvi put je, na jednoj zgradi javne namjene, upotrijebljen novi građevinski materijal armirani beton.

Zbog velikog raspoloživog prostora, u Vladin domu su bile smještene, pored vlade, i druge ustanove, kao što su pošta, telegraf i štamparija. Poslije drugog svjetskog rata zgrada je korišćena za brojne organe uprave, da bi konačnom rekonstrukcijom bila adaptirana za muzejske potrebe.

Crnogorska banka

Prvi novčani zavod u Crnoj Gori osnovan je 1906, a zgrada namijenjena banci podignuta 1910. godine. Ozbiljnom monumentalnošću, bez arhitektonskog ukrasa, zdanje asocira na bankarske postulate koji garantuju temeljitost i trajnost. Zgrada je zidana od kvalitetnog kamena, na dva sprata, jednostavnih je linija i strogo funkcionalnog prostora. Veliki prozori u prizemlju osvijetljavaju salu sa pultom, što predstavlja prvo savremeno koncipiranje poslovnog prostora. Zgradu karakteriše stilsko jedinstvo drvenarije, bravarije i obrade otvora. Velika bronzana slova sa nazivom banke predstavljaju dobro ukomponovan akcenat fasade.

Nekadašnji bankarski prostor koristio se poslije drugog svjetskog rata u razne svrhe, da bi se poslije restauratorsko-konzervatorskih radova opet uključio u sličnu namjenu.

Apoteka

Cetinje je dobilo još 1878. godine prvu apoteku, koja je radila u sklopu Bolnice **Danilo I.** Današnja zgrada apoteke je u toj namjeni od 1931. godine. Po spoljašnjem izgledu, to je tipična cetinjska stambena kuća. Namjenski inventar — drveni rezbareni regali, porculanske i staklene posude — posjeduju određeno stilsko jedinstvo enterijera jedne stare apoteke.

Električna centrala

Mada je električno osvijetljenje planirano na Cetinju još u zadnjoj deceniji prošlog vijeka, grad je dobio električnu centralu tek 1910. godine, povodom jubileja kralja Nikole. Centralu su izgradili braća Kraus iz Trsta i ona je dugo zadovoljavala potrebe grada za električnom energijom. Adaptacijom stare centrale i otvaranjem malog tehničkog muzeja, gdje su izložena stara mašinska postrojenja i drugi materijali vezani za razvoj elektroprivrede u Crnoj Gori, sačuvano je sjećanje na njen rad.

Cetinjske palate

Pored reprezentativnih javnih građevina koje se podižu na Cetinju oko 1910. godine, izvjestan broj privatnih kuća, svojim arhitektonskim rješenjima, izlazi iz okvira uobičajenih građanskih zdanja. Takvi su objekti, na svoj način, takođe obilježili specifični izgled grada. Najpoznatija među njima je takozvana **Đukanovića palata**, na čiju arhitekturu je uticao stil Koradinija. Zgrada ponavlja neke elemente Vladin doma i Italijanskog poslanstva. Ima slično koncipiran naglašeni ulaz sa tremom na stubovima, iznad kojeg je balkon. Ispred svakog stuba je po jedna ženska figura — alegorije godišnjih doba, što čitavoj zgradi daje poseban šarm.

Druga zanimljiva građanska vila je takozvana **Kuća Vuko-tića**, naspram Francuskog poslanstva. Podignuta je u duhu čistog kubizma, bez ikakvog ukrasa. Ostvarenje je moderne arhitekture koja je raskrstila sa nasljeđem proizašlim iz velikih stilova prošlosti, sa eklekticismom. Rađena je po projektu inženjera Jovana Maguljanija i izvedena je u armiranom betonu, prvi put upotrebljenom za gradnju jedne cetinjske privatne kuće.

Đukanovića palata

Hipotekarna banka, Elektroindustrija »Obod«

Crkva Sv. Antuna Padovanskog

Za potrebe katoličkih vjernika na Cetinju, sagrađena je u blizini Austrougarskog poslanstva crkva Sv. Antuna Padovanskog.

U podizanju crkve finansijski su učestvovalе značajne ličnosti tog vremena, kao što su papa Lav XIII, đakovački biskup Josip Juraj Štrosmajer i italijanska kraljica Jelena. Završena je 1912. godine.

Raskošna građevina, kakvu je zamislio arhitekta Koradini, nije realizovana zbog nedostatka materijalnih sredstava. Koradinijev plan je pojednostavljen i crkva je sagrađena u obliku jednobrodne građevine sa transeptom i prostranom apsidom, koja je osvjetljena sa nizom prozora. Uz crkvu je podignut župnikov stan.

Reljef Crne Gore

Reljefnu kartu Crne Gore napravili su austrougarski ofici-r-kartografi u cilju boljeg uvida i kontrole nad okupiranom teritorijom Crne Gore u prvom svjetskom ratu.

Reljef je rađen na malternoj podlozi, koja je vješto islikana i dočarava raznovrsnost terena. Iznad reljefa je bio podignut zastakljeni drveni paviljon, a hodna linija je djelimično tekla preko mostića nad sredinom reljefne karte. Novom modernom konstrukcijom, postavljenom poslije zemljotresa, izmijenjena je hodna linija, koja sada ide preko rampe, oko čitavog reljefa.

Arhitektura Cetinja između dva rata

Za vrijeme dok je Cetinje bilo sjedište Zetske banovine, izgrađeno je više objekata koji su ostavili traga u urbanizmu grada.

Najmonumentalnija građevina iz tog perioda je zgrada Banske uprave — **Banovina**, podignuta između Zetskog doma i Ruskog poslanstva. Svojim i danas impozantnim dimenzijama, ona je umanjila estetski doživljaj starijih okolnih spomenika. Inače, Banovina je teško i glomazno zdanje, ali završni rad je dobro izvedeno, tako da je od oslobođenja u funkciji Skupštine opštine i drugih gradskih ustanova.

Ista koncepcija hladne monumentalnosti ogleda se u zgradi nekadašnje **Hipotekarne banke**, koju je projektovao arhitekta Bogdan Nestorović. Masivna fasada sa snažnim stubovima, koji nemaju konstruktivno opravdanje, oživljena je velikim bronzanim skulpturama **Crnogorca** i **Crnogorke**. Danas je to upravna zgrada Elektroindustrije **Obod**.

Od svih zgrada podignutih u međuratnom periodu, jedino **Crkveni sud**, arhitekta Periše Vukotića, posjeduje originalne elemente koji su se dobro uklopili u prostor najužeg istrijskog jezgra grada.

Lovćenska vila

Ljetna pozornica

Izgradnja izvjesnog broja privatnih trgovačkih kuća, također je ostavila pečat na izgled grada. Različito zamišljene, one su se, sa manje ili više uspjeha, povezale sa zatečenim urbanim tkivom Cetinja.

Lovćenska vila

Spomenik **Lovćenska vila** je podignut u znak sjećanja na jugoslovenske dobrovoljce koji su pohitali iz Amerike da pomognu domovini u prvom svjetskom ratu. Njihov brod je potopljen nadomak albanske luke San Đovani di Medova 24. decembra 1915. godine. Spomenik je sagrađen 1939. godine od dobrovoljnih priloga. Predstavlja jedan od najuspjelijih radova spomeničkog karaktera akademskog vajara Rista Stijovića.

Spomenik je u obliku visokog mermernog postamenta na čijem je vrhu monumentalna bronzana figura žene sa podignutim mačem u desnoj i lovorovim vijencem u lijevoj ruci. U dinamičnom iskoraku, figura je okrenuta Lovćenu i moru, odakle potiče njen popularni naziv **Lovćenska vila**. Na postamentu su aplicirani bareljefi sa scenama polaska pečalbaro-dobrovoljaca iz Amerike, zatim dramatični trenutak brodoloma i spašavanje preživjelih.

Spomenik je postavljen ispred Vlaške crkve i sa svojim malim travnjakom urbanistički uobličava čitav okolni prostor.

Ljetna pozornica

Za potrebe kulturne manifestacije povodom stogodišnjice Njegoševe smrti (1851-1951), podignuta je pored Vladičine bašte **Ljetna pozornica**. Kao građevinski materijal, upotrijebljeni su ostaci obližnje lovačke kuće, koju su sagradili austro-ugarski vojnici za vrijeme prvog svjetskog rata.

Pozornica je izvedena kao antički teatar. Gledalište, sa koncentrično poredanim redovima sjedišta, je postavljeno na zakošenoj rampi. Kružna scena se neprimjetno stapa sa stjenovitom pozadinom.

Novijim konzervatorsko-restauratorskim radovima, gledalište je uvećano, postavljene su široke kaskadne rampe na ulazu, što je poboljšalo vizuelne i funkcionalne kvalitete ovog atraktivnog teatra pod vedrim nebom.

Spomenik Ivanu Crnojeviću

Spomenik strijeljanim rodoljubima

Spomenik strijeljanim rodoljubima

Uz **Novu džadu**, između Biljarde i Vladin doma, podignut je jednostavan spomenik, posvećen uspomeni na cetinjske rodoljube strijeljane od strane okupatora u drugom svjetskom ratu.

Simbolična figura borca vezanog za stub, koji i mrtav prkosi neprijatelju, rječito izražava otpor okupatoru. Spomenik je rad akademskog vajara Vanje Radauša. Sretno izabrana lokacija doprinosi utisku da je spomenik srastao sa okolnim pejzažom.

Spomenik Ivanu Crnojeviću

U sklopu proslave petstogodišnjice osnivanja Cetinja (1482-1982), podignut je spomenik Ivanu Crnojeviću, utemeljivaču grada.

Njegovim postavljanjem u mali park, naspram dvora kralja Nikole, konačno je urbanistički uobličen prostor koji je već imao formiranu fizionomiju.

Izveden je u obliku mermernog postamenta na kojemu je monumentalna bronzana figura Ivana Crnojevića. Na medaljONU, apliciranom na postamentu, je prigodan tekst: **Cetinje svom osnivaču gospodaru Ivanu Crnojeviću 1482-1982**. Autor spomenika je akademski vajar Ante Gržetić, koji je Ivana Crnojevića zamislio kao snažnu, romantično nadahnutu ličnost sa prebačenom strukom, štitom i mačem.

SPOMENICI U OKOLINI CETINJA

Manastir Kom

Na Skadarskom jezeru, na ograncima Odrinske gore, nalazi se najstariji spomenik iz epohe Crnojevića — **manastir Kom**. Podigli su ga Lješ i Đurađ Crnojević u prvoj četvrtini XV vijeka.

Crkva predstavlja malu jednobrodnu građevinu sa bočnim kapelama-paraklisima. Ispred ulaza je bio prostrani drveni trem. Crkvu karakteriše gotički prelomljeni svod. Od živopisa iz XV vijeka, očuvala se samo predstava Bogorodice u sjevernom paraklisu. U XVI ili XVII vijeku crkva je obnovljena i ponovo živopisana, ali su ove freske mnogo manje umjetničke vrijednosti.

Kom je tipična crkva-mauzolej sa grobovima Crnojevića. Pored ktitora, u crkvi su sahranjeni roditelji Ivana Crnojevića — Stefan i Mara. Grobne ploče su ukrašene tipično gotičkom ornamentikom.

U XV vijeku, u njemu su nekoliko godina, neposredno prije prelaska na Cetinje, stolovali zetski mitropoliti. Manastir Kom je bio značajno monaško središte. Poslije seljenja Mitropolije na Cetinje, potpuno je zapustio, pa je njegova dobra Ivan Crnojević poklonio Bogorodičinom hramu na Cetinje.

Ipak, tradicija Zetske mitropolije sa Komom kao jednim od njenih centara bila je živa još u XIX vijeku. Tako je u manastirskoj crkvi 1831. godine mladi Njegoš rukopoložen za arhimandrita.

Kao jedini sačuvani spomenik iz ranog perioda crnojevićke države, manastir Kom predstavlja posebnu kulturno-istorijsku vrijednost.

Žabljak Crnojevića

Grad Žabljak, stara prijestonica Crnojevića, nalazi se na uzvišenju okruženom močvarnim poljem što ga stvaraju vode Skadarskog jezera.

Povoljan strateški položaj uslovio je da se na Žabljaku vrlo rano formira naselje. Po nekim izvorima, Žabljak su osnovali Vojislavljevići, u ranom srednjem vijeku. Stefan Crnojević i njegov sin Ivan su dogradili i utvrdili grad bedemima i kulama. Unutar bedema bio je dvor Crnojevića i crkva Sv. Đorđa.

Poslije uporne i hrabre odbrane, Žabljak je prepušten Turcima 1478. godine. Od tada je važno tursko strateško uporište prema Crnoj Gori. Crnogorci su ga dva puta osvajali (1835. i 1852), ali su ga morali vratiti Turskoj. Konačno, 1877. godine, poslije puna četiri vijeka, stara prijestonica Crnojevića ušla je u sastav Crne Gore.

Sa Skadarskog jezera

Grad Obod i crkva Sv. Nikole

Kad su počeli turski napadi na Žabljak, Ivan Crnojević je na brdu iznad Rijeke Crnojevića podigao utvrđeni grad Obod i crkvu Sv. Nikole. Poslije zauzimanja Žabljaka, Obod je kratko vrijeme, do utemeljenja Cetinja kao novog središta, bio prijestonica Crnojevića. U turskim razaranjima, u XVII vijeku, srušen je i grad Obod i crkva Sv. Nikole. Na temeljima stare crkve, podignuta je 1743. godine nova, koja, po svoj prilici, ponavlja izgled prvobitne građevine Crnojevića. U novu crkvu Sv. Nikole ugrađen je stari nadvratnik, čiji kameni ukras podsjeća na plastiku starog Cetinjskog manastira.

Smatra se da je čuvena štamparija Crnojevića počela sa radom na Obodu, odakle je kasnije prenesena na Cetinje.

Vladičina kula na Karuču

Na Karuču, poznatom ribolovu na Skadarskom jezeru, sagradio je vladika Petar I Petrović Njegoš za svoj zimovnik prostranu kamenu kuću. Prilikom Omer-pašinih napada

1862. godine, jedna grupa crnogorskih boraca pružila je Turcima žestok otpor iz te vladicine kuće. U njoj je neko vrijeme radila škola.

Položaj kule, na istaknutoj poziciji sela Karuč, čini da dominira ovim atraktivnim pejzažom.

Vladičina kuća — kuća sv. Petra na Rijeci Crnojevića

Početak XIX vijeka, Rijeka Crnojevića postaje važan trgovački centar ondašnje Crne Gore. Vladika Petar I Petrović Njegoš podigao je oko 1815. godine na Rijeci kuću, prema kojoj se kasnije formirao ulični niz. **Kuća sv. Petra**, kako je narod prozvaio, je tipičan primjer stambene arhitekture, sa uticajem Primorja, karakterističan za ovaj dio Crne Gore, što se ogleda u takozvanim »voltovima«. Kasnijom dogradnjom, kuća je poprimila neke odlike orijentalne arhitekture, koja se formira pod uticajima što su dolazili preko Skadra i Podgorice.

U Vladičinoj kući je 1873. godine radila pilana koju je osnovalo **Crnogorsko-austrijsko društvo**, tako da ona predstavlja prvi, mada primitivni, industrijski objekat. Restauratorsko-konzervatorskim radovima, kući se vraća autentičan izgled.

Lesendro

Na malom ostrvu Lesendru, nedaleko od Vranjine, podigao je Njegoš 1843. godine malo utvrđenje, neku vrstu predstraže prema Turskoj. Da bi onemogućili Crnogorcima da koriste prednosti tog »ključa od Jezera«, Turci su zauzeli Lesendro. Njegoš je, u više navrata, bezuspješno pokušavao da preotme ostrvo. Otuda i izreka: »Izgore ka vladika za Lesendrom«.

Lesendro je, kao i Vranjina, izgubilo mnogo od svoje izvorne ljepote kada je pored njega 1959. godine prošla magistralna cesta i željeznička pruga.

Most na Rijeci Crnojevića — Mostina

Za vrijeme knjaza Danila, 1855. godine, između Oboda i naselja Rijeke Crnojevića, sagrađen je na istoimenoj rijeci most, koji sa okolnim kućama čini cjelinu poznatu pod imenom **Mostina**. U doba živog trgovačkog prometa preko Rijeke Crnojevića, Mostina je bila značajan punkt.

Svojim vitkim obrisima, most sa dva velika luka se izvanredno uklapa u pitoresknu pejzažnu ljepotu ovog kraja.

Njegoševa rodna kuća na Njegušima

Nalazi se uz sami put koji vodi prema Kotoru i predstavlja običnu, bolje zidanu, seosku kuću. Podigao ju je Njegošev stric Petar II oko 1780. godine.

Danas je u kući memorijalni muzej posvećen velikom pjesniku.

Mostina, most na Rijeci Crnojevića

Njegoševa rodna kuća, Njeguši

Mauzolej Petra II Petrovića Njegoša na Lovćenu

Na Jezerskom vrhu, odakle puca jedinstven pogled na crnogorski krš, Njegoš je za svoje vječno boravište sagradio skromnu kapelicu. Tu su mu tri godine poslije smrti (1854), prenijeti posmrtni ostaci iz Cetinjskog manastira, gdje je privremeno bio sahranjen iz bojazni da Turci ne oskrnave njegovo mrtvo tijelo.

U prvom svjetskom ratu, austrougarski okupatori planirali su da na mjestu kapelice podignu spomenik koji će glorifikovati njihovu pobjedu nad Crnom Gorom i osvajanje Lovćena. Zato su Njegoševe kosti prenijeli u Cetinjski manastir.

Tu su ostale do 1925. godine, kada ih je kralj Aleksandar Karađorđević vratio na Lovćen, u novu kapelu, podignutu umjesto gotovo razrušene stare. Ni italijanski okupatori, u drugom svjetskom ratu, nijesu imali dovoljno poštovanja prema Njegoševom grobu.

Njegošev mauzolej na Lovćenu

Njegošev mauzolej na Lovćenu

Povodom stogodišnjice Njegoševe smrti (1851-1951), odlučeno je da se Njegošu na Lovćenu podigne dostojan spomenik — monumentalni mauzolej po zamisli velikog jugoslovenskog vajara Ivana Meštrovića. Arhitektonski dio projekta realizovao je Harold Bilinić, a Meštrovićeve skulpturalne ideje prenio je u granit vajar Andrija Krstulović.

To je najviši mauzolej na svijetu, podignut na 1660 metara nadmorske visine.

Do njega vodi 461 stepenik, najvećim dijelom kroz tunel. Poslije velikog uspona, izlazi se na kamenu terasu na koju se nadovezuje predvorje sa bunarom. Ulaz u kapelu simbolično čuvaju dvije monumentalne karijatide, stilizovane figure Crnogorki, isklesane u jablaničkom mermeru. U kapeli je sjedeća, grandiozna figura Njegoša — mislioca sa otvorenom knjigom u krilu i orlom iznad glave. Skulptura je isklesana u jablaničkom granitu. Svod je obložen pozlaćenim mozaikom. Prolaz — portik vodi do kripe sa Njegoševim grobom. Na jednostavnoj ploči, uz ime, isklesani su simboli duhovne i svjetovne vlasti — krst i crnogorski grb. Kripta je od svijetlog bračkog mermera. Simetričnim portikom izlazi se na vidikovac, izveden u stilu tradicionalnog crnogorskog gumna.

Mauzolej na Lovćenu je vrlo posjećen. Za vrijeme kratkog planinskog ljeta, kad snjegovi minu i Lovćen otvori svoja vrata, u susret pjesniku hrle brojni poštovaoci.

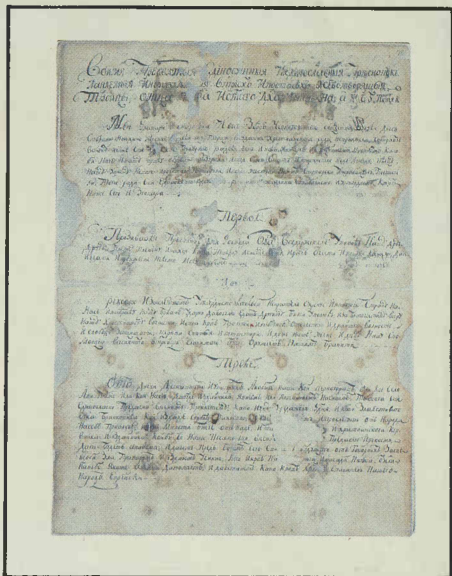

Crnogorska ratna zastava sa Vučjeg dola

MUZEJI

Začeci cetinjskih muzeja sežu u daleku prošlost, u vrijeme kad je Lovčenski dolac postao političko i vjersko središte Crne Gore. Prve »muzejske eksponate«, koji se odnose na srednjovjekovnu rašku i zetsku istoriju, donijeli su Ivan Crnojević i vranjicki mitropolit i čuvali u svojim na Cetinju izgrađenim i uspostavljenim rezidencijama, koje su sudeći po testamentu posljednjeg Crnojevića i do danas djelimično sačuvanom materijalu, krajem XV vijeka bile prave riznice kulturno-istorijskog blaga. Već tada je tu postojao znatan arhivski i knjižni fond i bogata zbirka crkvenih objekata vezanih za istorijat i aktivnost Cetinjskog manastira.

Tokom naredna tri vijeka (XVI-XVIII) crnogorski mitropoliti su nastavili da sakupljaju i čuvaju obredne predmete, značajne dokumente i rukopisne i štampane knjige. Iako su već tada, bez sumnje, sabrani i prvi ratni trofeji, izvjesno je da značajniji priliv vojnih zastava, oružja i ostalih predmeta iz crnogorske ratne prošlosti datira tek od kraja XVIII vijeka, od velikih pobjeda na Martinićima i Krusima (1796). Od tada crnogorski borci poslije svakog sukoba donose na Cetinje ne samo posječene turske glave već i zaplijenjene ratne zastave, probrane primjerke oružja, odlikovanja i ostalog vojnog materijala. Istovremeno, Cetinjski manastir prikuplja sve ono što ima značaja za politički i kulturni život zemlje.

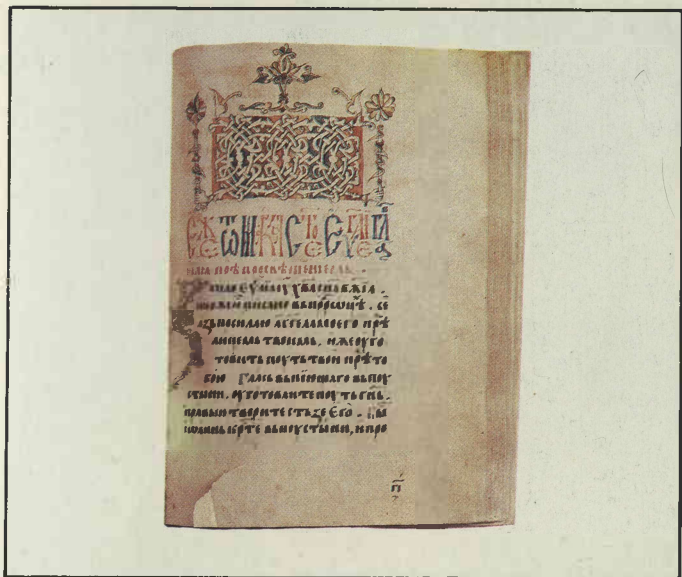
Kada je 1838. godine **Biljarda** postala vladarski dvor, u nju je prenesen veliki dio dragocjenosti iz Manastira. Čitava jedna njena odaja, koju savremenici nazivaju riznicom, poslužila je za smještaj mitropolitskih ornata, mitri i ostalih vrijednih crkvenih utvari. Posebna soba određena je i za ratne trofeje, s tim što su pojedini primjerci oružja bili postavljeni i po zidovima ostalih prostorija **Biljarde**. Manastir je i dalje služio za čuvanje »crkvenih stvari, svečanih odežda umrlog kao i sadašnjeg vladike, nužnih rezerva municije i djelomično za smještaj kupljenog, a djelomično zaplijenjenog oružja«.

Epoha vladike Petra II Petrovića Njegoša — ispunjena značajnim političkim i kulturnim događajima (stvaranje organa vlasti, formiranje državnih finansija, razgraničenje sa Austrijom, osnivanje prve škole, štamparije itd.) — znatno je uvećala dotadašnji, u prvom redu, arhivski i knjižni fond. Uporedo se obogaćuje i zbirka ratnih trofeja, iako to nije vrijeme velikih bitaka i ratova. Tako u **Biljardu** pristižu zaplijenjeni bedemski topovi sa Žabljaka, turske ratne zastave iz borbi u Bjelopavlićima (1839), iskrivljene i prelomljene puške iz salkovačkog boja (1840) itd.

I u doba knjaza Danila **Biljarda** je zadržala funkciju najveće crnogorske muzejske riznice. U njoj su i dalje čuvane »pokretne manastirske zaklade: odežde, mitre, krstovi, jevandeli-ja, panadije«, a »i carske rusijske gramate«. Za tih devet godina Danilovog knjaževanja, praćenih mnogim krvavim sukobima, zbirka trofeja je narasla do tog obima da je već nazivana »arsenalom« i »sahranom oružija«.

Kruna Stefana Dečanskog, XIV vijek

Četvoroevangelje, XV vijek

Poslije preseljenja knjaza Nikole u novi dvor (1867), u **Bi-ljardi** je, pored nekoliko političkih i kulturnih institucija, ostao i »vojeni arsenal«. Vjerovatno je tada uređena i posebna dvorana da se u njoj izlože probrani trofeji koji su javno prikazivani posjetiocima i gostima crnogorske prijestonice. Po opisu njemačkog publiciste i putopisca Gustafa Raša (Rasch), koji je početkom sedamdesetih godina prošlog vijeka dva puta posjetio Cetinje, trofejna sala u **Bi-ljardi** imala je vrlo bogat i raznovrstan fond: »Samo još u jednoj sali na spratu vide se na zidovima ovaploćene uspomene petstogodišnje istorije ove čuvene gorštačke zemlje... Tu vidimo glavu arbanaškog vezira, koji je pao na Krusima, krajem prošlog stoljeća... Petar I Petrović naredio je da se glava vezira od Albanije balzamira i u prizemnoj sali u Stanjevićima izloži, a odatle je docnije prenesena u salu ratnih trofeja na Cetinju. Zidovi oružnice su dekorisani zastavama i oružjem, koje je Turcima oteto u dugom nizu slavni-pobjeda. Tu vidimo između ostalih zastava isprobijanih i pocijepanih kuršumima i kopljima, i jednu veliku crvenu zastavu, koju je azijskim varvarima u bici na Grahovu oteo veliki vojvoda Mirko Petrović. Među tim oružjem nalazi se i sablja Mahmut-pašina do sablje Serašcer-paše iz bojeva kod Podgorice, 1712 godine... Mi vidimo ovdje tursko oružje svih rodova iz sva četiri posljednja stoljeća: sablje, koplja i puške svih kalibara, puške tako teške i velike, da je

**Oktoih petoglasnik, iz
jedine ilustrovane
Crnojevića inkunabule**

teško s njima rukovati. Na velikim tablama pritvrđene su dekoracije i ordeni, koje su pobjednici skidali sa prsiju pobijeđenih neprijatelja. Jedna naročita tabla sadržavala je turske ordene i odlikovanja iz bitke na Grahovu, jedna druga zadobijene u bici kod Zagarača. Među prvima nalazi se i zvijezda oduzeta ubijenom veziru, sa poveljom koju su pobjednici našli u džepu njegove dolame«.

Po svoj prilici, tada su pokretne »manastirske zaklade« vraćene u Manastir. U prilog toj pretpostavci ide činjenica da u onovremenim, često iscrpnim, opisima oba cetinjska dvora nema bilo kakvog pomena o nekadašnjoj »riznici« iz **Biljarde**.

Sa ogromnim prilivom novih ratnih trofeja iz dugotrajnog i krvavog crnogorsko-turskog rata 1876-78. godine, zbirka u **Biljardi** prerasla je u pravi muzej, pa je neki savremenici počinju i nazivati tim imenom. Izgleda da je baš po završetku tog rata ona definitivno formirana kao muzej ratnih trofeja i stavljena pod nadležnost Ministarstva vojnog. Opisujući Cetinje iz 1889. godine, poznati ruski historičar i etnolog Pavle Rovinski pominje i ovaj muzej: »U vojnom ministarstvu puno je vojničkih trofeja, počinjući od bitke na Krusima i svršavajući poslednjim ratom: barjaci, puške različite, noževi, sablje, medalje i drugi znaci donošeni od neprijatelja«. Krajem osamdesetih ili početkom devedesetih godina prošlog vijeka, muzej se seli u zgradu vojne radionice, takozvane **Laboratorije**, i dobija

Ručni krst, XVII vijek

jednu prostranu salu. Njegov prvi opis u novoj prostoriji, iz pera češkog slikara i muzikologa Ludviga Kube, potiče iz 1890. godine.

Pet godina kasnije, muzej u **Laboratoriji** razgledao je profesor Dragutin Franić sa svojim đacima. Njegov opis muzejskih eksponata je vrlo interesantan: »U oružani čuvaju se i bojni trofeji iz raznih bitaka. Cijela jedna strana unutarnjeg zida prekrivena je svakovrsnim puškama, što su ih Crnogorci neprijateljima pootimali. Pušaka je svake veličine i vrsti. Ima ih urešenih zlatom i dragim kamenjem. S druge strane zida sami dževerdani i sablje svake ruke. Ima ih vrlo dragocjenih od srebra, zlata i drugih uresa; ima ih i upravnih, krivih, širokih i britkih, pak svake vrste i veličine. Tu je i sablja Mehmed paše, koji je bio potučen u Podgoriči kod Careva Laza (1712 god.). S treće strane zida visi opet na stotine zlatnih, srebrnih i mjedenih kolajna i redova, što ih Crnogorci neprijateljima s

Vladika Petar II Petrović Njegoš, J. Tominc

prsiju pookidaše. Ima tamo i osmanlijskih zastava razne veličine. Jedne su pocrnjele od dima, druge su zrnjem isprobijane, treće na po izgorene. U džebeani se čuva i glava osmanlijskog vojskovođe velikog vezira Kara Mahmuda koga Crnogorci kod Spuža do nogu poraziše (1796). U džebeani je i osmanlijski alaj-barjak, tj. bojna velika zelena zastava, što ju Crnogorci oteše kod Grahova-Laza, god. 1858. S četvrte strane dvorane naslagani su kovčezi puni fišeka.«

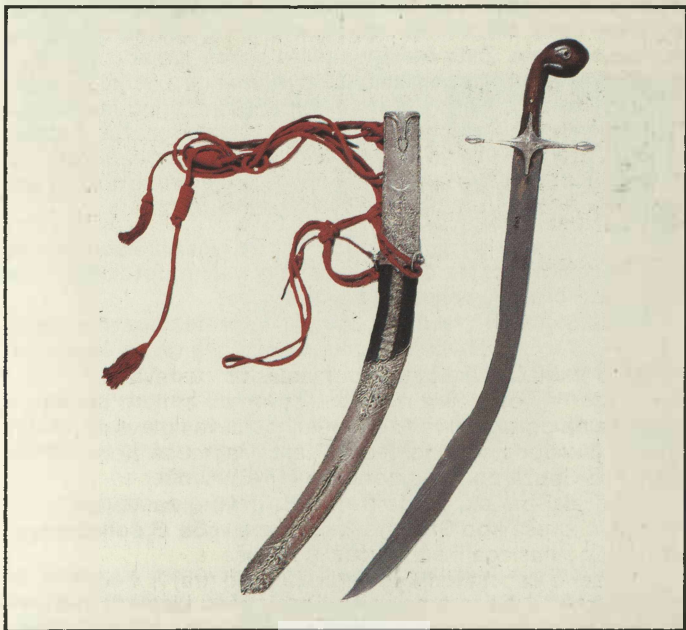
Muzej u **Laboratoriji** posjetilo je pred kraj XIX vijeka više putnika koji su bili impresionirani brojnošću i izgledom trofeja. Različitost u vrstama i oblicima, živopisnost i bizarnost,

posebno turskih i crnogorskih zastava, stvarali su utisak obilja, tako da su neki posjetioci tvrdili da se u skromnoj zgradi vojne radionice čuva čak preko stotinu zaplijenjenih turskih barjaka.

Međutim, vojni muzej nikad nije pretjerano nagomilavan. U njegovu izložbu svrstavani su samo probrani i najatraktivniji eksponati. To nedvosmisleno potvrđuje muzejski inventar, koji je, u vrijeme austrougarske okupacije Crne Gore, sačinio Alfred Mel, konzervator vojnog muzeja u Beču. U Melovom se popisu nalazi oko 350 primjeraka oružja, zastava i odlikovanja, koji, bez sumnje, predstavljaju ukupni muzejski fond.

Kroz godine i vjekove postojanja grada, stvoren je poseban odnos prema kulturno-istorijskom naslijeđu. U svim kritičnim situacijama za zemlju, jedna od prvih brig bila je da se sklone na sigurno svi ti dragocjeni tragovi prošlosti. Kad god bi zaprijetila opasnost od turskog prodora, odnošeni su na skrivena mjesta ili sklanjani i zakopavani po Cetinju. No, često nije bilo vremena da se sve sklone. Kad se uzme u obzir koliko su puta Cetinje i Manastir rušeni i paljeni, a koliko još puta neposredno ugroženi, pravo je čudo da je od toga blaga išta preostalo.

Sablja Mahmud-paše Bušatlije, Turska XVIII vijek, iz kolekcije trofeja

Sredinom avgusta 1862. godine, u trenutku kad su Omer-pašini bataljoni bili nadomak crnogorske prijestonice, na Cetinje su stigli češki slikari Jaroslav Čermak i Jozef Hutari. Stanovnici grada, zaokupljeni pripremama za odbranu od Latasovog napada, jedva da su zapazili dolazak gostiju. Kroz prozor sobe, koja im je dodijeljena za stanovanje, češki umjetnici su vidjeli grupe ljudi kako užurbano iznose iz dvora slike i dragocjenosti. Ta scena bila je jedna od prvih impresija iz Crne Gore koja je ostala u Čermakovom sjećanju. Iz nje će docnije nastati njegovo poznato platno **Evakuacija crnogorskog dvora 1862.**

No, i sami Crnogorci, u određenim prilikama, svjesno su uništavali crkvene knjige i stara dokumenta. Naime, uvijek oskudni u hartiji za savijanje fišeka, kad bi zaprijetila opasnost od turskog upada, posezali bi za tim vrijednim starinama. To potvrđuje i sam Njegoš: »Dokumenata slabo se kod nas nalazi, jerbo po nedostatku hartije često puta i listovi svetijeh knjigah za fišeke su se upotrebljavali.« Njegov nasljednik Knjaz Danilo, pravdajući se što je olovna slova Njegoševе štamparije pretopio u puščana i topovska zrna, rekao je: »Nužda zakon izmjenjuje. Ja sam slušao da su moji stari vladike, kad su se s Turcima klali, jevandjelja zlatna i druge crkovne knjige bucali i od njih fišeke savijali u nestašici karte, a kamoli neću ja rastopiti štampariju... «.

Međutim, ovakvi postupci diktirani su krajnjom nuždom. U svim ostalim prilikama, prema nacionalnoj baštini, posebno predmetima vezanim za ratnu prošlost, stvaran je odnos svojevrsnog kulta. Nikome se nije opraštalo ogrešenje o njegove nepisane norme. Zato ne iznenađuje sukob između crnogorskog ministra vojnog vojvode Ilije Plamenca i prijestolonasljednika Danila iz 1886. godine. Naime, mladi princ je u vojvodinom odsustvu prisvojio nekoliko primjeraka oružja iz **Laboratorije**. Saznavši za to, Plamenac je žestoko reagovao. Ne štedeći dostojanstvo zvaničnog nasljednika crnogorskog prijestolja, on mu je uputio vrlo oštro pismo:

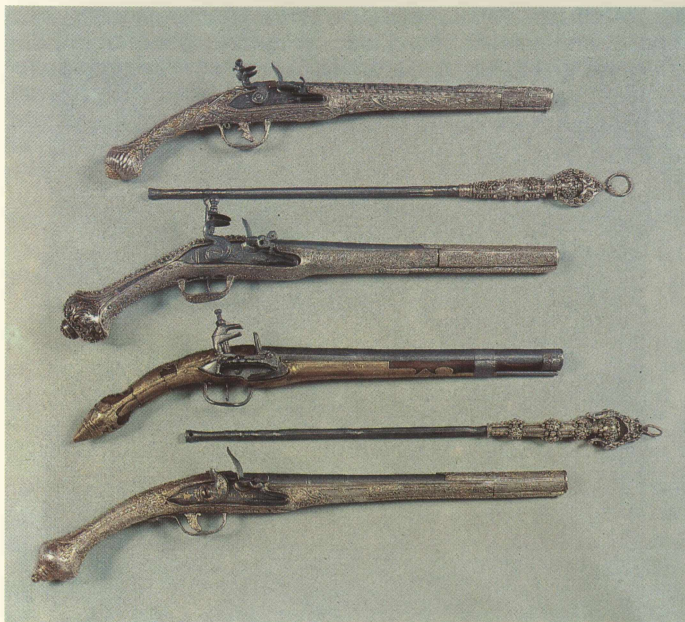
»Uvjerio sam se da je Vaša Svjetlost jučer iz Laboratorije digla nekoliko komata oružja i naredila Vašim potčinjenim da te komate oružja ponesu, ali ne znam đe.

Vaša Svjetlost zna da se je ovo oružje bez dozvole nosilo i da nije na to najviša pažnja postavljena bila da se oružje sačuva, da Vaša Svjetlost tu nebi ništa jučer mogla naći.

Zato molim izvolite narediti, da se oni komati ponesu u Laboratoriju i podpune upražnjeni klinci o kojima je to oružje visilo, a zato što je Vaša Svjetlost bez moga pitanja to učinila, izvolite mi poslati u ime globe dvadeset talijera.

Ministar Vojeni
Vojvoda Ilija Plamenac«

Izgradnjom **Zetskog doma** (1884), stvoreni su uslovi za otvaranje savremenog muzeja, pa je 1896. godine donesen Zakon o Knjaževskoj crnogorskoj biblioteci i muzeju. Osim

Iz kolekcija trofejnog oružja

Pop Ilija Plamenac,
nepoznati autor

Turska bataljonska zastava, XIX vijek, iz kolekcije trofeja

materijala koji je čuvan u crnogorskoj vladarskoj rezidenciji, u fond novog muzeja uključeni su i arheološki nalazi iz Duklje, čije je iskopavanje otpočeo ruski naučnik Pavle Rovinski 1890. i 1891. godine, a nastavio ga engleski arheolog J. Munro, 1893. godine. Na inicijativu crnogorskog vladara, u Muzej su počeli pristizati i vrijedni porodični legati. Njegove zbirke obogaćivane su i poklonima naših pomoraca, predmetima sakupljenim širom svijeta, a čak je i jedan južnoamerički diplomata — Luj Tenje (Louis Tegner), generalni konzul Republike Argentine u Kopenhagenu — u zamjenu za crnogorski orden dao vrijednu zbirku skandinavskog kamenog oruđa, kao i oružja ratničkih plemena Afrike. Za to vrijeme vojni muzej je i dalje dopunjavan predmetima vezanim za crnogorsku ratnu prošlost, a Manastirska riznica crkvenim utvarima.

Prvi svjetski rat i okupacija Crne Gore nanijeli su nenadoknadivu štetu crnogorskoj kulturnoj baštini. Ipak, preostali materijal iz **Laboratorije, Zetskog doma** i rezidencija vladarske porodice omogućio je da se 1926. godine, u dvorcu posljednjeg crnogorskog vladara kralja Nikole, otvori novi Državni muzej. Sistematski dopunjavani i obogaćivani fondovi Državnog muzeja bili su zametak ostalih muzeja na Cetinju,

koji su formirani početkom pedesetih godina ovog vijeka. Danas kompleks cetinjskih muzeja, pored Manastirske riznice, sačinjavaju tri centralna republička muzeja — Istorijski, Umjetnički i Etnografski muzej Crne Gore. U okviru Istorijskog muzeja pored buduće centralne postavke, sa prikazom ukupne crnogorske prošlosti, djeluju: Njegošev muzej (u zgradi **Billjarde**) sa Njegoševom rodnom kućom na Njegušima, Državni muzej (bivši dvor kralja Nikole) i Muzej Revolucije. U Etnografski muzej uključena je i Reljefna karta Crne Gore.

Cetinjski muzeji imaju bogat istorijski arhiv (od srednjeg vijeka do 1918) i biblioteku sa oko 10 000 knjiga vezanih za crnogorske vladare iz dinastije Petrović Njegoš.

RIZNICA CETINJSKOG MANASTIRA

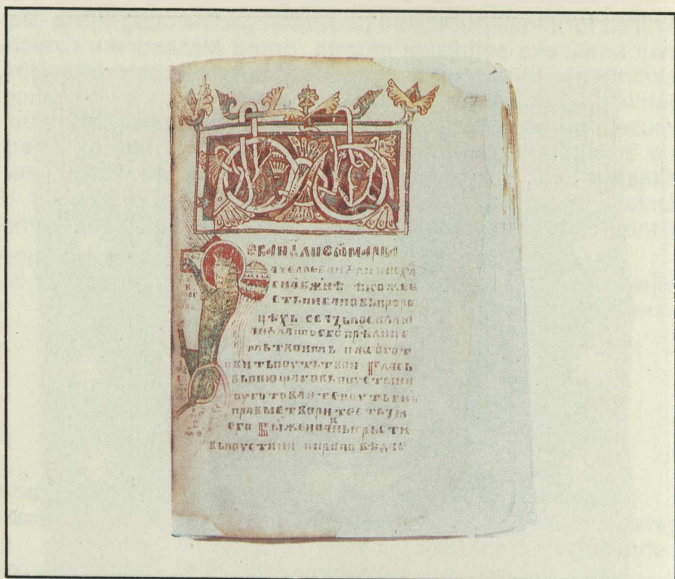
Cetinjski manastir posjeduje značajnu riznicu, koja bogatstvom i specifičnošću predmeta najbolje ilustruje prošlost duhovnog života u Crnoj Gori.

Ivan Crnojević je u Bogorodičin hram na Cetinju prenio sjedište Zetske mitropolije. Novi centar — Cetinjski manastir, bio je rasadnik kulture i pismenosti. U njemu je radila čuvena štamparija Crnojevića koja je njegovala renesansnu dekoraciju knjige. Na žalost, u Riznici se sačuvao skroman broj knjiga iz tog perioda.

Kakve je sve umjetničke predmete posjedovao Cetinjski manastir da se naslutiti iz testamenta Đurđa Crnojevića. Kada je posljednji vladalac nezavisne Crne Gore morao da napusti zemlju pred turskim osvajačima, 1496. godine, sa sobom je privremeno ponio i dio dragocjenosti Cetinjskog manastira. U testamentu, pisanom u Milanu 1499. godine, on obavezuje svoju ženu da ih vrati na Cetinje, nabrajajući najvažnije predmete od »... srebra, zlata, mjedi, kositera ili svile, bilo ikone ili sveci sa sasudama...« U vihoru burnih događaja nestali su ovi dragocjeni dokazi kulturne prošlosti našeg naroda. To objašnjava i činjenicu da se u Riznici Cetinjskog manastira sačuvao relativno mali broj srednjovjekovnih eksponata primijenjene umjetnosti, prije Crnojevića i iz njihove epohe.

Kraj XV vijeka označio je početak dugogodišnje stagnacije u obogaćivanju Manastirske riznice. No, i pored vrlo teških društvenih prilika, Cetinjski manastir i dalje ostaje duhovni centar Crne Gore, gdje se njegovala pismenost i rad na knjizi, što je naročito evidentno od druge polovine XVI vijeka.

Kada je 1692. godine stradao stari Cetinjski manastir Crnojevića, ostatak riznice, sačinjen pretežno od knjiga, bio je blagovremeno spašen. Vladika Danilo Petrović podiže 1701. godine današnji Cetinjski manastir, sa težnjom da u njemu nastave da žive svijetle tradicije Zetske mitropolije. U novi manastir obreli su se ostaci riznice iz zdanja Crnojevića.

Divoševo jevanđelje, oko 1350. godine

Posebno su manastirske knjige bile od neprocjenjive vrijednosti za sve one koji su se opismenjivali na Cetinju. Zanimljivo je da su se na Cetinju, gdje je otpočelo štamparstvo, tokom XVIII vijeka, kao daleki anahronizam, ugasila vještina prepisivanja knjiga, kojoj su od nužde pribjegavali cetinjski monasi-prepisivači, odsječeni od onovremenih kulturnih tokova.

Iako su XVII i XVIII vijek i prva polovina XIX vijeka bili krajnje nepovoljni za prikupljanje umjetničkih predmeta, ipak se Riznica obogaćivala i neki od tih eksponata predstavljaju vrlo značajna umjetnička i zanatska ostvarenja, koja iznenađuju raskošnim materijalom i ljepotom izvedbe. Riznica se obogaćuje djelima hercegovačkih i primorskih kujundžija i zlatara koji rade u duhu starih tradicija. To su uglavnom obredni predmeti koji se koriste u crkvenom bogoslužju. Po jednom broju eksponata može se zaključiti da su postojale veze i sa Venecijom, tj. sa onim radionicama italokritskih majstora koji su radili za tadašnje pravoslavno tržište. Tim putem su uglavnom dolazile ikone i tkanine.

U XVIII vijeku se učvršćuju odnosi sa Rusijom i tada počinje sve intezivniji priliv štampanih knjiga i obrednih predmeta iz Kijeva i Moskve. U tom periodu mogu se pratiti stilske promjene u ruskoj primijenjenoj umjetnosti i štamparstvu. U Riznici su se tako našli okovana jevanđelja, ikone i drugi obredni predmeti izrađeni u baroknom duhu. Kasnije će ove barokne

Pivsko jevanđelje, 1613. godina

karakteristike zamijeniti klasicističke, sa tipičnom ruskom dekorativnom ornamentikom i naglašenom upotrebom emajla. Brojnost predmeta ruske provenijencije se objašnjava time što su se u Riznicu slivali svi pokloni vjerskog karaktera crnogorskom dvoru i mitropoliji. Pored ruskih, u Riznici se nalazi i manji broj predmeta sa baroknim i klasicističkim odlikama, koji su izrađeni u Beču.

Kako je Cetinjski manastir bio rezidencija crnogorskih vladika, tako su oni ostavljali na čuvanje u Riznicu i sve lične dragocjenosti vezane za njihov duhovni čin — panagije, odežde, mitre, žezla itd. Po luksuznoj izradi, posebno se izdvajaju panagije — ogrlice sa likom Bogorodice koje nose samo vladike.

Riznica Cetinjskog manastira je i danas prostor u koji se pohranjuju eksponati pronađeni u zabačenim seoskim crkvama, čija vrijednost zaslužuje da dobiju mjesto u muzejskoj ekspoziciji. Na taj način, Riznica Cetinjskog manastira je živa muzejska institucija, koja prikuplja i čuva predmete crkvenog karaktera, bilo da se radi o likovnim djelima ili o eksponatima primijenjene umjetnosti.

U Riznici Cetinjskog manastira posebno mjesto zauzima zbirka rukopisa i stare štampane knjige. Najstarija knjiga je jevanđelje iz XIII vijeka, pisano na pergamentu. Iz kolekcije

Cvjetni trlod, 1673. godina

srednjovjekovnih rukopisa, ljepotom minijatura ističe se **Divoševo jevanđelje**, iz sredine XIV vijeka, urađeno za bosanskog vlastelina Divoša Tihoradića. Njegovi inicijali su maštovit spoj čovječijeg lika sa elementima fantastičnih životinja i biljnih vitica

Riznica posjeduje primjerak prve štampane ćirilске knjige — **Krakovski časlovac** iz 1491. godine. Pravu dragocjenost Riznice predstavljaju knjige i predmeti iz epohe Crnojevića. **Oktoih prvoglasnik** je ljepotom štampe ostao neprevaziđen u starom našem štamparstvu. U tu kategoriju spadaju pečat i štap Ivana Crnojevića, osnivača Cetinja.

U Riznici Cetinskog manastira sačuvali su se i primjerci značajnih ćirilskih štamparija XVI vijeka, među kojima se ističu knjige Božidara i Vićenca Vukovića, štampane u Veneciji, zatim Mrkšine crkve, štamparije Jerolima Žagurovića i Stefana Marinovića. Bogatstvom grafičkih ilustracija izdvaja se **Praznični mneaj** iz 1538. godine Božidara Vukovića, čije su gravire bile inspiracija brojnim domaćim umjetnicima XVI i XVII vijeka.

Najveći dio rukopisa Cetinjske riznice pripada periodu od XVI do, čak, XVIII vijeka. Kako je knjiga portativni predmet

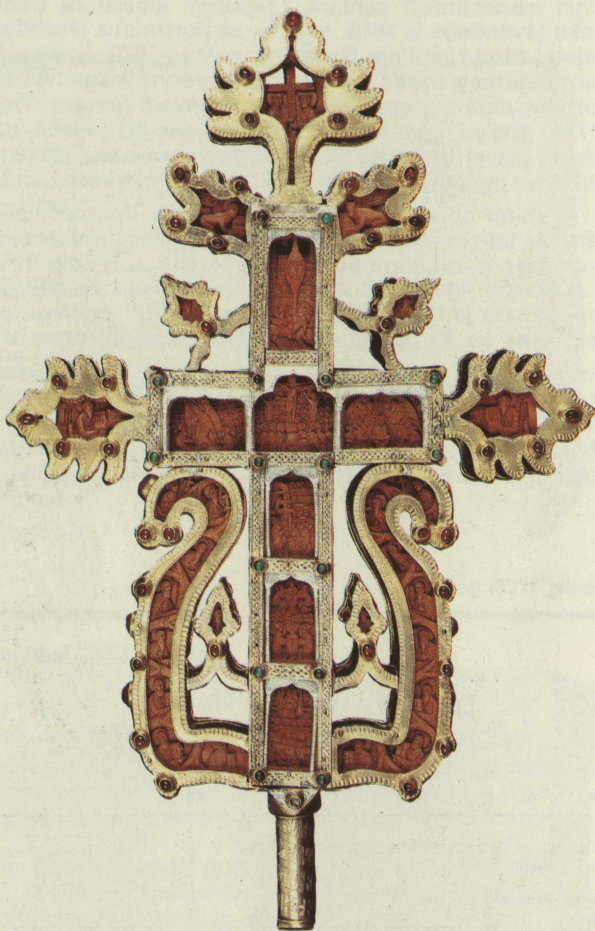
koji najlakše mijenja vlasnika, u Riznici su se obreli rukopisi iz drugih manastirskih centara. Ljepotom minijatura ističu se **Pivsko jevanđelje** iz 1613. godine, sa portretima jevanđelista, i **Cvjetni triod** Hristifora Račanina, nastao 1673. godine. Minijature **Cvjetnog trioda** karakteriše vanredno elegantan crtež, upotreba zlata i intenzivan kolorit. Najmladi rukopis, **Trebnik** iz 1728. godine, ima minijature sastavljene od cvijeća, ptica i ljudskih glava. Ljupkost ovog književnog ukrasa predstavlja »labudovu pjesmu« jedne preživjele srednjovjekovne vještine.

U zbirci obrednih predmeta najstariji i najznačajniji eksponat je takozvana kruna Stevana Dečanskog, Raskošan ukras od bisera, dragog i poludragog kamenja, zlatnih mrežastih aplikacija ispunjenih sa emajlom, ukazuju na vizantijske uzore. Kruna je u prošlom vijeku izgubila od svoje autentičnosti, kada su joj dodati medaljoni savremene ruske izrade.

Iako mnogo skromnija, uspio rad domaćih majstora je mitra-kruna vladike Visariona Borilovića Bajice, koju je u XVII vijeku izradio majstor Andra iz Risna. Rijedak primjerak zlatarske i duborezačke vještine predstavlja raskošni krst sa izvijenim granama, zlatara Đura Čajničanina, nastao 1637. godine. Krst

Trebnik, 1728. godina

Krst Đura Čajničanina, 1637. godina

je ukrašen dragim kamenjem, a na njegovoj dršci je ugravirani natpis o majstoru i naručiocu — crnogorskom vladici Rufimu. Pored ovog reprezentativnog krsta, u Riznici se čuvaju i drugi brojni okovani i duborezni krstovi, rađeni u filigranu, ukrašeni zrcima korala, dekorativnim kamenjem i emajlnom pastom. Rad domaćeg majstora Ilije iz Novog je i zanimljiv okov — korice jevanđelja iz 1727. godine.

Mitra — kruna vladike Visariona Borilovića, XVII vijek

Panaglja, XVII vijek

Okov jevanđelja, 1727. godina

Kao što je već rečeno, najveći dio obrednih predmeta, posebno putira, okovanih jevanđelja i ikona, je ruskog porijekla i rad su reprezentativnih carskih radionica. Najčešće su urađeni u tehnikama livenja, cizeliranja i graviranja, sa aplikacijama od emajla i sedefa.

Takozvani **epitrahilj sv. Save**, XV-XVI vijek

Riznica posjeduje vanredno značajnu kolekciju starog veza i tekstila. Najreprezentativniji i najstariji eksponat je takozvani epitrahilj sv. Save iz XV-XVI vijeka. Na njemu su zlatovozom predstavljeni likovi i scene sa grčkim signaturama. Aer manastira Mileševe izveo je »dijak Georgije« 1660. godine, raznobojnim koncem na plavoj svili. Minucioznost i ljepota rada svrstavaju ovaj aer u remek-djela starog veza.

**Ornat — odežda vladike
Danila, kraj XVII vijeka**

Posebnu cjelinu čine odežde crnogorskih vladika izrađene od finih venecijanskih brokata sa zlatovezom. Odežde su kompletirane mitrama, žezlima, krstovima, panagijama i drugim predmetima vezanim za pojedinu vladličansku ličnost. Sačuvane su odežde svih vladika iz kuće Petrovića, među kojima se izdvajaju one koje su pripadale sv. Petru i Njegošu. Od ostalog tekstila, ističu se orar Arsenija IV iz 1738. godine, sa dekorativnim metalnim aplikacijama, zatim vezene narukvice, nadbremenici, epitrahilji, sakosi od orijentalne tkanine, itd.

Ikone Riznice Cetinjskog manastira predstavljaju brojnu zbirku, ali njihova umjetnička vrijednost zaostaje u odnosu na knjige, metal i tekstil. Mnoštvo ikona ruskog serijskog porijekla karakteriše luksuzan okov, dok je slikani dio rađen idealistički, u duhu ruskog ikonopisa s kraja prošlog i početka ovog vijeka. Najčešće su stizale kao prigodni poklon dvoru i crkvi, o čemu govore i natpisi. Ipak, iz mase uniformnih primjeraka, izdvajaju se djela domaćih ikonopisaca, koja se odlikuju rustičnim crtežom i tamnim koloritom. Mnogo većih umjetničkih kvaliteta je ikona **Bogorodica sa Hristom i sv. Jovanom Pretečom**, italokritskog porijekla, sa zlatnom pozadinom. Ikone ukrašene biserima i ikona Bogorodice sa Hristom u obliku relikvijara, koja je poklon abisinskog cara kralju Nikoli, sa okvirom od intarzije u slonovoj kosti, plijene svojom atraktivnom raskošnošću.

Pored akcentiranih eksponata, Riznica Cetinjskog manastira ima još brojne zbirke dragocjenih relikvijara, zavjetnih darova, brojanica, pečata, ordenja, portreta itd.

Svi eksponati su čvrsto povezani sa složenim istorijskim okolnostima u kojima je mudra diplomatija crnogorskih vladika vodila Cetinjski manastir. Zahvaljujući njihovoj svijesti o čuvanju nasljednog i stečenog, mi danas posjedujemo jedan rijetko bogat muzej crkvene umjetnosti kroz koji se provlače i neki predmeti čisto istorijskog karaktera, što opet govori o tom specifičnom fenomenu sudbine crnogorskog naroda, čije su vladike bili državnici, ratnici i sveštenici.

Udarni eksponat Riznice je knjiga, ona prva, pisana na pergamentu, zatim **Oktoih** kroz koji struje tadašnji civilizacijski tokovi, pa sve ono mnoštvo prepisivanih, kupovanih i poklanjanih, koje se čuvaju kao najveće blago. Dragocjena knjiga je i **Cetinjski ljetopis** vladike Vasilija Petrovića, u kojem su sačuvani brojni istorijski podaci. Sve je to pozadina iz koje je mogao da ponikne vladika i pjesnik Njegoš.

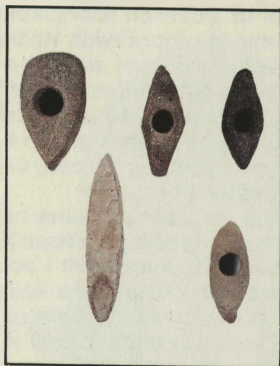
Riznica Cetinjskog manastira, svojom prosvetiteljskom i slobodarskom misijom, bez mistifikacije, odigrala je prvorazrednu kulturnu ulogu u ona teška vremena kada su manastirska kandila bila, tako reći, jedine svijetle tačke na mračnom nebu svakidašnjice crnogorskog naroda. Mukom čuvani i krvlju branjeni, eksponati Riznice danas blistaju sjajem svojih istorijskih poruka, zahvaljujući prethodnicima koji su ih čuvali za sadašnjost.

ISTORIJSKI MUZEJ CRNE GORE

Državni muzej — Dvor kralja Nikole

Uprkos činjenici da su 1926. godine u fondove ponovo otvorenog Državnog muzeja uključene značajne kulturno-istorijske zbirke starih crnogorskih muzeja, ipak je njegova stalna postavka predstavljala, u prvom redu, rekonstrukciju crnogorske vladarske rezidencije. Samo u prostorijama gdje se, zbog nedostatka autentičnog materijala, nije mogao uvjerljivo dati nekadašnji dvorski ambijent, prikazana je fragmentarno crnogorska politička i ratna istorija. U toku šest decenija postojanja Muzeja, nije se bitnije odstupilo od te početne koncepcije. Dok su se muzejske zbirke stalno obogaćivale najraznovrsnijim eksponatima, izložba je i dalje prikazivala dvor kralja Nikole i samo djeliće burne crnogorske prošlosti.

Iako je takva muzejska izložba, atraktivnošću i jedinstvenošću, izazivala ogromni interes i opšte dopadanje, istovremeno je ograničavala mogućnost da se kroz obilje raznovrsnog materijala iz muzejskih zbirki da sveobuhvatni prikaz razvoja crnogorske države i društva. Zbog toga je, posljednjih godina, sazrelo drugačije gledanje na dalji razvoj Državnog muzeja. On će predstavljati memorijal kralja Nikole, sa

Kameno oruđe sa teritorije Crne Gore, oko 2500. godine pr. n. ere

Grčke i rimske vaze, III-II vijek pr. n. ere, lokalitet Budva

akcentom na dvor kao političku instituciju nastalu na određenom stupnju državnog razvitka i na njegovu posebnu ulogu u spoljopolitičkim odnosima zemlje. Istovremeno, iz njegovih fondova biće u posebnoj muzejskoj zgradi (**Vladin dom**) prikazana prošlost Crne Gore od predistorije do 1918. godine. Zajedno sa materijalom Muzeja Revolucije, je glavna izložba Istorijskog muzeja SR Crne Gore.

Najstariji materijal Muzeja čuva se u okviru arheološke zbirke, nastale krajem prošlog vijeka od nalaza iz Duklje, uglavnom III-II vijeka prije nove ere. Mnogo kasnije, poslije drugog svjetskog rata, počela se dopunjavati materijalima i sa drugih arheoloških lokaliteta na području Crne Gore.

U obilju ostalog raznovrsnog muzejskog materijala, izdvajaju se zbirke vezane za crnogorsku vojnu istoriju, koje čine jedinstvenu kolekciju ratnih trofeja.

Otimanje oružja od neprijatelja bio je uobičajeni način snabdijevanja crnogorskih ratnika. Kako su u napadima na Crnu Goru, tokom vjekova, bile uključene trupe iz svih krajeva nekad ogromnog Osmanskog carstva, Muzej posjeduje primjerke iz svih turskih radionica oružja. Među njima se ističe raskošno oružje vezano za istaknute crnogorske i turske vojskovođe, trofeji iz velikih bitaka i ratova, zatim primjerci neobičnih vrsta i oblika karakterističnih za određene vojne jedinice ili geografska područja (derviške sjekire, sjevernoafrički jatagani, zejbečki noževi, persijski dželatski mač itd.). Trofejna obilježja jasno su vidljiva — prelomi, zarezni, arapski natpisi sa tekstovima iz Kurana i imenima vlasnika i majstora.

Sem trofejnim, turskim, zbirdama raspolaže i sa lijepim primjercima kupljenog i na poklon dobijenog oružja, uglavnom ruske i italijanske provenijencije. Vrlo su zastupljene i bokokotorske radionice sa raskošnim srebrnim jataganima, sabljama i džefendarima.

U zbirci je i lično oružje kralja Nikole — pokloni evropskih vladara, sablja srednjovjekovnog srpskog kralja Milutina Nemanjića (prva srpska sablja), vrijedni lovački i sportski karabini, puške i pištolji specijalne izrade i slično.

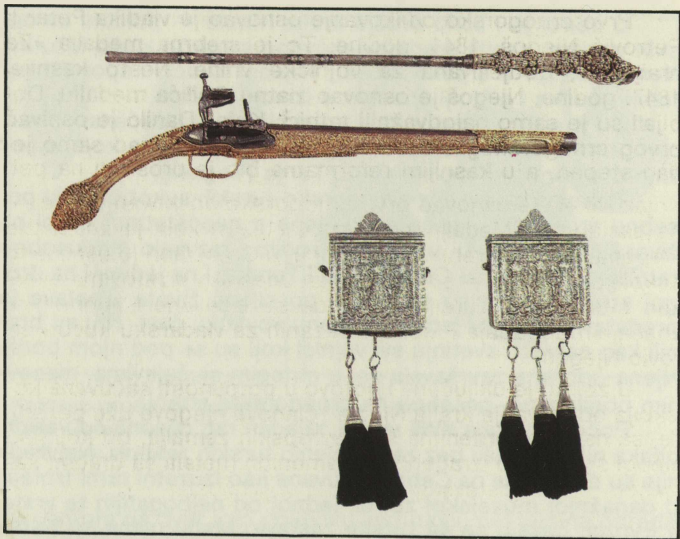
Od kraja prošlog vijeka, kolekcija je obogaćena i bizar-nim primjercima oružja afričkih ratničkih plemena koje je poklonio argentinski diplomata L. Tenje (Tegner).

Trofejne zastave iz crnogorsko-turskih sukoba imaju posebnu vrijednost, jer su zadobijene u nepoštednoj borbi na život i smrt, u borbi u kojoj se rodilo i razvijalo međusobno ratničko poštovanje Crnogoraca i Turaka. I na jednoj i na drugoj strani barjaci su se branili po cijenu života. Zastava je predstavljala vojnu jedinicu i njenu vojničku čast. Nju su branili kao najveću svetinju svi vojnici koji su se pod njom borili. Njena odbrana završavala se, u mnogim slučajevima, masovnim pogibijama, posebno na crnogorskoj strani.

Počev od kraja XVIII vijeka, nijedan rat, nijedna od velikih bitaka nijesu prošli bez zaplijenjenih turskih zastava. Najvrednije su donošene na Cetinje i čuvane kao izuzetni ratni trofeji. U današnjoj muzejskoj zbirci, jednoj od najbogatijih te vrste u Evropi, čuvaju se 44 turske zastave. Među njima su bataljonske, pukovske, tvrđavske, brodske, regularnih trupa i pomoćnih odreda sa sva tri kontinenta na kojima se prostiralo Osmansko carstvo. Ističu se zelene prorokove zastave, pod kojima su prikupljani vjernici pri odlasku u sveti rat za odbranu islama, i kitnjaste muširske (maršalske) turskih vojskovođa koji su predvodili pohode na Crnu Goru.

Antropomorfna vaza, III-II vijek pr. n. ere, lokalitet Budva

Iz kolekcije trofejnog oružja

Od grahovačke bitke (1858), počele su se čuvati i probrane crnogorske zastave. Njihov izgled i onovremeni opisi bitaka najrazličitije govore o kriterijumima po kojima su svrstavane u muzejske riznice: »... Barjaktari s barjacima jurišali su prvi. Jednom slomi puška ruku desnu, a on uze barjak u lijevu, pa sve naprijed, slomi mu i lijevu i barjak pade na zemlju, on se sagne, uzme barjak zubima pa je išao naprijed. Otac je nosio barjak, pogine pod njim, uzme ga jedan sin, pogine i on, uzme i drugi sin iznese ga na šančeve turske« (Gavro Vuković, **Memoari**).

Crnogorci, sve do 1910. godine, nijesu imali vojne uniforme. Borili su se u narodnoj odjeći, a starješinske oznake, takozvane grbove, nosili su na kapama. Prvi grbovi uvedeni su u doba knjaza Danila (1852-60). Njegov nasljednik knjaz Nikola (1860-1918) znatno je proširio njihov broj. U njegovo doba su svi vojni činovi, počev od najvišeg — divizijara pa do najnižeg — desetara, obilježeni posebnim znakovima. Osim oficira i podoficira, grbove su imali barjaktari i trubači. Sačuvan je i vladarski grb kralja Nikole, optočen briljantima i prelomljeni serdara Šćepana Radojeva, koji je, predvođeci juriš svog odreda, pao pogođen kuršumom u čelo.

U etnografsko-istorijskoj zbirci sačuvane su narodne nošnje kralja Nikole, kraljice Milene i nekih njihovih značajnih savremenika. Jedan od najdragocjenijih primjeraka zbirke je narodna nošnja u kojoj je ubijen knjaz Danilo, žrtva atentata u Kotoru. Na nošnji su vidljivi tragovi krvi i mjesto kuda je probilo puščano zrno.

Prvo crnogorsko odlikovanje osnovao je vladika Petar II Petrović Njegoš, 1841. godine. To je srebrna medalja »Za hrabrost«, dodjeljivana za vojničke vrline. Nešto kasnije, 1847. godine, Njegoš je osnovao zlatnu Obilića medalju. Dobijali su je samo najodvažniji ratnici. Knjaz Danilo je osnivač prvog crnogorskog ordena, koji je prvobitno imao samo jedan stepen, a u kasnijim reformama bio je proširen na pet.

Knjaz Nikola je osnovao prvo crnogorsko odlikovanje za civilne zasluge — Medalja za revnost (1895), koja je imala dva stepena, zlatna i srebrna. Sem toga, u Crnoj Gori je osnovano nekoliko medalja — spomenica za učesnike u ratovima i velikim bitkama sa Turcima. Takođe su izdavane i spomenice značajnih događaja i jubileja, vezanih za vladarsku kuću Petrović Njegoš.

U zbirku je uključena i gotovo u potpunosti sačuvana kolekcija odlikovanja kralja Nikole i članova njegove uže porodice, sa najvišim ordenima svih evropskih zemalja, od kojih su mnogi specijalno izrađeni od plemenitih metala sa dragim kamenjem, te predstavljaju unikatne vrijednosti.

Crnogorska ratna zastava sa Grahovca

Zelena prorokova zastava i derviške sjekire

Sačuvano je i pedesetak trofejnih turskih odlikovanja zaplijenjenih u ratovima i bitkama druge polovine XIX vijeka. Najviše ih je iz grahovačke bitke i crnogorsko-turskog rata 1862. godine.

Najpotpuniji dio numizmatičke zbirke je noviji crnogorski novac. Sve do 1906. godine, Crnogorci su se u prometu služili monetom susjedne Austro-Ugarske. Želeći se osloboditi bar tog vida ekonomske zavisnosti, Crna Gora počinje emitovati sopstveni novac. Kovao se u nekoliko navrata u apoenima od 1 i 2 pare (bronzna), 10 i 20 para (nikal), 1, 2 i 5 perpera (srebro) i 10, 20 i 100 perpera (zlato), u austrougarskim i francuskim kovnicama.

Povećane potrebe za novcem u ratovima 1912-1916. godine diktirale su emitovanje papirnih novčanica. Godine 1912. izašla je prva serija, u vrijednostima od 1, 2, 5, 50 i 100 perpera, a 1914. dvije serije, različite izrade, ali istog datuma. Njima je dodat i novi apoen od 20 perpera. Zbog male emisije, crnogorski novac je numizmatički vrlo cijenjen, a pojedine vrijednosti su pravi rariteti na međunarodnoj berzi starog novca.

Vrlo je interesantna kolekcija prigodnih plaketa, stranih i crnogorskih, koje se vezuju za ličnosti i događaje iz crnogorske političke, kulturne i dinastičke istorije od kraja prošlog vijeka do 1918. godine.

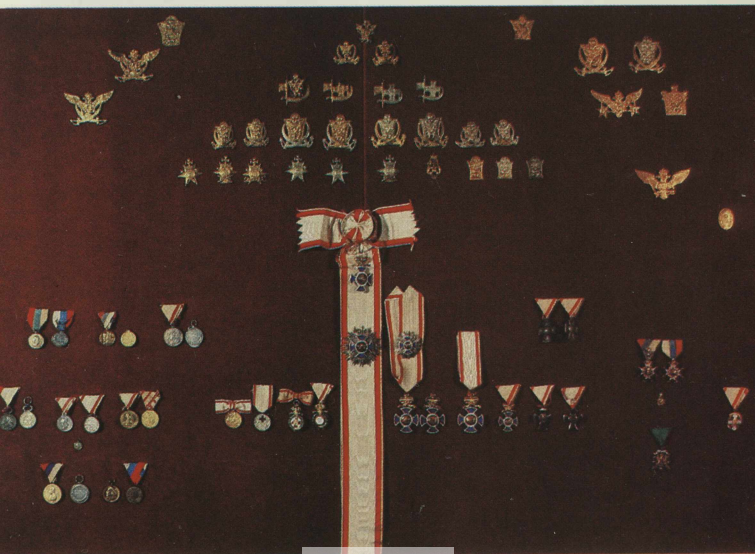
Muzej raspolaže ogromnom zbirkom fotografija. Stvorena je od dvorskih albuma, kasnije dopunjenih vrijednim privatnim kolekcijama. Na fotografijama su registrovani važniji događaji i ličnosti od sredine XIX stoljeća do 1918. godine.

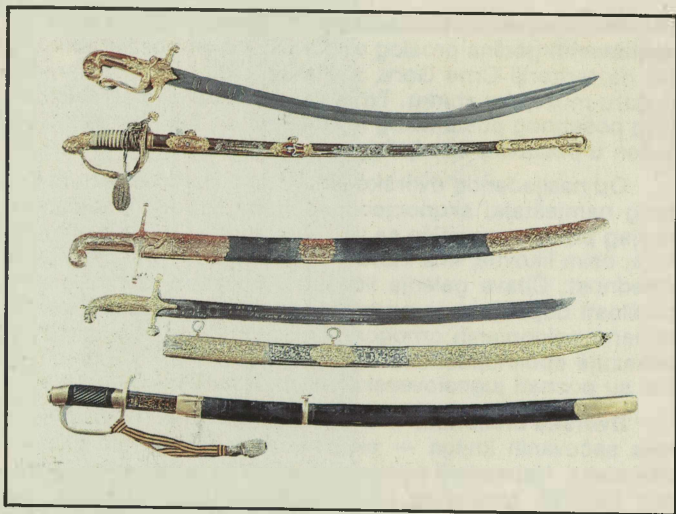
Razvoj pošte i poštanskog saobraćaja od početka sedamdesetih godina prošlog vijeka pa sve do poslijeratnih pošta na teritoriji Crne Gore, može se pratiti kroz izvanredno bogatu muzejsku zbirku. To je zapravo materijal iz nekadašnjeg posebnog poštanskog muzeja koji će biti kompletno uključen u postavku Istorijskog muzeja Crne Gore.

Od nasljeđenog dvorskog inventara, pored garnitura stilskog namještaja, skupocjenog posuđa i drugog najraznovrsnijeg pokućstva, ističe se izuzetna zbirka umjetničkih slika, koja, osim likovne, ima i izvanrednu istorijsko-dokumentarnu vrijednost. Čitava galerija ličnosti i događaja iz crnogorske prošlosti dopunjena je portretima evropskih vladara, svojevremeno poklonjenih crnogorskom dvoru, koji vrlo ubjedljivo prikazuje spoljnopolitičke odnose od sredine XIX vijeka. Autori su poznati jugoslovenski i strani slikari.

Dvorska biblioteka — Ovaj fond broji oko 10 000 primjera sačuvanih knjiga — eksponata iz nekadašnje dvorske biblioteke. Najvredniji primjerci su **Oktoih prvoglasnik**, štampan 1493/94. godine na Cetinju, jedna stranica **Oktoiha petoglasnika** iz iste štamparije, **Oktoih petoglasnik**, koji je štampao u Veneciji, 1536/37. godine, podgorički štampar vojvoda Božidar Vuković i **Psaltir**, štampan takode u Veneciji, 1569/70, od kotorskog vlastelina Jerolima Zagurovića. Dvorska biblioteka se redovno popunjavala izdanjima naših i stranih akademija nauka.

Crnogorski grbovi i odlikovanja

Iz kolekcije oružja kralja Nikole

Rariteti su knjige sa ličnim posvetama autora (ima ih nekoliko stotina) i posebnim vantiražnim luksuznim uvezima. U beletrističkoj literaturi zastupljeni su najviše ruski, francuski, engleski i njemački klasici.

Arhiv — Čini organsku cjelinu sa Dvorom, a čuva građu koja se odnosi na istoriju Crne Gore od XIII vijeka do 1916. godine. Izdvajaju se srednjovjekovne darovne povelje (Vranjicke), prepiska crnogorskih vladara, originalni međudržavni ugovori (razgraničenja sa Austrijom i Turskom, Konkordat sa Vatikanom, ženidbeni ugovori itd.) i zakonski akti (**Stega** — 1796, **Zakoni otečestva** — 1833, **Danilov zakonik** — 1855, **Opšti imovinski zakonik** — 1888).

Njegošev muzej

Biljarda, nekadašnja Njegoševa rezidencija, koja je nastala po projektu Jakova Ozereckovskog, 1838. godine, danas je mjesto gdje se može steći pojam o dobu, prilikama i uslovima u kojima je stvarao veliki jugoslovenski pjesnik. Čitavo jedno stoljeće Crnogorci su čuvali predmete svog mladog gospodara i vladike, da bi na stogodišnjicu njegove smrti, 1951. godine, u restauriranoj **Biljardi**, otvorili memorijski muzej. Tu gdje je stvarao i stolovao pjesnik, posjetilac neosjetno počinje misao i legendu svoditi na opipljivost i stvarne tragove života.

Priča počinje dočaravanjem ambijenta iz doba Njegoševe mladosti, reprezentativnim primjercima stare i nove crnogorske nošnje, reprodukcijama crteža i gravira koje ilustruju

Porodični orden III Orden Sv. Petra, Crna Gora

Veliki salon

Veliki salon

Spavaća soba kralja Nikole

Salon princeze Vjere

Dvorska trpezarija

Indonežanski salon

**Pehari sa inicijalima
crnogorskog
vladarskog para**

Tulski samovar

karakteristične činioce pjesnikovog rasta i razvoja. U istom prostoru je škrinja Njegoševe majke i njegove gusle, muzički instrument koji ga je uveo u bogatstvo crnogorske narodne poezije i usmenih predanja, na čemu se temelji značajni dio vladčinog stvaralaštva.

Priča dalje vodi kroz dačke dane mladog Rada Tomova, upoznaje sa njegovim učiteljima i ukazuje na prve i još nevjeste literarne pokušaje. Preko originalnog testamenta njegovog strica Vladike Petra I Petrovića Njegoša, kojim se Rade Tomov određuje za budućeg gospodara Crne Gore i likovnih prikaza njegovog ustoličenja saznajemo o prvim danima njegovog političkog djelovanja. Njegov pasoš i fotografije Beča i Petrograda, gdje se Rade Tomov zavladičio pod imenom Petar II Petrović Njegoš, uvode u njegove prve političke misije.

Tri naredna prostora posvećena su njegovom duhovnom stvaralaštvu. Posebno je akcentirano Njegoševo najznačajnije djelo **Gorski vijenac** preko svih izdanja iz prošlog vijeka, prevoda na strane jezike i originalnih pisama i bilježaka vezanih za njegovo stvaranje i nastajanje. Izloženi su i primjerci prvih ranijih izdanja ostalih djela.

Ovaj sadržaj je potkrijepljen slikama Pera Počeka, najvećeg umjetnika iz generacije prvih crnogorskih školovanih slikara. U pitanju je serija djela inspirisanih **Gorskim vijencem**, koja je Poček radio u Italiji, gdje je živio i umro. Prezentirane su i ličnosti **Gorskog vijenca**, poprsja što ih je radio Risto Stijović, najistaknutiji crnogorski skulptor. Ovo su samo dvojica iz niza crnogorskih umjetnika koji su se inspirisali Njegoševom ličnošću i djelom.

Knjaz Nikola, J. Blitz

**Knjaginja Milena,
nepoznati autor**

Knjaginjica Milica,
V. Bukovac

Presjek spoljne politike onovremene Crne Gore dat je preko likova vladara zemalja sa kojima su postojali najintenzivniji odnosi (Rusija, Austrija, Srbija), značajnih ličnosti iz oblasti politike, nauke i kulture koji su, na razne načine imali udjela u događajima iz Njegoševog doba. Sadržaj je dopunjen odgovarajućim arhivskim materijalom.

Njegoš je inicijator i tvorac niza korjenitih reformi na području političkog i državnog života Crne Gore. U njegovo vrijeme stvaraju se prvi organi državne vlasti (Senat, Gvardija, perjanici, plemenski kapetani), vrši zvanično razgraničenje sa susjednim zemljama (Austrija i Turska), formiraju državne finansije, učvršćuje centralna vlast ukidanjem guvernadurstva i nastavlja rad na zakonodavstvu. Ovaj sadržaj prikazan je likovima najznačajnijih političkih funkcionera (Njegošev brat Pero Tomov, predsjednik Senata, Đorđe Petrović, potpredsjednik Senata i drugi), originalnim arhivskim materijalom (skice razgraničenja, protokol akata državne kancelarije, pismo o ukidanju guvernadurstva i slično), zakonskim aktima (**Zakoni otečestva**) i trodimenzionalnim predmetima (državna kasa, katanac od državnog zatvora).

Godina 1834. je prekretnica za crnogorsku prosvjetu i kulturu. U Cetinjskom manastiru otvorena je prva crnogorska osnovna škola, koja je iz godine u godinu davala generacije pismenih ljudi. U njenim klupama učio je i budući crnogorski vladar knjaz Danilo i čitav niz uglednih crnogorskih političara.

Vladika Petar II Petrović Njegoš, J. Bes

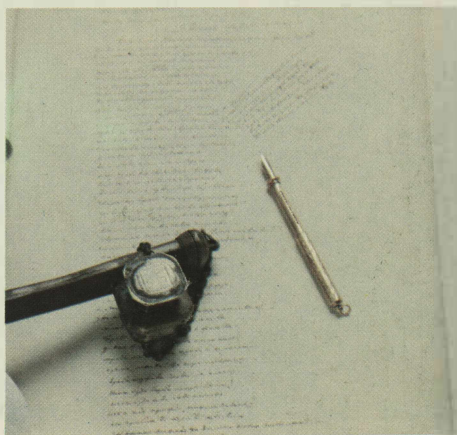
Iste godine, takođe u prostoru Manastira, počinje sa radom i štamparija, koju je Njegoš kupio godinu dana ranije, prilikom boravka u Rusiji. U toku osamnaestogodišnjeg postojanja, u njoj su štampane crkvene i školske knjige, prva književna djela mladog crnogorskog vladara (**Lijek jarosti Turske**, **Pustinjač cetinjski**, razni proglassi, obrasci za pasoše itd.). Od 1835. godine tu se objavljuje i prvi crnogorski književni časopis — kalendar **Grlica**. Uz ilustraciju ovih značajnih aktivnosti, putem dokumenata i fotografija, izloženi su portreti ličnosti (Dimitrije Milaković i Milorad Medaković, Njegoševi sekretari i Jeremija Gagić, ruski konzul u Dubrovniku), vezanih za ove djelatnosti. Prezentiran je i dio njihovih ličnih stvari.

Njegoš je ustanovio i prvo crnogorsko odlikovanje **Medalju za hrabrost** (1841. god.), koje je dijelio umjesto ruskih odlikovanja (srebrne medalje sa likom cara Pavla I). Godine 1847. ustanovio je i zlatnu **Obilica medalju**. Pored toga, namjeravao je izdavati i novac »perun«, čiji se sačuvani otisak vidi u istom prostoru.

Prostor Njegoševog memorijala počinje spavaćom sobom u kojoj se mogu vidjeti reprezentativni primjerci zanatskog oružja, njegov vladličanski ornat (poklon ruskog Sinoda prilikom zavladičenja), stolica za odmaranje, dio namještaja, portret mladog vladike koji je radio slovenački slikar Josip Tominc, u Trstu 1833. godine.

Njegoševе guzle

Rukopis »Gorskog vijenca«, Njegoševо pero i divit

Njegoševa radna soba je prostor najintenzivnijeg doživljavanja njegove duhovne ličnosti. Tu se ulazi u svijet intime i stvaralačkih grčeva, u stvarnost pjesnikovih dilema i zebnji. U slojevitost mikrokozmosa jednog genija uvode nas ostaci njegove biblioteke (dio je naslijedio od vladike Petra I), knjige na devet klasičnih i živih jezika iz oblasti književnosti, filozofije, istorije, biologije i drugih nauka. Zainteresovani posmatrač će, za čudo, u vladičinoj biblioteci otkriti neznatan broj knjiga iz teologije. Ljubiteljima Njegoševog djela posebnu dragocjenost otkriva vitrina sa originalnim rukopisom **Gorskog vijenca**, autografom jedne od najljepših ljubavnih pjesama nastalih na našem jeziku, poeme **Noć skuplja vijeka**, minijaturnom ali sadržajnom bilježnicom i prevodom jedne Larmartinove pjesme. Sadržaj kompletira Njegoševо zlatno pero,

Njegošev ornat

divit (ručna mastionica), prsten i nekoliko ličnih predmeta, te njegovo oružje. Interesantan je i pokušaj dramskog izvođenja **Gorskog vijenca**, na Cetinju 1847. godine. Na jednom listu, Njegoševom rukom, zabilježena su imena crnogorskih glava-
ra kojima je podijelio uloge iz svog djela. Njegova radna stoli-
ca, izvanredan primjerak primijenjene umjetnosti, posebno je
akcentirana u ovom prostoru. Izloženi su i portreti Puškina i
Njegoševog ljubimca sinovca Pavla.

U bilijarskoj sali je više prvorazrednih eksponata. Njego-
šev bilijar, po kome je rezidencija dobila ime, podsjeća na
omiljenu vladčinu igru. Fotelja, kupljena u Veneciji, na Cetinju
je podignuta za 16 cm zbog natprosječne visine crnogorskog
gospodara. Ostaci pušaka iz boja na Salkovini, svjedočanstvo
o podvigu dvadeset šest crnogorskih boraca koji su čitavog

Biljarska soba

dana, bunkerisani u jednom kućištu, odbijali napade razjarene turske vojske. Kada su preživjeli iz ove herojske čete došli na Cetinje sa polomljenim i iskrivljenim džeferdarima, vladika im je zauzvrat dao novo oružje. Ovo herojstvo je duboko dojmilo pjesnika i gospodara i, vjerovatno, bila direktna inspiracija završnih stihova **Gorskog vijenca**.

Posebno je interesantan portret Njegoša u svečanoj narodnoj nošnji, koji je radio austrijski slikar Johan Bes u Beču 1847.

Njegošev kabinet

Jedan od najdragocjenijih dokumenata u ovom prostoru je testament Petra II Petrovića, ne samo kao arhivska istorijska vrijednost već i kao osobeno literarno ostvarenje. Na sadržaj testamenta nadovezuju se likovi dvojice Njegoševih nasljednika (knjaz Danilo i knjaz Nikola), kojima je Biljarda takođe bila vladarska rezidencija.

Soba komornika je posljednji prostor Njegoševog memorijala. Pored karakterističnih primjeraka crnogorskog oružja, prezentirana su odlikovanja i predmeti Kenja Jankovića, junaka Njegoševog doba i serdara Đuka Sredanovića, njegovog pratioca, te topovi »Krnjo« i »Zelenko«, zaplijenjeni prilikom herojskog osvajanja turske tvrđave Žabljak, na Skadarskom jezeru.

U posebnoj vitrini prezentirano je oružje koje je Josip Broz Tito poklonio Muzeju prigodom otvaranja 1951. godine, u znak pijeteta prema ličnosti i djelu velikog crnogorskog pjesnika.

Njegoševa rodna kuća na Njegušima

Kuća u njeguškom zaseoku Erakovići, u kojoj je Njegoš rođen 1813. godine, muzejski je objekat koji izgledom i postavkom pruža sliku stanja imućnije crnogorske kuće s početka XIX vijeka. Prostori u kojima je Rade Tomov prohodao i proveo dane svoga djetinjstva, gdje se prvi put zadojio pjesmom sa gusala i gdje je prvi put odsanjao mjesto svog vječnog boravišta na lovcenskoj kruni, popunjeni su etnografskim materijalom i lijepim primjercima zanatskog oružja, neizbježnim ukrasom svake crnogorske kuće. Likovnim i drugim materijalom, pružena su dopunska objašnjenja o Vladici Petru II Petroviću i o dinastiji Petrović Njegoš.

Muzej Revolucije

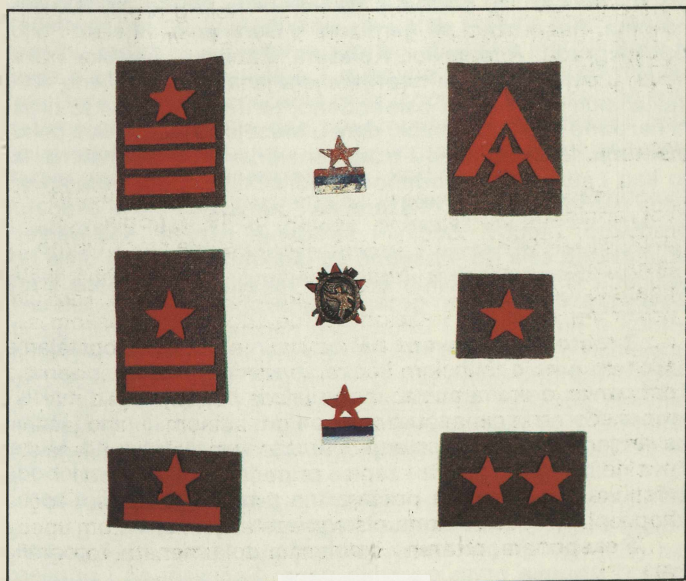
Kao dio Istorijskog muzeja SR Crne Gore, ilustruje razvoj radničkog pokreta u Crnoj Gori od 1918. godine, od prvih impulsa Oktobarske revolucije, koji su svoje plodotvorno dejstvo pokazali već u čuvenoj bokeškoj pobuni mornara austro-ugarske flote, od 1. do 3. februara 1918. godine. Različitim dokumentarnim materijalom, u logičnom hronološkom slijedu, prati se razvojni put KPJ, njeno mukotrпно opstajanje i afirmacija na opštinskim i parlamentarnim izborima, borba za ostvarivanje prava potlačenog naroda i širenje ideja marksizma među radnicima, studentima i omladinom. Njeno jačanje i avangardnost nijesu smanjeni ni u teškim uslovima ilegalstva, poslije proglašenja Obznane (zabrana legalnog rada Komunističke partije) kada počinju stradanja komunista. Progoni, hapšenja i mučenja komunista predstavljeni su nizom upečatljivih eksponata, pisanih i štampanih dokumenata, fotografijama i sl.

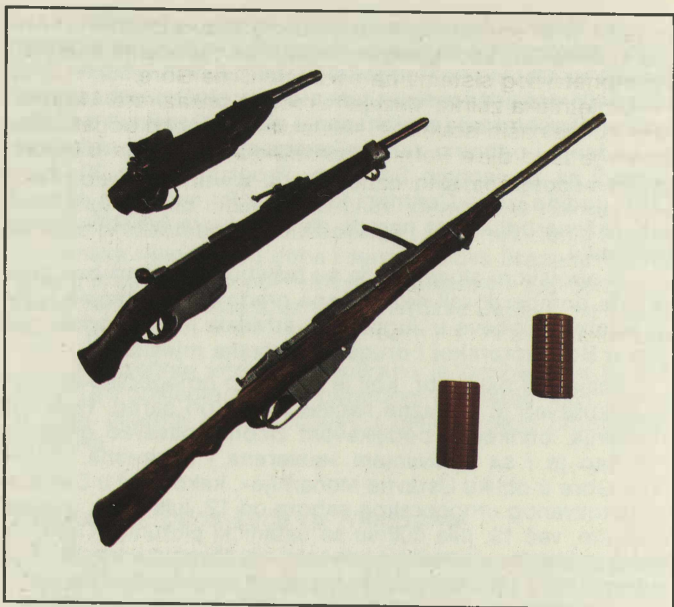
Od eksponata kojima se ilustruje nezadovoljstvo naroda potpisivanjem Trojnog pakta, izdvajaju se fotografije demonstracija na Cetinju i u Podgorici 27. marta 1941. godine. Predvođen Komunističkom partijom, narod odlučno odbacuje odluku kraljevske vlade o pristupanju silama Osovine i traži časno vođenje i odbranu zemlje i sklapanje saveza o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom. Proglas, koji je 30. marta 1941. godine izdao Centralni komitet KPJ narodima Jugoslavije, sažima odlučnost naroda da se odupre fašističkom porobljivaču.

U aprilskom slomu, kada su fašistički agresori bez objave rata bombardovali nezaštićene gradove, aerodrome i druge strateške ciljeve u Jugoslaviji, stradala je Podgorica, gradovi u Boki kotorskoj i druga crnogorska mjesta.

Italijanski okupator, koji je zaposjeo crnogorsku teritoriju, pokušavao je na razne načine da pokori narod. Pravio je utvrđenja, bunkere i bodljikavom žicom opasavao gradove. Pokušao je i sa osnivanjem »suverene i nezavisne Države Crne Gore u obliku Ustavne Monarhije«, kako stoji u Deklaraciji takozvanog crnogorskog sabora od 12. jula 1941. godine. Međutim, već 13. jula čuli su se ustanički plotuni u Čevu, Virpazaru, Mišićima i Pavlovoj strani — u Crnoj Gori je buknuo opštenarodni ustanak pod vođstvom Komunističke partije. U prvom naletu partizanskih jedinica, oslobođena je teritorija

Partizanske oznake

Primjerci partizanskog oružja

od 10 000 km², tj. područje na kojem je živjelo 250 000 stanovnika. Razoružani su garnizoni u Beranama, Bijelom Polju, Danilovgradu, Andrijevici, Kolašinu, Žabljaku, Šavniku i Grahovu, uništene krupne neprijateljske snage i zarobljeno 4000 italijanskih vojnika. Na oslobođenoj teritoriji stvoreni su organi narodne vlasti. Ustanički dani u Muzeju su ilustrovani dokumentima, fotografijama i trodimenzionalnim eksponatima, isto kao i stvaranje narodnooslobodilačkih odbora i drugih organa narodne vlasti. Prikazane su i odmazde koje je okupator preduzeo, njegovi zločini i stradanje naroda, spaljivanje i uništavanje sela itd. Posebno su istaknuta herojska djela pojedinaca ili diverzantskih grupa i najsvjetlije, prkosne smrti rodoljuba.

Bogato je ilustrovan i period daljnje borbe fotografijama narodnih heroja, njihovim ličnim stvarima, oružjem, pisanim i štampanim dokumentima, materijalom iz raznih kaznionica i logora. Pored toga, sačuvani su pečati i štambilji nekih jedinica i vojno-pozadinskih snaga, partizanske zakletve itd. Muzej čuva odlikovanja, pisma i zapise pripadnika narodnooslobodilačke vojske, potresna predsmrtna pisma i fotografije herojskog i prkosnog umiranja crnogorskih partizana.

Posebno je prikazano oslobođenje zemlje 1944. godine i period obnove prvih poratnih dana. Sačuvani su i primjerci

socijalnih lira i socijalnog dinara (autora Milana Božovića i Antona Lukatelija), kao ilustracija pokušaja zavodaženja specifičnog monetarnog sistema na području Crne Gore.

Umjetnička zbirka Muzeja takođe je prikaz rata, i logora, viđen očima naših istaknutih stvaralaca. Posebno bogat i dragocjen je fond djela Petra Lubarde koja su nastala u logorima. To su potresna, skicuzno rađena svjedočanstva o užasu iza logorskih žica. Sve ono što je značilo beznađe, strah i umiranje, našlo je mjesta na njegovim hitrim, intimnim, likovnim zabilješkama.

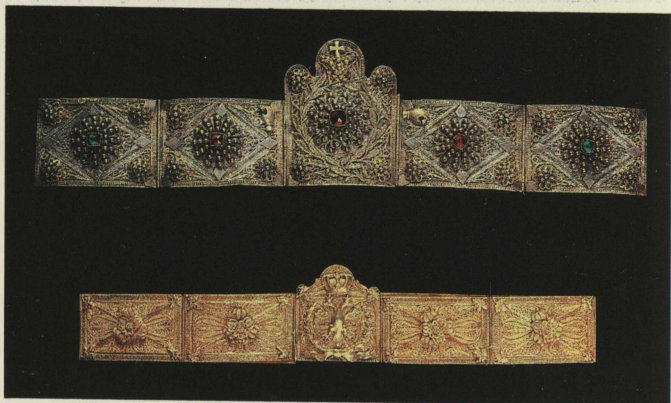
Pored Lubarde, istu tematiku su obrađivali Niko Đurović, Anton Lukateli, Milan Božović, Marko Borozan, a ima i djela umjetnika stasalih i afirmisanih u poratnom razdoblju.

ETNOGRAFSKI MUZEJ SR CRNE GORE

Etnografski muzej Crne Gore osnovan je 1951. godine, u vrijeme kada se već uveliko sagledavala koncepcija dugoročnog razvoja muzejskog ansambla na Cetinju, kao, i neophodnost i značaj cjelovitije prezentacije narodnog života i stvaralaštva, što je ubrzano iščezavalo u sve intenzivnijoj industrijalizaciji i savremenim formama življenja. Za nekoliko godina, prikupljen je sa područja Crne Gore veoma interesantan etnografski materijal koji plijeni bogatstvom narodnog duha i snalažljivosti. Danas ovaj muzej ima solidne zbirke koje mogu predstaviti načine privređivanja, ishrane, kulturu stanovanja, tekstilnu radinost, odijevanje, oružje, muzičke instrumente i druge elemente materijalne i duhovne kulture stanovništva Crne Gore. Posebno značajna mogućnost ovog muzeja je impresivna predstava narodne umjetnosti, što je dokazao uspješnim izložbama u Londonu, Lenjingradu, Pragu i brojnim drugim gradovima u inostranstvu i kod nas.

Ta umjetnost, zastupljena na predmetima za svakodnevnu upotrebu (namještaj, odjeća, posuđe), muzičkim instrumentima (gusle, duvački instrumenti) i ukrasnim predmetima (ćilimi, ćemeri, nakit, oružje i drugo), a često i na crkvenim utvarima, odraz je njegovanja bogatog nasljeđa i raznorodnih uticaja (ilirskih i romanskih u primorju i orijentalnih u kontinentalnom zaleđu). Njihovim su prožimanjem često nastajale specifične umjetničke tvorevine. U vjekovnoj odbrani slobode, ta je umjetnost na našim prostorima sažimala likovna stremljenja Crnogoraca, jer je, uz stvaralaštvo pod okriljem zografskih kanona, bila jedini oblik likovnog izraza ovog naroda.

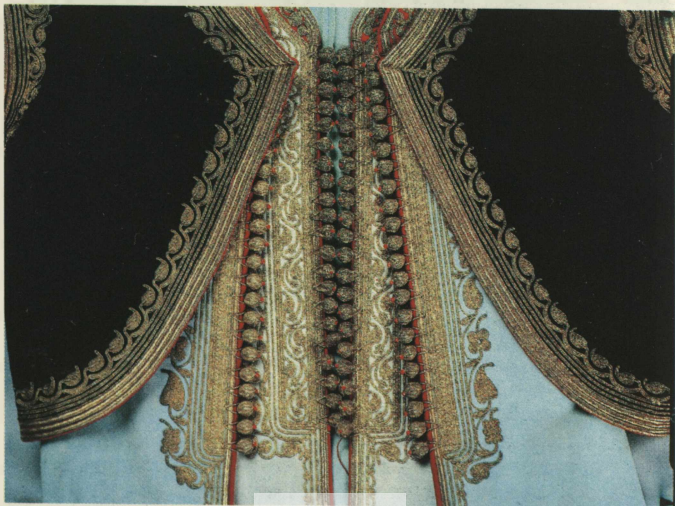
Pored pretežne plošne (ukrasi na skrinjama, grnčariji, tekstilno rukotvorstvo i, najčešće, rovašenjem ukrašeni djelovi namještaja i pokućstva i sl.), u Crnoj Gori je, naročito na muzičkim instrumentima, prisutna i plastična vokacija.

Čemer, dio ženske narodne nošnje

Plošna dekoracija i njena raznolikost najuočljivija je na skrinjama, djelovima kućnog namještaja, preslicama i duvačkim instrumentima. Riječ je o unikatnim i zanatskim duboreznim ukrasima (floralne i figuralne scene — čempresi, vaze sa cvijećem, valovita lozica, ptice, arhitektura itd.), na predmetima u Crnogorskom primorju, i bojenim ukrasima pod orijentalnim uticajem. Na skrinjama je uvijek ukrašavana prednja

Vez na ženskoj narodnoj nošnji

Toke, dio muške narodne nošnje

strana, često bočne, dok je poklopac, iz praktičnih razloga, ostajao neukrašen. Dekoracija se, ponekad, nalazi i na unutrašnjim djelovima, najčešće na predmetima iz XVIII i XIX vijeka, koji su ukrašavani slikanjem cvijeća, vaza, ptica i sl. uz fiksirano ogledalo ili ikonu. Poseban tretman su imale noge na skrinjama, bez obzira da li su u pitanju one primorskog ili zetsko-skadarskog tipa, koje su bile nešto uzdignutije. Rađene su najčešće stilizovane životinjske šape ili paralelopipedi, u primorskom pojasu, i gredice u ostalim krajevima. Predmet bez nogara je vrlo rijedak. Na objektima sa romanskim uticajem nalaze se romanički, gotički, renesansni i barokni elementi. Ukrasi laičke, narodne, izrade su, za razliku od zanatske, grublji po obliku ali raznovrsniji i autentičniji u ornamentici.

Dekoracija na preslicama, muzičkim instrumentima i ostalim predmetima (stolovači, stolovi, tronošci) najčešće se izvodi rovašenjem i izdublivanjem. Ukrasi su geometrijskog karaktera, a ponegdje se pojavljuju stilizovane floralne i figuralne scene. Slobodno izrezivanje ljudskih i životinjskih likova na guslama (stilizovane glave životinja, gudala u obliku zmije i sl.) prate duborezno i slikano ukrašavanje: u pitanju su ličnosti iz političke i kulturne istorije, narodni junaci itd.

U tekstilnom rukotvorstvu najveću raznovrsnost pružaju, bar na predmetima u Etnografskom muzeju, ćilimarstvo i narodna nošnja. Ćilimarstvo, naročito razvijeno u sjevernim krajevima, otkriva jake orijentalne uticaje. Ćilimi su tkani klečanjem i čunčanjem, a ukrasi su stilizovani biljni motivi ili krupni geometrijski elementi. Karakteriše ih tonska harmonija, a od boja su najčešće crvena, plava, drap i zelena.

Stara crnogorska nošnja je izrađivana od grubog sukna, tkanog u domaćoj radinosti. Karakterističan dio bila je struka, koja je ratnicima služila i kao ogrtač, i pokrivač i prostirač. Žene su nosile tkane, ukrašene torbice, najčešće resače, a od ukrasa pojaseve jakičare. Svečana crnogorska narodna nošnja čini izuzetno raskošan ansambal. Muška nošnja sastoji se od bogato ukrašene dušanke, svijetlozelenog gunja, crvenog ukrašenog džamadana, plavih širokih gaća, dokoljenica od bijelog sukna i opanaka. Stariji muškarci su nosili toke, tamnozelenu dolamu, a za dugim svilenim pojasom, u kožnom silavu, oružje. Kapa ima crni rub (deravija), sa crvenim poljem (tepeluk), na kojem se zlatovezom izrađivao crnogorski grb, inicijali vlasnika ili neki drugi simbol. Ženska crnogorska nošnja sastoji se od svijetlozelenog koreta, crvene jakete, svilene vezom ukrašene košulje i duge svilene suknje. Djevojke na glavi nose kape, a žene raznobojnu, odnosno crnu maramu, zavisno od životnog doba. Svečana dječija nošnja imala je isti tretman i istu raskošnu dekoraciju. U Muzeju se mogu vidjeti i ostali karakteristični tipovi narodne nošnje sa područja Crne Gore: bokeška (slična crnogorskoj), šestanska (područje Skadarskog jezera), muslimanska i mali-sorska.

Oružje je bilo sastavni i neophodni dio crnogorske nošnje. U zemlji stiješnjenosti, vjekovnom bunkeru, bilo je ono simbol života i pojam slobode, a ljepota mu je, nerijetko, uzimana kao neizbježna obilježje dostojanstva. Uz primjerke izrađivane u radionicama Boke kotorske, Podgorice i Skadra, danas se u riznicama Cetinjskih muzeja čuvaju najljepši primjerci trofejnog oružja, plijenjeni u bezbrojnim oslobodilačkim bojama i čarkama sa neprijateljima. Crnogorci su se najčešće opredjeljivali za jatagan, kuburu, džeferdar, itd. Ukraši su izvođeni najraznovrsnijim tehnikama (tauširanje, iskucavanje, intarzija, inkrustacija, filigran itd.) i materijalima (gvožđe, srebro, drvo, sedef, zlato, drago i poludrago kamenje i sl.). U domaćim radionicama rađeni su bogato ukrašeni primjerci. Najčešće sa urezanim cvjetnim motivima ili predstavama ptica i životinja na tabanu i cijevi, a i dekoracijom u livenom stilizovanom baroknom ornamentu. Vatreno oružje se oblagalo srebrnim okovom ukrašenim stilizovanim floralnim motivima. Posebno dragocjenu dekoraciju imaju džeferdari rađeni u domaćim radionicama (Boka kotorska), koji su, pored urezanih cvjetnih i životinjskih motiva, ukrašavani sedefom u obliku badema, rozeta i raznih geometrijskih elemenata, zatim koralima itd. Na oružju su često urezivani natpisi.

Najljepši primjerci potiču iz XVIII i XIX vijeka.

Pored tkanih pojaseva i jakičara, kožnog pojasa ukrašenog kamenima tamnosmeđeg ili smeđecrvenog tona, Crnogorke su nosile i ćemere, kovane ili rađene u tehnici filigrana. Ti su predmeti izrađivani u zlatarama kotorskih i skadarskih majstora. Filigranski ćemeri, najčešće bogato dekorisani cvjetnim rozetama i ukrasnim kamenjem, uz neizbježnu geometrijsku ornamentiku, sastojali su se od više pločica (najčešće 7, a ima ih i od 5 i 9), međusobno spojenim šarkama. Kovani ćemeri su rađeni od manjeg broja pločica (najčešće 5 ili 3, a veoma rijetko od 7), a ukrašavani su livenim dekorativnim elementima ili dodacima filigranskih stilizovanih oblika sa ukrasnim kamenjem. Na ovim ćemerima srijeću se, na središnjoj pločici sa ovalnim produžetkom, biblijske scene i predstave svetaca, ponekad urađene u drugom, plemenitijem metalu ili jednostavno pozlaćene. Pored dekorativnih elemenata, ćemeri su ukrašavani i dodacima — srebrni lancići, nožići, kutijice za ogledalo, iglu i konac i sl.

Ženski metalni nakit najčešće je rađen tehnikom filigrana, a srijeću se i ukrasi izvedeni cizeliranjem, graviranjem, granuliranjem, a ponekad i tauširanjem.

Od metalnih predmeta pokućstva ukrašavane su verige, prijelad i žarač.

U uslovima viševjekovne borbe za opstanak iznenađuje tako raznovrstan i visok umjetnički domet anonimnih narodnih stvaralaca, koji su uveliko doprinijeli da se u Crnoj Gori duboko ukorijeni osjećaj za umjetnost i respekt prema umjetnicima.

Elementi enterijera
crnogorske kuće

U tekstilnom rukotvorstvu najveću raznovrsnost pružaju, bar na predmetima u Etnografskom muzeju, ćilimarstvo i narodna nošnja. Ćilimarstvo, naročito razvijeno u sjevernim krajevima, otkriva jake orijentalne uticaje. Ćilimi su tkani klečanjem i čunčanjem, a ukrasi su stilizovani biljni motivi ili krupni geometrijski elementi. Karakteriše ih tonska harmonija, a od boja su najčešće crvena, plava, drap i zelena.

Stara crnogorska nošnja je izrađivana od grubog sukna, tkanog u domaćoj radinosti. Karakterističan dio bila je struka, koja je ratnicima služila i kao ogrtač, i pokrivač i prostirač. Žene su nosile tkane, ukrašene torbice, najčešće resače, a od ukrasa pojaseve jakičare. Svečana crnogorska narodna nošnja čini izuzetno raskošan ansambal. Muška nošnja sastoji se od bogato ukrašene dušanke, svijetlozelenog gunja, crvenog ukrašenog džamadana, plavih širokih gaća, dokoljenica od bijelog sukna i opanaka. Stariji muškarci su nosili toke, tamnozelenu dolamu, a za dugim svilenim pojasom, u kožnom silavu, oružje. Kapa ima crni rub (deravija), sa crvenim poljem (tepeluk), na kojem se zlatovezom izrađivao crnogorski grb, inicijali vlasnika ili neki drugi simbol. Ženska crnogorska nošnja sastoji se od svijetlozelenog koreta, crvene jakete, svilene vezom ukrašene košulje i duge svilene suknje. Djevojke na glavi nose kape, a žene raznobojnu, odnosno crnu maramu, zavisno od životnog doba. Svečana dječija nošnja imala je isti tretman i istu raskošnu dekoraciju. U Muzeju se mogu vidjeti i ostali karakteristični tipovi narodne nošnje sa područja Crne Gore: bokeška (slična crnogorskoj), šestanska (područje Skadarskog jezera), muslimanska i mališorska.

Oružje je bilo sastavni i neophodni dio crnogorske nošnje. U zemlji stiješnjenom, vjekovnom bunkeru, bilo je ono simbol života i pojam slobode, a ljepota mu je, nerijetko, uzimana kao neizbježno obilježje dostojanstva. Uz primjerke izrađivane u radionicama Boke kotorske, Podgorice i Skadra, danas se u riznicama Cetinjskih muzeja čuvaju najljepši primjerci trofejnih oružja, plijenjeni u bezbrojnim oslobodilačkim bojama i čarkama sa neprijateljima. Crnogorci su se najčešće opredjeljivali za jatagan, kuburu, džeferdar, itd. Ukraši su izvođeni najraznovrsnijim tehnikama (tauširanje, iskucavanje, intarzija, inkrustacija, filigran itd.) i materijalima (gvožđe, srebro, drvo, sedef, zlato, drago i poludrago kamenje i sl.). U domaćim radionicama rađeni su bogato ukrašeni primjerci. Najčešće sa urezanim cvjetnim motivima ili predstavama ptica i životinja na tabanu i cijevi, a i dekoracijom u livenom stilizovanom baroknom ornamentu. Vatreno oružje se oblagalo srebrnim okovom ukrašenim stilizovanim floralnim motivima. Posebno dragocjenu dekoraciju imaju džeferdari rađeni u domaćim radionicama (Boka kotorska), koji su, pored urezanih cvjetnih i životinjskih motiva, ukrašavani sedefom u obliku badema, rozeta i raznih geometrijskih elemenata, zatim koralima itd. Na oružju su često urezivani natpisi.

Najljepši primjerci potiču iz XVIII i XIX vijeka.

Pored tkanih pojaseva i jakičara, kožnog pojasa ukrašenog kamenima tamnosmedeg ili smeđecrvenog tona, Crnogorke su nosile i ćemere, kovane ili rađene u tehnici filigrana. Ti su predmeti izrađivani u zlatarama kotorskih i skadarskih majstora. Filigranski ćemeri, najčešće bogato dekorisani cvjetnim rozetama i ukrasnim kamenjem, uz neizbježnu geometrijsku ornamentiku, sastojali su se od više pločica (najčešće 7, a ima ih i od 5 i 9), međusobno spojenim šarkama. Kovani ćemeri su rađeni od manjeg broja pločica (najčešće 5 ili 3, a veoma rijetko od 7), a ukrašavani su livenim dekorativnim elementima ili dodacima filigranskih stilizovanih oblika sa ukrasnim kamenjem. Na ovim ćemerima srijeću se, na središnjoj pločici sa ovalnim produžetkom, biblijske scene i predstave svetaca, ponekad urađene u drugom, plemenitijem metalu ili jednostavno pozlaćene. Pored dekorativnih elemenata, ćemeri su ukrašavani i dodacima — srebrni lančići, nožići, kutijice za ogledalo, iglu i konac i sl.

Ženski metalni nakit najčešće je rađen tehnikom filigrana, a srijeću se i ukrasi izvedeni cizeliranjem, graviranjem, granuliranjem, a ponekad i tauširanjem.

Od metalnih predmeta pokućstva ukrašavane su verige, prijeklad i žarač.

U uslovima viševjekovne borbe za opstanak iznenaduje tako raznovrstan i visok umjetnički domet anonimnih narodnih stvaralaca, koji su uveliko doprinijeli da se u Crnoj Gori duboko ukorijeni osjećaj za umjetnost i respekt prema umjetnicima.

**Elementi enterijera
crnogorske kuće**

Guslar, V. Bukovac

Reljefna karta Crne Gore

Smještena je u novom paviljonu, u južnom dvorištu Bijarde. Nastala je 1916/17. godine, u vrijeme okupacije Crne Gore od Austro-Ugarske. Sa ovim jedinstvenim objektom, crno-žuta monarhija željela je, u prvom redu, da istakne svoju civilizacijsku misiju u ovom dijelu Evrope.

Reljef je urađen na betonskoj podlozi u razmjeri 1:10 000, kartografski iscrtan i bojen, sa dioramskim elementima. Sve to mu daje karakter djela primijenjene umjetnosti i svojevrsnu dokumentarnu vrijednost, pa je od 1961. godine upisan u registar spomenika kulture Crne Gore kao spomenik arhitekture autora Marka Brežanina, vajara. Pored Brežanina, na izradi i uobličavanju Reljefne karte radili su austrougarski stručnjaci različitih profila: potpukovnik Mayer, potpukovnik Albert, major Stickel, inženjer Müller, narednik Schugar i akademski slikar Grabwinkler, a znatno je bilo učešće zarobljenih italijanskih oficira (kartografi, slikari itd.). Poslije zemljotresa 1979. godine, izrađen je novi paviljon (po projektu arh. Dragoslava Mijuškovića) i izvršena konzervacija karte (po projektu mr. Mihaila Jovićevića, akademskog slikara). Konzervatorskim zahvatima, sa karte su skinuti svi slojevi boje do primarnog i objekat vraćen u prvobitno stanje.

Konačnim završetkom radova na unutrašnjosti paviljona, predviđeno je njegovo opremanje audio-vizuelnim aparatima i drugim tehničkim pomagalicama, kako bi se posjetiocu i pomoću svjetlosnih i filmskih efekata pružila mogućnost što potpunijeg upoznavanja prirodnih i kulturno-istorijskih specifičnosti Crne Gore i njenih privrednih mogućnosti.

UMJETNIČKI MUZEJ CRNE GORE

Kada je 1950. godine, odlukom vlade NR Crne Gore, otkupljeno više vrijednih privatnih zbirki, a iz društveno-političkih i kulturnih institucija izabran najbolji likovni materijal, stekli su se uslovi za otvaranje Umjetničke galerije Crne Gore. Bio je to logičan segment u razvoju moderne crnogorske umjetnosti, koja je u periodu između dva rata, a naročito od 1945. naovamo, bila jedan od osnovnih činilaca afirmacije crnogorske kulture.

Od otvaranja, fond Galerije je toliko obogaćen da trenutno predstavlja jedan od najznačajnijih u zemlji. To je uzrokovalo prerastanje Galerije u Umjetnički muzej SR Crne Gore, koji je smješten u nekoliko muzejskih objekata i ima oko 6000 eksponata.

Matični dio Muzeja, **Nacionalnu galeriju**, čiji je materijal prezentiran na spratu Vladin doma, čine pet zbirki: **zbirka umjetnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti**, **zbirka ikona**, **zbirka crnogorske likovne umjetnosti** i **zbirka Milice Sarić Vukmanović**.

Zbirka umjetnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti predstavlja sažet i suptilan prikaz jugoslovenske umjetnosti XIX i XX vijeka. Materijal je prezentiran tako da se može pratiti njen razvoj u svim važnijim tokovima i pravcima. Zahvaljujući visokim kriterijumima i istančanom ukusu, dosadašnji voditelji zbirke sabrali su djela u kojima su sublimirane osnovne vrijednosti stvaralaštva njihovih autora.

Pogubljenje sv. Genevijeve,
XV-XVI vijek

**Ikona sv. Đorđa
sa životijem,
XVII vijek**

**Tripo Kokolja
Sveta porodica**

Zbirka počinje radovima naših romantičara i pripadnika akademskog realizma: Đure Jakšića, Vlaha Bukovca, Celestina Medovića, Uroša Predića, Paje Jovanovića. Zatim slijede djela sa idejom o neprekidnom kretanju svjetlosti, slike slovenačkih i srpskih impresionista: Ivana Grohara, Matije Jame, Mateja Sternena, Riharda Jakopiča, Milana Milovanovića i Nadežde Petrović. Ekspresionizam je zastupljen platnima Jovana Bijelića, Petra Dobrovića, Ignjata Joba, Zore Petrović, Milana Konjovića... Radovima Krsta Hegedušića, Ivana Generalića i drugih, obilježeni su ekspresionizam sa socijalnim porukama i naiva, a slikama Đorđa Andrejevića Kuna, Đurđa Teodorovića i Bore Baruha, kritički realizam, neohumanizam i

Paja Jovanović, **Mačevanje**

pravci koji su se pojavili uporedo sa ekonomskim krizama što su u četvrtoj deceniji potresale svijet. Poetski realizam, koji svoje temelje ima u francuskom pokretu povratka prirodi, zastupljen je platnima Marka Čelebonovića, Nedeljka Gvozdenovića, Ivana Radovića, Marina Tartalje, Ivana Tabakovića i drugih. Poratnu umjetnost, veoma razudenu i stilski raznorodnu, obilježavaju slike Alekse Čelebonovića, Rudolfa Sablića, Miodraga B. Protića, Marija Pregelja, Oblaka Florisa, Nikole Martinoskog, Mihe Maleša, Endela Beriše i mnogih drugih.

Kosta Miličević, **Krf**

I skulptura je prezentirana po istom principu, počev od radova Đorđa Jovanovića, Ivana Meštrovića, Tome Rosandića, Antuna Augustinčića, Sretena Stojanovića do Borisa i Zdenka Kalina i Boška Kućanskog.

Zbirka crnogorske likovne umjetnosti pruža izvanredan uvid u istoriju modernog crnogorskog likovnog stvaralaštva.

Počinje djelima jednog od najvećih jugoslovenskih slikara baroka, Tripa Kokolje, a potom se nastavlja platnima stvaralaca XIX i XX vijeka. To su predstavnici romantizma, realizma i impresionizma: Anastas i Špiro Bocarić, Milo Vrbica, Vladimir Novosel, Ilija Šobajić, Đoko Popović, Pero Poček, Kosta Miličević, te skulptor Marko Brežanin. Oni su svoje djelo definisali do prvog svjetskog rata. Mada je većina od njih nastavila da radi u međuratnom periodu ili, čak, poslije drugog svjetskog rata, sve što su stvorili bilo je u duhu poetike koju su usvojili u samom početku. Drugu cjelinu čini stvaralaštvo umjetnika afirmisanih u periodu između dva rata. Tu se jasno odvajaju tendencije koje su preovladavale u trećoj od onih iz četvrte decenije. Dok u trećoj deceniji, u izvjesnim slučajevima, ima još kolebanja iz druge decenije — u najvećoj mjeri preovladava istraživanje forme (sezanzizam, postkubizam itd.) — četvrta decenija je obilježena djelima modernog klasicizma, ekspresionizma, socijalnih tendencija i poetskog realizma. Sezanzizam i postkubizam su očvidni u slikama Mila Milunovića i Mata Đuranovića, ekspresionizam kod Miloša Vuškovića, Mirka Kujačića i Mihaila Vukotića, a poetski realizam i intimizam kod Jovana Zonjića, Miloša Vuškovića, Mihaila Vukotića, Mila Milunovića, Petra Lubarde, Milana Božovića. Socijalne tendencije karakterišu slike Iva Novakovića, a moderni klasicizam Mila Milunovića i neka djela Jovana Zonjića.

Najbolja vajarska ostvarenja iz tog perioda su lirski intonirane skulpture Rista Stijovića.

U bogatoj poslijeratnoj kolekciji slikarstva zastupljeni su: Niko Đurović, Savo Vujović, Veliša Leković, Vuko Radović, Gojko Berkuljan, Aleksandar Prijić, Branko Filipović Filo, Vojo Stanić, Uroš Tošković, Nikola Vujošević, Đorđe Pravić, Đeljoš Dokaj, Mihailo Jovićević, Smail Karailo, Miloš Šobajić, Dimitrije Popović, Petar Martinović, Slobodan Slovincić, Slobodan Đurić, Ratimir Pušelja, Filip Janković, Milo Pavlović, Boško Odalović, Hazbo Nuhanović i drugi. Među vajarima, zapažena su djela Marka Borozana, Luke Tomanovića, Stevana Luketića, Anta Gržetića, Draga Đurovića, Vasilija Četkovića, Moma Vukovića, Đorđa Crnčevića, Vaska Lipovca i Mija Miškovića.

Zbirka Milice Sarić Vukmanović je poseban legat u Umjetničkom muzeju. Formirana je 1965. godine, kad su njeni dotadašnji imaoци Milica Sarić Vukmanović i Svetozar Vukmanović Tempo odlučili da svoje umjetničko blago poklone Cetinju. Zbirka svojim osnovnim dijelom daje presjek poslijeratnog jugoslovenskog slikarstva i skulpture, tj. ilustruje najdinamičniji i najosobeniji period u razvoju međuratne jugoslovenske umjetnosti. Od sočrealizma, preko modernog tradicionalizma (ekspresionizam, poetski realizam i intimizam), do najsavremenijih trendova, sa dominantnom težnjom za individualnošću, u ovoj zbirci nailazimo na karakteristična, a u nekim slučajevima i najizrazitija, ostvarenja nosilaca ili predstavnika dominirajućih tokova. Od djela socijalističkog realizma, u zbirci je samo slika Marijana Detonija. Branko Šotra i Đorđe

Pero Poček, **Vršidba**

Jovan Bijelić, **Motiv iz Bosne**

Andrejević, njegovi izraziti predstavnici, zastupljeni su primjercima ekspresionističkog tretmana. Ekspresionizam je zastupljen i u slikama Jovana Bijelića, Milana Konjovića, Zore Petrović, Laza Ličenoskog, Miloša Vuškovića, Voja Dimitrijevića, Nikole Graovca, a priklanjaju mu se i Stojan Aralica i poslijeratna generacija slikara: Uroš Tošković, Mario Maskareli, Ana Viden, Savo Radulović, Miomir Radović...

Mnogi od slikara, kojima je u međuratnom periodu boja bila akcenat u valerskoj gradaciji, u poslijeratnim godinama pojačavaju njenu samostalnost, stvarajući, često, kompromis između ova dva nosioca slikarskog razvoja u četvrtoj deceniji. Taj ekspresionizovani poetski realizam dotiče Petra Lubardu, Mila Milunovića, a u priličnoj mjeri apsorbuje Predraga Milosavljevića, Krsta Hegedušića i generaciju poslijeratnih slikara: Vuka Radovića, Aleksandra Prijića, Nikolu Vujoševića. Sintezu ekspresionizma i narodne umjetnosti sprovodi Lazar Vujaklija, dok se kod Boška Risimovića ekspresionizam potkrepljuje stilizacijama sa krajputaša. Ekspresionizam i nadrealne odzvučke sadržaje radovi Hajrudina Kujundžića, Ane Viden, Maria Maskarelija, Miomira Radovića i drugih.

Miloš Vušković
Notre dame

Milo Milunović
Tragični suton

I poetski realizam i intimizam, kao eho četvrte decenije, nastavljaju prekinuti razvoj u šestoj deceniji, i to u slikama Marka Čelebonovića, Jovana Zonjića i Nedeljka Gvozdenovića. U poslijeratnom razdoblju ima ih na slikama Milene Šotre, Ljerke Filakovac, Danice Antić, Sretena Stojanovića, Stjepana Ščetarića.

Figurativni geometrizam se ispoljava na platnima Miodraga B. Protića, Mladena Srbinovića i Lazara Vozarevića (period prije i poslije enformela).

Enformel ilustruju slike Branka Filipovića Fila, Vladislava Todorovića, Vere Božičković-Popović i, kao daleko sjećanje, Miće Popovića.

Apstraktno slikarstvo je prisutno preko slika Biserke Baretić, Ordana Petlevskog, Buda Vlasisavljevića, a nešto specifičnije je na radovima Eda Murtića i Zlatka Price. Kod Gojka Berkuljana i Florisa Oblaka prelazi u asocijativnu vokaciju. Na platnima Ljubinke i Bate Mihajlović pojavljuje se apstraktni ekspresionizam. Karakteristični spoj figurativnog i apstraktnog je prisutan kod Zorana Mušiča (Antonio Music) i Petra Martinovića, a strukturalizam kod Janeza Bernika.

Petar Lubarda, **Noć u Crnoj Gori**

Miodrag Đurić Dado, **Kompozicija**

U zbirci se srijeću i djela osobenog slikarskog izraza (Vojislav Stanić, Nikola Gvozdenović) i refleksa nadrealnog — magičnog, oniričnog i fantastičnog (Miljenko Stančić, Miodrag Đurić Dado, Milić od Mačve, Smail Karailo, Dimitrije Popović).

Ima i dvije tapiserije — Milice Zorić i Eve Gladović.

Krsto
Hegedušić
Optimisti

Zbirka se završava manjom kolekcijom stranih majstora slikarstva, čija su djela odavno klasika moderne umjetnosti uopšte: Ogist Renoar, Pablo Pikaso, Salvador Dali, Mark Šagal, Diego Rivera, Renato Gutuzo i drugi. Tu su i slike nekoliko predstavnika zemalja Azije, Afrike i Južne Amerike.

U **zбирци ikona** pažnju privlače djela bokokotorske ikono-pisne škole, zatim nekoliko primjeraka stranih majstora (Italija, Sjeverna Evropa i dr.) i primjerci italo-kritskog slikarstva. Izdvajamo **Svadbu u Kani** iz Tintoretove škole i **Svetu porodicu** Đan Batiste Pitonija.

Zbirka kopija fresaka smještena je u Plavom dvorcu. Živopis u crnogorskim crkvama i manastirima, dragocjen je i za razvoj crnogorske umjetnosti, počev od XI vijeka naovamo, i za poimanje kulturnih i društveno-ekonomskih prilika toga doba. Na žalost, danas je toliko prorijeđen, da teško može pružiti pojam o svojoj izuzetnosti.

Nastajao je i, nerijetko, stradao u teškim vremenima odbrane slobode u objektima koji su tada značili, često, i vjerska, i kulturna, i politička uporišta. Zato je njihova misija za crnogorski narod bila više od pukog očuvanja duhovnosti.

Počev od 1951. godine, Umjetnička galerija je počela sa sistematskim kopiranjem najznačajnijeg zidnog slikarstva sa područja Crne Gore ili onog vezanog za kltorstvo crnogorskih vladara. U početku je to činjeno radi što cjelovitijeg prezentiranja crnogorske umjetnosti. Međutim, potresi tla tokom 1979. godine, u kojima je stradao i veliki dio živopisa, dali su novu dragocjenost ovom poduhvatu; kopije danas mogu biti jedino svjedočanstvo o ljepoti i značaju propalih originala. Najveći broj kopija uradili su izvanredno Aleksandar Tomašević i Šime Perić.

Galerija »Likovni umjetnici Jugoslavije Njegošu« donosi presjek savremene jugoslovenske umjetnosti šeste i sedme decenije. Otvorena je 1974. godine, kao poseban legat, koji su, na inicijativu Saveza likovnih umjetnika Jugoslavije, osnovali umjetnici svih naših naroda i narodnosti, u slavu Petra II Petrovića Njegoša. Tako je fond Umjetničkog muzeja SR Crne Gore obogaćen djelima preko 500 slikara, vajara i grafičara. Stalna izložba ove Galerije, koja je prezentirana u prizemlju Biljarde, predstavlja izbor iz ove interesantne kolekcije.

Galerija »Umjetnici primijenjenih umjetnosti Jugoslavije Njegošu«, smještena u Plavom dvorcu, osnovana je 1976. godine sa istim ciljem. Ova kolekcija za Crnu Goru ima posebnu važnost zato što primijenjena umjetnost na ovom području, u vremenu koje zahtijeva njenu sve veću primjenu, do sada nije imala izrazitih predstavnika. Ovdje su ostvarenja iz svih oblasti primijenjene umjetnosti (tapiserija, prostorna tapiserija, keramika, umjetnička fotografija, grafički dizajn, staklo, metal, drvo, tekstil, namještaj itd.), ali i slike, skulpture i grafike. Upoznajući se sa materijalom ove kolekcije, uočavaju se, uveliko, dometi jugoslovenske primijenjene umjetnosti sedamdesetih godina ovoga vijeka.

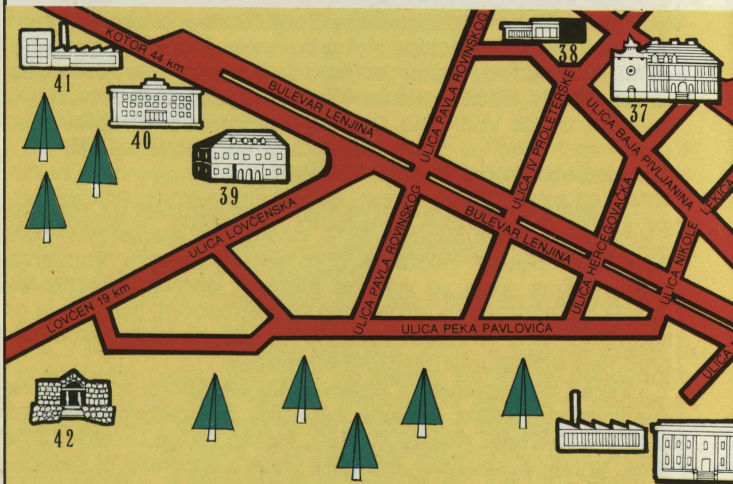
Galerija »Izvorni umjetnici Jugoslavije Njegošu« osnovana je takođe 1976. godine i smještena na spratu Plavog dvorca. Ilustruje sve osobenosti ove, u svijetu i kod nas, sve cjenjenije umjetnosti. Najveći odziv u akciji osnivanja Galerije (osnovana je iz istih pobuda kao i prethodne dvije) bio je među stvaraocima Hrvatske i Crne Gore. Tako su se našle zajedno slike i skulpture Josipa Horvata, braće Bahunek, Nade Hegedušić Janković, Ivana Lackovića Kroat, Koste Žunjića, Marka Dende, Milana Nikčevića, Predraga Gazivode, Gojka Vujovića, braće Vučković, Dragoljuba Šćekića i drugih.

Muzej elektroprivrede Crne Gore

Smješten je u zgradi prve električne centrale u Crnoj Gori, koja je proradila avgusta 1910. godine, za svečanosti krunisanja kralja Nikole. Restauracijom samog objekta, konzervacijom mašina, koje su više od pedeset godina osvjetljavale Cetinje, i savremenim muzeološkim tretmanom, stvoren je jedinstveni muzej tehničke u Jugoslaviji, koji obrađuje temu proizvodnje i distribucije električne energije.

Pored postrojenja za proizvodnju električne energije, na pojedinim djelovima opreme zapažaju se izvanredni uzorci zanatske vještine: rasvjetna tijela, lusteri, table i elementi na njima, grijalice, usisivači, ograde i vrata u unutrašnjoj kompoziciji itd. Sačuvana je i bogata arhivska građa sa fotodokumentacijom, inkasa knjige iz 1911. godine, razni proglassi o korišćenju i potrošnji električne energije i slično.

Postrojenja ove stare termoelektrane su tako ostala kao svjedok borbe za tehnički napredak i težnje za praćenjem toкова života ostalog civilizovanog svijeta.

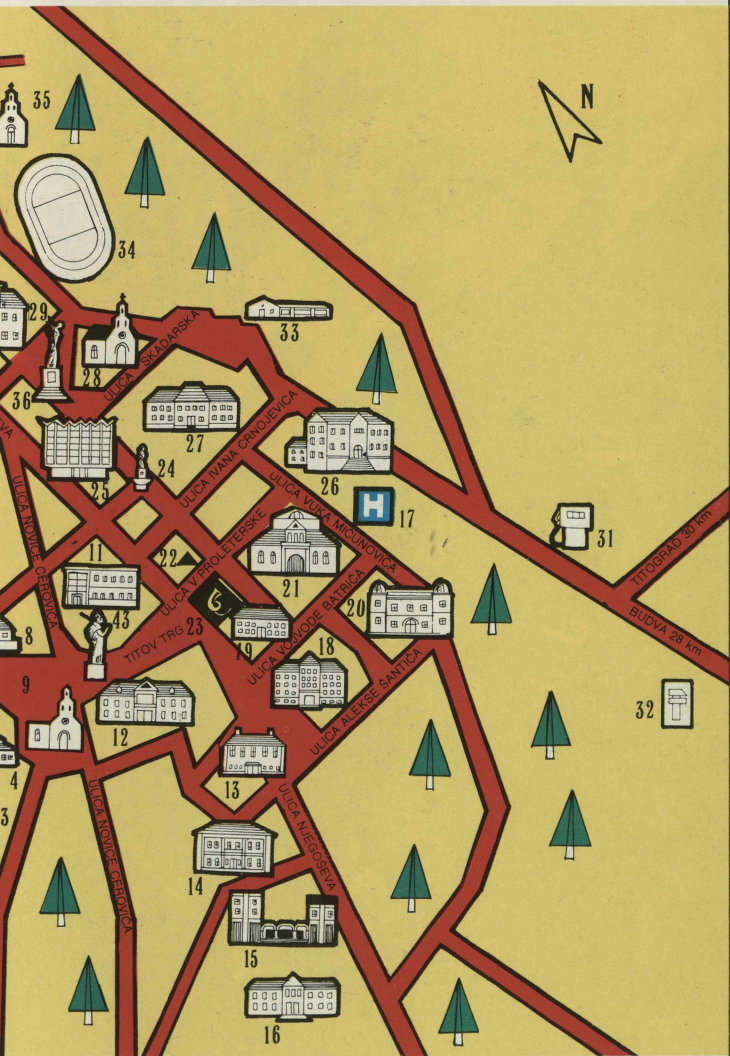

CETINJE

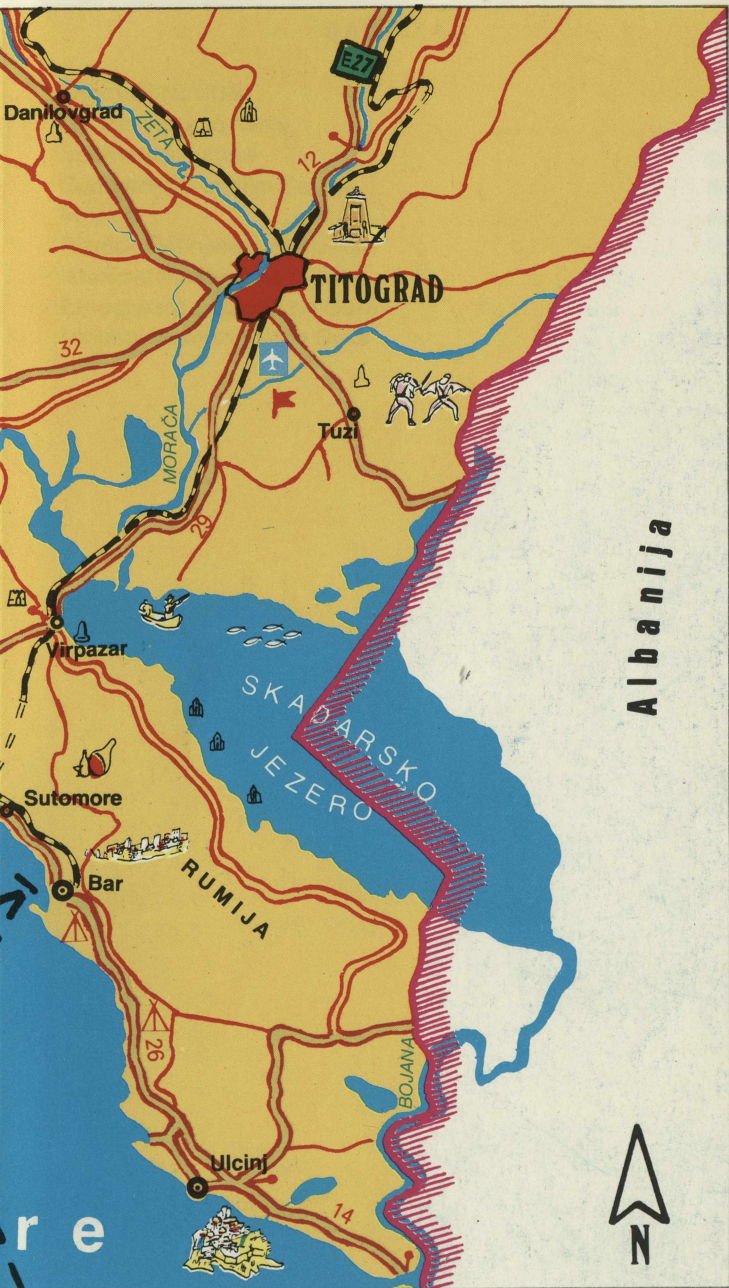
LEGENDE

1. ORLOV KRŠ — MAUZOLEJ VLADIKE DANILA	22. TURIST BIRO
2. LJETNA POZORNICA	23. POŠTA
3. MLIN IVANA CRNOJEVIČA	24. BALŠIČA PAZAR
4. RELJEFNA KARTA CRNE GORE	25. BANKA
5. CETINJSKI MANASTIR	26. MEDICINSKI CENTAR «DANILO I»
6. TABLJA	27. OSNOVNA ŠKOLA
7. SPOMENIK PALIM BORCIMA	28. VLAŠKA CRKVA
8. BILJARDA — NJEGOŠEV MUZEJ	29. FRANCUSKO POSLANSTVO — CENTRALNA BIBLIOTEKA «ĐURAD CRNOJEVIČ»
9. CRKVA NA ČIPURU I OSTACI MANASTIRA CRNOJEVIČA	30. ELEKTROINDUSTRIJA «OBOD»
10. VLADIN DOM — ISTORIJSKI I UMJETNIČKI MUZEJ	31. BENZINSKA PUMPA
11. DRŽAVNI ARHIV	32. AUTO-SERVIS
12. DVOR KRALJA NIKOLE — DRŽAVNI MUZEJ	33. AUTOBUSKA STANICA
13. ENGLESKO POSLANSTVO	34. SPORTSKI CENTAR
14. PLAVI DVORAC	35. GRADSKO GROBLJE
15. GRAND HOTEL	36. SPOMENIK «LOVCENSKA VILA»
16. ŠTAMPARIJA «OBOD»	37. AUSTROUGARSKO POSLANSTVO — ZAVOD ZA ZAŠTITU SPOMENIKA KULTURE
17. DOM ZDRAVLJA	38. ELEKTRIČNA CENTRALA
18. BANOVINA — SKUPŠTINA OPŠTINE	39. ITALJANSKO POSLANSTVO — CENTRALNA BIBLIOTEKA «ĐURAD CRNOJEVIČ»
19. TURSKE POSLANSTVO	40. GIMNAZIJA
20. RUSKO POSLANSTVO	41. FABRIKA OBUČE «KOŠUTA»
21. ZETSKI DOM	42. MAUZOLEJ NA LOVCENU
	43. SPOMENIK IVANU CRNOJEVIČU

Albanija

SADRŽAJ

Istorijski razvitak	9
Cetinje — grad heroj	21
Spomenici kulture	24
Spomenici u okolini Cetinja	56
Muzeji	62
Riznica Cetinjskog manastira	73
Istorijski muzej Crne Gore	83
Etnografski muzej Crne Gore	105
Umjetnički muzej Crne Gore	111

Štampano u 100 000 primjeraka

u pet jezičnih verzija

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE

DURDE
CRNOJEVIĆ

